

'Is Nederland en Suid-Afrika Vriende?'

De veranderende beeldvorming over stamverwantschap en apartheid in het *Maandblad*

Zuid-Afrika in de periode van 1946 tot 1977

Naam: Joppe Bastiaansen
Studentnummer: 540411
E-mailadres: 540411jb@student.eur.nl
Faculteit: Erasmus School of History Culture and Communication
Opleiding: Master Geschiedenis, specialisatie Cultuurgeschiedenis
Datum: 28-06-2021
Begeleider: Dr. Robbert-Jan Adriaansen
Tweede Lezer: Prof. dr. Arianne Baggerman

Voorwoord

In maart 2016 vertrok ik voor vier maanden naar Kaapstad, Zuid-Afrika, om stage te lopen bij het immigratiekantoor *Relocation Africa*. Toen ik het vliegtuig uitstapte kon ik niet bedenken hoe bepalend die reis zou zijn voor het vervolg van mijn toekomst. Vanaf het eerste moment werd ik diep geraakt door de geschiedenis van het land. Ik genoot ontzettend van de schoonheid die het land te bieden had, maar kon me ook opgelaten voelen als ik door een zwarte Afrikaan werd aangesproken als ‘boss’ of ‘sir’. Ik was 23 jaar en voelde me helemaal geen meneer, laat staan een baas. Als jonge, blanke en naïeve student werd ik meegezogen in de geschiedenis van de Afrikaanse cultuur. Ik realiseerde me al vrij snel dat alle uitvoerende werknemers op mijn stage een gekleurde huidskleur hadden, terwijl alle leidinggevende blank waren. Hetzelfde was het geval in supermarkten of restaurants, eigenlijk was dit zo op bijna iedere plek waar ik kwam. Ondanks het feit dat de apartheid in 1994 officieel werd afgeschaft, was hier in het dagelijks leven weinig van te merken.

Met de kennis van nu durf ik te zeggen dat hier het zaadje is geplant om uiteindelijk aan een master cultuurgeschiedenis te beginnen. Ik kon me schuldig voelen over mijn rol als Nederlander, wetende dat een ‘landgenoot’ ruim 350 jaar eerder een verversingspost oprichtte die zou uitgroeien tot de metropool Kaapstad, waarin dit systeem van rassensegregatie kon plaatsvinden. Op een bepaalde manier voelde ik me verbonden met de geschiedenis van Zuid-Afrika. Ik voelde me schuldig dat dit systeem had kunnen plaatsvinden, maar wist niet genoeg over de rol die wij er zelf in gespeeld hadden. Daarom wilde ik meer weten over het verleden van Nederland en hoe wij ons verhouden tot de rest van de wereld.

Hier heb ik me de afgelopen twee jaar mee beziggehouden. Altijd met een bovengemiddelde aandacht voor de apartheid en de Zuid-Afrikaanse cultuur. Dit resulteerde vorig jaar in een scriptie over de vraag wie er verantwoordelijk was voor het geweld op Zimbabwaanse migranten in Zuid-Afrikaanse townships tussen 2008 en 2015. Tijdens dit onderzoek kwam ik bij het Zuid-Afrikahuis terecht vanwege hun uitgebreide collectie over de Zuid-Afrikaanse geschiedenis. Vanaf het eerste moment dat ik een stap zette in het statige pand aan de Keizersgracht in Amsterdam raakte ik gegrepen door de geschiedenis die het ademt. Sinds

1927 komen hier mensen die zich altijd vol overgave hebben ingezet voor het behoud van de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. Al is de betekenis hiervan in de loop van de jaren verandert. Ik wist al snel dat ik hier iets mee wilde doen tijdens mijn masterscriptie.

Dat resulteerde in deze scriptie waarin ik onderzoek ga naar de verandering in de berichtgeving over het idee van stamverwantschap en apartheid in het *Maandblad Zuid-Afrika* in de periode waarin de publieke opinie over apartheid in Nederland 180 graden draaide. Het *Maandblad* was een tijdschrift dat werd uitgegeven door de vereniging die verbonden was aan het Zuid-Afrikahuis en was daarmee de stem van de vereniging in de maatschappij. Het is daarmee een onderzoek geworden naar de eigen geschiedenis van het Zuid-Afrikahuis en het geeft weer hoe anders er in de periode na de Tweede Wereldoorlog, tot de opstanden van Soweto, werd gekeken naar het idee van stamverwantschap en het apartheidsbeleid.

Ik ben ontzettend dankbaar dat ik dit onderzoek heb mogen uitvoeren. Het klinkt misschien gek, maar ik heb er echt van genoten. Alle medewerkers van het Zuid-Afrikahuis hebben daar stuk voor stuk aan bijgedragen. Veel dank daarvoor. In het bijzonder de bibliothecaris Simon Scholte ter Horst, die ik ontelbare keren naar het depot heb gestuurd om weer een boek af te stoffen. Ook veel dank aan Angelie Sens, directrice van het huis. Zonder haar tomeloze enthousiasme en het continue meedenken had deze scriptie er anders uitgezien. Daarnaast wil ik ook graag mijn scriptiebegeleider Robbert-Jan Adriaansen bedanken voor het meedenken en de fijne feedbackmomenten. Ik had me geen betere begeleider kunnen wensen. Ten slotte nog een woord van dank aan mijn lieve vriendin Diede, de tijd van rondslingerende boeken en artikelen door het huis is nu hopelijk echt voorbij.

Rest mij u, de lezer, veel plezier te wensen met het lezen van dit onderzoek. Ik hoop door dit onderzoek een kleine bijdrage te kunnen hebben geleverd aan de geschiedenis van het Zuid-Afrikahuis.

Inhoudsopgave

Voorwoord.....	2
1. Inleiding.....	6
1.2 <i>Historiografie</i>	9
1.2.1 Stamverwantschap.....	10
1.2.2 Beeldvorming over de apartheid.....	16
1.3 <i>Innovatieve aspecten</i>	22
1.4 <i>Theoretische concepten</i>	23
1.5 <i>Bronnen</i>	26
1.6 <i>Methodologie</i>	28
2: De relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika tot 1977: een haat-liefde verhouding.....	30
2.1 <i>Stamverwantschap of cultureel imperialisme?</i>	31
2.2 <i>Van Winter en het Maandblad Zuid-Afrika</i>	36
2.3 <i>Het aanhalen van banden tussen ‘stamverwante’ landen vanuit politiek perspectief</i>	39
2.4 <i>Het toenemende verzet tegen de apartheid</i>	43
2.5 <i>Conclusie</i>	47
3. Maandblad Zuid-Afrika en beeldvorming over stamverwantschap, 1946-1960	50
3.1 <i>Het gevoel van stamverwantschap onderdeel van de verbeelde gemeenschap?</i>	51
3.2 <i>Jaren van toenadering</i>	52
3.3 <i>Een cultureel hoogtepunt: het Van Riebeeck-jaar</i>	58
3.4 <i>Het Nieuwe Normaal</i>	61
3.5 <i>Stamverwantschap in de berichtgeving over migratie</i>	62
3.6 <i>Conclusie</i>	67
4. Van Winter’s vooruitziende blik over het apartheidsbeleid, 1946-1977	70
4.1 <i>De jaren van toenadering; 1946-1952</i>	70
4.2 <i>De apartheid wordt in perspectief geplaatst, hemels of hels?</i>	80
4.3 <i>Van Sharpeville naar Soweto</i>	86

4.4 Conclusie	94
5. Conclusie	98
5.1 De periode van Toenadering: 1946-1954.....	100
5.2 De eerste kritieken op de apartheid: 1953-1960	102
5.3 Aversie tegen de apartheid door de protesten van Sharpeville en Soweto: 1960-1976	103
6. Bibliografie:	107
6.1 Primaire bronnen:	107
6.2 Secundaire bronnen:	109
7. Samenvatting	113
8. Appendix	115
8.1 Appendix 1: Analysemodel.....	115

1. Inleiding

Het is nu wij dit schrijven wel te voorzien dat zich dit jaar niet meer dan een 400-tal Nederlanders voor emigratie naar de Unie van Zuid-Afrika zal hebben aangemeld. Met dit zeer lage cijfer is in de emigratie van Nederland naar Zuid-Afrika een dieptepunt bereikt als nooit tevoren. Het heeft geen zin het te verbloemen.¹

Met deze tekst opende het *Maandblad Zuid-Afrika* het laatste artikel van jaargang 1960. In het stuk, geschreven door hoofdredacteur Pieter-Jan van Winter, werd een balans opgemaakt over de migratie van Nederland naar Zuid-Afrika. De toevlucht van Nederlandse migranten naar Zuid-Afrika was tot een dieptepunt gedaald. De reden voor de snelle daling is volgens het artikel te vinden in 'de ontwikkelingen in Afrika waar vele gistingen hevige stof tot nadenken geven.'²

Een groot contrast met de jaren net na de Tweede Wereldoorlog. Vanaf 1945 nam in Nederland de beroepsbevolking toe. Er heerste angst voor een grote mate van werkloosheid. Daar kwam bij dat er in 1949 75.000 Nederlandse dienstplichtigen terugkwamen uit Indonesië die ook op zoek moesten naar een baan. Hierdoor werd het perspectief op een goede toekomst in eigen land verkleind.³ Veel Nederlands overwogen in deze tijd om te migreren naar het buitenland en Zuid-Afrika was een aantrekkelijke bestemming. De taal die er gesproken werd leek erg op het Nederlands, een deel van de bevolking zag er hetzelfde uit en hadden hetzelfde, protestants-christelijke geloof.⁴ Veel Nederlanders voelden zich daardoor verwant met de Afrikaners, een blanke bevolkingsgroep in Zuid-Afrika die afstammen van voornamelijk Nederlandse, en in mindere mate ook Duitse, Scandinaviërs en Franse kolonisten.⁵ De oorsprong van dit gevoel van stamverwantschap werd herleid op de oprichting van een verversingspost in de Kaap door de VOC-koopman Jan van Riebeeck in

¹ P.J. Van Winter, "Terugblik op Emigratie," *Maandblad Zuid-Afrika* 37, nr. 12 (december 1960): 207.

² Van Winter, "Terugblik op Emigratie," 207.

³ Barbara Henkes, "Mag ons Daarop 'n Toekoms Bou?," *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7, nr. 3 (2010): 72-73.

⁴ Henkes, "Mag ons Daarop 'n Toekoms Bou?," 66.

⁵ Barbara Henkes, *Negotiating Racial Politics in the Family: Transnational Histories Touched by National Socialism and Apartheid* (Leiden: Brill, 2020), 123.

1652.⁶ Een gebeurtenis die driehonderd jaar later nog uitgebreid gevierd werd door beide landen.⁷ Deze verversingspost groeide uit tot de metropool die we vandaag de dag Kaapstad noemen.

De sympathie voor de 'Afrikaanse broeders' in Nederland veranderde gedurende de jaren zestig van de vorige eeuw.⁸ De reden hiervoor was de kritiek op de apartheid in Nederland. Het protest tegen dit regime van rassensegregatie kwam langzaam op gang, maar door ingrijpende gebeurtenissen zoals het bloedbad in Sharpeville in 1960, waarbij 69 zwarte Afrikanen werden gedood door de politie, zorgde voor een omkeer in de Nederlandse publieke opinie.⁹ Een ander belangrijk keerpunt was de opstand in Soweto in 1976. In dit grote Township nabij Johannesburg protesteerde studenten omdat ze niet wilde dat het Afrikaans als officiële onderwijstaal werd ingevoerd. Het protest werd hardhandig neergeslagen door de politie en opnieuw kwamen tientallen mensen om. Dit zorgde voor een definitieve omslag in de kijk op de apartheid in Nederland.¹⁰ Van sympathie voor de blanke Afrikaners was geen sprake meer.

Gedurende deze roerige periode verscheen het *Maandblad Zuid-Afrika*. Een tijdschrift dat in 1904 was opgericht onder de naam *Zuid-Afrikaanse Post* om de betrekkingen tussen de Nederlanders en Afrikaners te bevorderen. In het blad verschenen zowel Nederlandse als Afrikaanse artikelen en het werd in beide landen uitgegeven. De berichtgeving ging over economische, politieke en culturele ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Daarbij stond voornamelijk de blanke bevolking in Zuid-Afrika centraal.¹¹ Haar bestaansrecht dankte het blad aan ideeën van stamverwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners en het was een belangrijke schakel in de communicatie tussen de landen.

In de jaren net na de Tweede Wereldoorlog was Zuid-Afrika nog een aantrekkelijke migratiebestemming met 'stamverwanten'. Gedurende de tweede helft van de twintigste

⁶ Patric Tariq Mellet, *The lie of 1652: A decolonised history of land*, (Cape Town: Tafelberg, 2020): 113.

⁷ Ciraj Rassool en Leslie Witz, "The 1952 Jan van Riebeeck Tercentenary Festival: Constructing and Contesting Public National History in South Africa," in *Unsettled History: Making South African Public Pasts*, red. Leslie Witz, Gary Minkley en Ciraj Rassool (Michigan: University of Michigan Press, 2017), 55, 61-62.

⁸ Roeland Muskens, *Aan de Goede Kant: Biografie van de Nederlands anti-apartheidsbeweging 1960-1990* (Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2014), 17.

⁹ Marise Sperling, "'Die wit man altyd baas wees,' De beeldvorming van de apartheid in Zuid-Afrika door Trouw en de Volkskrant in de periode 1948-1994," *TMG Journal for Media History* 13 (juni 2010): 31-32.

¹⁰ Sperling, "Die wit man altyd baas wees," 33-34.

¹¹ Bart de Graaff, "Van Huistafel tot Website: De Geschiedenis van het Maandblad Zuid-Afrika," *Maandblad Zuid-Afrika*, 2012.

eeuw kantelde de publieke opinie over Zuid-Afrika in Nederland. Waar er eerst sympathie was voor dit systeem veranderde dat langzaam vanaf de jaren vijftig in steeds meer weerstand.¹² Steeds vaker rees de vraag op of Nederlanders en Afrikaners wel echt het beste met elkaar voor hadden, of beide volken er wel echt een vriendschappelijke band op nahielden.¹³ Uiteindelijk leidde de strijd tegen de Apartheid tot grote protesten en zelfs tot het boycotten van Zuid-Afrika vanuit Nederland in de jaren zestig en zeventig.¹⁴ In dit onderzoek staat centraal hoe het *Maandblad Zuid-Afrika* met deze veranderingen omging. Hoe positioneerde dit transnationale tijdschrift, dat zowel lezers in Nederland als Zuid-Afrika had, zich gedurende deze roerige periode in de discussie over de apartheid? Ging het blad anders berichten over het gevoel van stamverwantschap gedurende deze periode, en op welke manier gebeurde dit dan? Dat zijn thema's die centraal staan in dit onderzoek.

De vraag die centraal staat is: *hoe veranderde de beeldvorming over het idee van stamverwantschap in vergelijking met de beeldvorming over apartheid in het Maandblad Zuid-Afrika in de periode tussen 1946 en 1977?* Deze vraag wordt beantwoord aan de hand van drie deelvragen.

De eerste deelvraag die wordt beantwoord is: *Hoe veranderden de opvattingen over de relatie tussen Nederlanders en Afrikaners zich vanaf het begin van de negentiende eeuw tot 1977 en hoe ontwikkelde het Maandblad zich in deze periode?* In dit hoofdstuk wordt een historische context geschetst van de verhoudingen tussen Nederlanders en Afrikaners in de periode tot 1977. Daarbij ligt de nadruk op de ontwikkelingen tussen Nederlanders en Afrikaners vanaf de Eerste Boerenoorlog, die plaatsvond aan het eind van de negentiende eeuw, tot het begin van de Tweede Wereldoorlog. Duidelijk wordt hoe het gevoel van stamverwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners ontstond en hoe dit geuit werd. Ook wordt in dit hoofdstuk duidelijk waarom het *Maandblad Zuid-Afrika* werd opgericht en waar het tijdschrift haar bestaansrecht aan dankt. Tenslotte wordt er kort stilgestaan bij de ontwikkelingen in Zuid-Afrika die plaatsvonden na de Tweede Wereldoorlog en die ervoor zorgde dat de publieke opinie over de apartheid in Nederland 180 graden zou draaien.

¹² Bart de Graaff, "De Nederlandse Publieke Opinie over Apartheid 1948-1963: Van Begrip tot Verwerping," *Internationale Spectator* 39 (1985), 679-680.

¹³ P.J. Van Winter, "Is Nederland en Suid-Afrika Vriende?," *Maandblad Zuid-Afrika* 34, nr. 1 (januari 1958): 6-8.

¹⁴ Muskens, *Aan de Goede Kant*, 18.

De tweede deelvraag die beantwoord wordt is: *Op welke manier veranderde de beeldvorming over stamverwantschap in het Maandblad Zuid-Afrika tussen 1946 tot 1960?* In dit hoofdstuk wordt doormiddel van geselecteerde artikelen uit het *Maandblad* een analyse gemaakt over de berichtgeving waarin het idee van stamverwantschap een rol speelt. Hieruit zal duidelijk worden of de beeldvorming over het gevoel van stamverwantschap veranderde en op welke manier dit zichtbaar werd in het *Maandblad*. De periode begint in 1946 omdat het *Maandblad* tijdens de Tweede Wereldoorlog niet werd uitgegeven. In januari 1946 werd de uitgifte hervat. 1960 is gekozen als eindpunt omdat de berichtgeving over het idee van stamverwantschap en verdere analyse dus geen extra inzichten zou opleveren.

Hetzelfde wordt gedaan in het vierde hoofdstuk, daarin staat het thema apartheid centraal. De vraag die hier beantwoord wordt is: *op welke manier veranderde de beeldvorming over apartheid in het Maandblad Zuid-Afrika tussen 1946 tot 1977?* Ook hier zal gebruik worden gemaakt van geselecteerde artikelen uit het *Maandblad*. Er is gekozen om de artikelen te analyseren tot 1977 omdat de gewelddadigheden die begonnen in Soweto, nog in 1977 doorgingen. Na het beantwoorden van de verschillende deelvragen zal de hoofdvraag van dit onderzoek beantwoord worden.

1.2 Historiografie

Het begrip stamverwantschap vormt de rode draad van deze thesis. In onderstaande paragraaf wordt uitgelegd welke inhoud aan dit begrip worden toegeschreven. Vervolgens wordt geanalyseerd hoe het begrip zich ontwikkelde binnen het wetenschappelijke debat. Toegelicht wordt welke rol het begrip vandaag de dag nog speelt. Daarnaast wordt geanalyseerd hoe de kijk op de apartheid in de publieke opinie volgens de wetenschap veranderde vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw. Hierdoor wordt duidelijk hoe dit onderzoek zich positioneert in het wetenschappelijke debat omtrent deze thema's.

1.2.1 Stamverwantschap

Zoals uit de inleiding bleek bestaat er tussen Nederland en Zuid-Afrika een gevoel van stamverwantschap.¹⁵ Maar wat betekent dit begrip en waar komt het vandaan? Met deze vraag hebben verschillende wetenschappers zich beziggehouden. Een van de meest vooraanstaande is Gerrit-Jan Schutte. Schutte is inmiddels emeritus hoogleraar aan de Vrije Universiteit van Amsterdam en schreef veel verschillende werken over de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. Zijn eerste boek waarin hij het idee van stamverwantschap bespreekt verscheen in 1986 en is tevens een van de eerste werken waarin het begrip wordt geanalyseerd.¹⁶ In het boek worden de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika vanaf het eind van de negentiende eeuw tot het jaar van publicatie geschetst. Het boek geeft daarmee een goed overzicht van de ontwikkelingen van de relatie tussen beide landen in de twintigste eeuw. Schutte schrijft dat Nederlanders en de Afrikaners een bijzondere en nauwe band hebben, 'of wij het nou leuk vinden of niet.'¹⁷ Dit herleidt hij naar de aankomst van Van Riebeeck in de Kaap in 1652.¹⁸ Het gevoel van stamverwantschap is terug te zien in de culturele overeenkomsten tussen Nederlanders en Afrikaners.¹⁹ Het boek schetst een historisch overzicht van de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika op belangrijke perioden in de geschiedenis en verklaart waarom er een nauwe band bestaat tussen de landen. Schutte schrijft dat, anders dan tijdens de publicatie werd aangenomen, er vanuit Nederland vaak een kritische houding is geweest ten opzichte van Zuid-Afrika. Niet alleen ten aanzien van het apartheidsregime.²⁰ Ook in eerdere periodes heeft Nederland zich nooit eensgezind gelukkig gevoeld met de opvattingen en gedragingen van de Afrikaners.

In hetzelfde jaar verscheen ook het boek *De Bloedband Den Haag-Pretoria*, geschreven door Rob Rozenburg.²¹ Het werk was uitgebracht in samenwerking met de Anti-Apartheidsbeweging Nederland (AABN). Dit maakt het werk activistisch en daardoor gekleurd. Het doel van de uitgave was om de foute kanten van de samenwerking tussen Nederland en

¹⁵ Gerrit-Jan Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk: De Betrekkingen Tussen Nederland en Zuid-Afrika, 1940-1947* (Amsterdam: Suid-Afrikaanse Instituut, 2011); Barbara Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 15.

¹⁶ Gerrit-Jan Schutte, *Nederlanders en de Afrikaners: Adhesie en Aversie* (Franeker: T. Wever B.V., 1986).

¹⁷ Schutte, *Adhesie en Aversie*.

¹⁸ Ibid., 7.

¹⁹ Ibid., 8.

²⁰ Ibid., 207-209.

²¹ Rob Rozenburg, *De Bloedband Den Haag - Pretoria; Het Nederlandse Zuid-Afrikabeleid Sinds 1945* (Amsterdam: Uitgeverij Jan Mets, 1986).

Zuid-Afrika weer te geven. Met name de rol die de Nederlandse politiek hierin speelde staat centraal in het werk. Rozenburg gaat uitgebreid in op de politieke betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog tot de verkiezingen van 1986.

Ondanks dat het werk gekleurd is, is het wel relevant. Rozenburg staat namelijk uitgebreid stil bij het begrip stamverwantschap en wat dit betekende voor de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. In het boek wordt benadrukt dat het gevoel van verwantschap na de oorlog nog een ontzettend belangrijke rol speelde. Om dit te illustreren haalt hij bijvoorbeeld de voormalig president van Nederland Willem Drees aan die in 1953 tijdens een bezoek in Zuid-Afrika sprak over Nederland als 'de moeder' en Zuid-Afrika als 'de volwassen dochter'.²² Dit was een jaar na de Jan van Riebeeck-viering, waar werd herdacht dat de VOC-Koopman driehonderd jaar eerder voet aan land zette in De Kaap. Die warme gevoelens waren ten tijde van publicatie voor een groot deel verdwenen, zo stelt Rozenburg. Er was nog wel een relatie tussen beide landen, maar deze relatie was gedraaid. Nederlanders voelden zich meer en meer betrokken bij de vrijheidsstrijd van de Zwarte Zuid-Afrikanen in Zuid-Afrika. Het boek van Rozenburg geeft weer hoe deze verandering plaats heeft kunnen vinden in de Nederlandse politiek alsook in de publieke opinie. Daarbij staat hij eveneens stil bij de migratiestromingen van Nederland naar Zuid-Afrika.²³ Het geeft daarom een interessante inkijk in hoe de beeldvorming over de band tussen Nederland en Zuid-Afrika veranderde vanaf de jaren vijftig van de vorige eeuw.

In navolging van het boek van Schutte verscheen in 1993 het proefschrift *De Mythe van de Stamverwantschap* van Bart de Graaff. De Graaff, die promoveerde bij Schutte, gaat hier dieper in op de kritische houding van de Nederlanders over het politieke beleid in Zuid-Afrika.²⁴ Daarnaast staat hij stil bij hoe er met deze kritiek werd omgegaan in het land. Daar werd door de Afrikaners met teleurstelling gereageerd op de kritische houding van Nederland tegenover het apartheidsbeleid. Het gevoel van stamverwantschap werd afgedaan als een *mythe* omdat de Nederlanders volgens De Graaff helemaal niet zo verbonden waren met de

²² Rozenburg, *De Bloedband Den Haag - Pretoria*, 7.

²³ Ibid., 127-132.

²⁴ Bart de Graaff, *De Mythe van de Stamverwantschap* (Amsterdam: Vrije Universiteit, 1993), 23.

Afrikaners als in die tijd werd gedacht.²⁵ Hij stelt dat het enkel werd uitgeoefend door een kleine groep nationalistische Nederlanders, die streefden naar de bevordering van nationale belangen op politiek en economisch gewin.²⁶ De Graaff beperkt zich in zijn proefschrift tot de periode 1902-1930 en gaat dus niet in op de periode na de Tweede Wereldoorlog. Wel geeft zijn werk een duidelijk overzicht over het concept stamverwantschap en over de lading die aan dit begrip gegeven werd in de jaren negentig van de vorige eeuw.

De Graaff stelt in zijn proefschrift dat het idee van stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika in de periode die hij onderzoekt is geïnstitutionaliseerd. Het werd volgens hem gebruikt als een manier om de Nederlandse overheidsbelangen voor Zuid-Afrika te rechtvaardigen en te legitimeren. Aan dit idee was gekoppeld dat beide partijen een voorkeursbehandeling van elkaar mochten verwachten.²⁷ In de praktijk, zo concludeerde De Graaff, was deze behandeling er alleen in oorlogssituaties en niet in vreedstijd. In rustige periodes werden Nederlands-Afrikaanse betrekkingen getekend door desinteresse in de Nederlanders vanuit Afrika, of wantrouwen voor Afrikaners in Nederland.²⁸

Dit argument wordt ondersteund in het boek *Stamverwantschap onder druk*, dat Schutte in 2011 publiceerde. Schutte staat hier stil bij de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika van 1940 tot 1947. In het boek wordt opnieuw duidelijk dat de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika in deze periode allesbehalve goed waren. De reden die Schutte hiervoor geeft is omdat veel Afrikaners er pro-Duitse sympathieën op nahielden.²⁹ Bovendien was er in de tijd van de Tweede Wereldoorlog bijna geen communicatie mogelijk tussen inwoners uit beide landen.³⁰ Een goed voorbeeld van de onverschilligheid over Nederland bij de Afrikaners blijkt uit de zin: 'De verwoesting van Rotterdam vond bij vele van de vroegere vrienden van Nederland in Zuid-Afrika geen afkeuring noch sympathie.'³¹ Vanuit Nederland was er volgens Schutte weldegelijk de drang om de banden na de oorlog weer aan te halen. Dit onderbouwt hij bijvoorbeeld door te benoemen dat er in 1947 een Nederlandse gezant naar Zuid-Afrika werd gestuurd. Deze gezant was Pieter Jan van Winter. Naast zijn functie als

²⁵ De Graaff, *De Mythe van de Stamverwantschap*, 23.

²⁶ Ibid., 299, 312-313.

²⁷ Ibid., 23, 316-317.

²⁸ Ibid., 20-22.

²⁹ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 85-86.

³⁰ Ibid., 81.

³¹ Ibid., 15.

hoogleraar geschiedenis aan de universiteit van Groningen was Van Winter lid van de Commissie van Advies en Coördinatie van de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika en zat hij in het hoofdbestuur van de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV). Daarnaast was hij de hoofdredacteur van het *Maandblad Zuid-Afrika*. Schutte analyseert de brieven en rapportages van Van Winter en laat zien hoe Nederland probeerde om de banden aan te halen. Hij staat daarbij stil bij de vele Nederlanders die na de oorlog wilden migreren naar Zuid-Afrika. Uit zijn boek blijkt dat de apartheid in deze tijd geen grote rol speelde, 'niet de tegenstelling tussen blank en zwart maar de strijd tussen Boer en Brit domineerde.'³² Schutte onderzoekt de periode tot de verkiezingen van 1948 waarin Malan aan de macht kwam. Dit punt vormde het begin van het Afrikaner Nationalisme, wat voor veel Nederlands een extra drempel vormde om te migreren naar Zuid-Afrika. Dit had ook gevolgen voor het gevoel van de stamverwantschap. Nederlanders voelde zich door de politieke veranderingen minder verwant met de Afrikaners.

In 2013 schrijft de historicus Bernard Slaa dat er veel geschreven is over de bilaterale betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika maar dat het begrip stamverwantschap de voorgaande decennia 'out of vogue' is geraakt.³³ Met zijn artikel probeert hij het begrip opnieuw te introduceren in het wetenschappelijke debat. Het is opmerkelijk dat hij deze uitspraak doet omdat hij in zijn artikel verwijst naar het werk van Schutte dat twee jaar eerder verscheen. Het begrip werd in wetenschappelijke publicaties dus nog weldegelijk gebruikt.

Stamverwantschap is volgens Slaa een term die stamt uit de negentiende eeuw. Het begrip komt uit een periode waarin men er sterk van overtuigd was dat elke natie afstamde van een bepaalde voorouderlijke gemeenschap. De verbondenheid tussen Nederland en Zuid-Afrika bestond volgens Slaa uit de taal en een gedeelde cultuur, gebaseerd op het Nederlands protestantisme.³⁴ Dit is dezelfde verklaring die bijvoorbeeld Schutte al eerder gaf. Slaa is de eerste wetenschapper die stamverwantschap linkt aan het concept *imagined community* zoals omschreven door Benedict Anderson. Anderson stelt in 1983 dat er een verbeelde band kan ontstaan binnen gemeenschappen op basis van overeenkomsten, zoals bijvoorbeeld in de

³² Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 199.

³³ Bernard Slaa, "Revitalising *Stamverwantschap*: The Role of the *Nederlands Zuid-Afrikaanse Werkgemeenschap* on Dutch-Afrikaner Relations in the Twentieth Century," *South African Historical Journal* 65, nr. 4 (december 2013): 504.

³⁴ Slaa, "Revitalising *Stamverwantschap*," 505.

overeenkomst van taal.³⁵ Ook bij de verbeelding van het gevoel van stamverwantschap speelt taal een belangrijke rol voor het creëren van de verbondenheid.

In zijn artikel geeft Slaa een overzicht van gebeurtenissen in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika en de rol die het gevoel van stamverwantschap hierin speelde. Daarbij richt hij zich specifiek op de Nederland Zuid-Afrikaanse Werkgemeenschap (NZAW). Deze gemeenschap was vergelijkbaar met de NZAV maar hield er stevigere sympathieën met het apartheidsregime op na.³⁶ De strekking van het artikel van Slaa is dat de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog bekoelden. Met name op politiek niveau speelt het idee van stamverwantschap en de gedeelde afkomst geen grote rol meer. Toch blijft het volgens hem latent altijd ergens bestaan. Op basis van het idee van stamverwantschap hebben organisaties als de NZAV en NZAW volgens hem bestaansrecht. Met name op cultureel niveau speelt het nog een belangrijke rol. Dit onderbouwt hij door te verwijzen naar moderne Afrikaanse muziek van bijvoorbeeld *Jack Parrow* of *Die Antwoord* die populair is bij Nederlandse jongeren.³⁷

Het verzoek van Slaa om het begrip stamverwantschap te herintroduceren is gelukt, al is dat niet direct zijn verdienste. Zijn onderzoek komt zelden terug in recent verschenen werken waarin het begrip een rol speelt. Desondanks verschijnen er nog regelmatig publicaties waarin de notie van de stamverwantschap terugkomt. Bovendien wordt het begrip tegenwoordig vanuit verschillende invalshoeken aangevlogen. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het boek *Minderheid in Eigen Land* van de PVV-politicus Martin Bosma. In 2015 liet Bosma zich in dit boek kritisch uit over de op het idee van stamverwantschap gebaseerde samenwerking tussen de Nederlandse politiek, de media en het ANC. Bosma stelt dat veel prominente Nederlanders zoals de radio- en televisiepresentatrice Maartje van Weegen, de cabaretier Freek de Jonge en verschillende politici zich onvoorwaardelijk aansloten bij de strijd tegen de apartheid.³⁸ Als gevolg hierdoor is de Afrikanercultuur volgens hem uitgewist en kon er

³⁵ Benedict Anderson, *Imagined Communities; Reflections on the Origin and Spread of Nationalism* (Londen/New York: Verso, 2006), 67-82.

³⁶ Slaa, "Revitalising *Stamverwantschap*," 512.

³⁷ Ibid., 525.

³⁸ Martin Bosma, *Minderheid in Eigen Land: Hoe Progressieve Strijd Ontaard in Genocide en ANC-apartheid*, (Amsterdam: Bibliotheca Africana Formicae, 2015), 18.

volgens Bosma zelfs genocide plaatsvinden.³⁹ De echte ‘stamverwanten’ van Nederland zijn hierdoor een minderheid zijn geworden in hun eigen land.⁴⁰ Het is opmerkelijk hoeveel macht Bosma aan deze prominente Nederlanders toekent. Ze hebben wellicht hun steentje bijgedragen aan de veranderde kijk op de apartheid in Nederland, maar ze hebben er niet voor gezorgd dat de gehele Afrikanercultuur in Zuid-Afrika verdween.

De meest recente publicatie over stamverwantschap komt van Barbara Henkes. In mei 2020 verscheen *Negotiating Racial Politics in the Family*. In dit boek onderzoekt Henkes de relatie tussen verschillende verantwoordelijkheden en loyaliteit jegens familie, natie en andere verplichtingen met betrekking tot de maatschappij en de mensheid, wanneer historische onderwerpen deel gaan uitmaken van racistische politieke regimes.⁴¹ Hierbij richt ze zich op levensverhalen van vooroorlogse Duitse migranten in Nederland en naoorlogse Nederlandse migranten in Zuid-Afrika. De term stamverwantschap suggereert volgens Henkes dat Nederlandse migranten in Zuid-Afrika zich automatisch identificeren met de Zuid-Afrikaanse maatschappij. Dat wil zeggen, met het blanke, Afrikaanssprekende deel van de Zuid-Afrikaanse bevolking.⁴² Dit komt volgens haar voort uit de culturele en genealogische oorsprong die te herleiden is naar de Nederlandse overheersing. Daarbij noemt ze verschillende voorbeelden die aan het gevoel van stamverwantschap bijdragen, zoals gemeenschappelijke plaatsnamen en het Afrikaans als taal, dat erg op het Nederlands lijkt.⁴³ Ook onderstreept ze dat de protestantse kerk een belangrijke rol speelt, alsmede gelijkwaardige raciale kenmerken zoals huidskleur en haarstructuur. Een combinatie van deze factoren zorgt voor een verbonden gevoel onder een deel van de bevolking.⁴⁴ Henkes stelt hiermee, net als Slaa, dat het gevoel van stamverwantschap een soort transnationale verbondenheid construeert.⁴⁵ Dit is verbeeld door een gemeenschap en kan gezien worden als *imagined community* zoals omschreven door Anderson. Henkes citeert Anderson zelf ook met de zin: ‘there is always an element of fond imagining.’⁴⁶ Hiermee verwijst ze naar de

³⁹ “Bosma: Afrikaners zijn kanaries in de kolenmijn,” NRC, geraadpleegd 6 december 2020, <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/05/28/bosma-afrikaners-zijn-kanaries-in-de-kolenmijn-1498569-a844793>.

⁴⁰ Martin Bosma, *Minderheid in Eigen Land* (Amsterdam: Bibliotheca Africana Formicae, 2015).

⁴¹ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 10-11.

⁴² Ibid., 15.

⁴³ Ibid., 15.

⁴⁴ Ibid., 15.

⁴⁵ Ibid., 126.

⁴⁶ Ibid., 15.

verbeelde band in de gemeenschap die een groep bindt. Er is geen sprake van een gedeeld nationalisme, maar wel een gevoel van verbondenheid dat door verbeelding van beide volken geconstitueerd kan worden.

Het gevoel van stamverwantschap speelde volgens Henkes in ieder geval een belangrijke rol bij de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Zuid-Afrika was een aantrekkelijk land omdat er vrijwel geen taalbarrière was en er veel gelijkgestemden woonden.⁴⁷ Dit wordt eveneens onderstreept in de boeken van Rozenburg uit 1986 en Schutte uit 2011. Zij benadrukken daarnaast dat de Nederlandse overheid er belang bij had om de stamverwantschap na de Tweede Wereldoorlog te optimaliseren om de migratie en handel te bevorderen.

1.2.2 Beeldvorming over de apartheid

Veel wetenschappers hebben zich beziggehouden met het gevoel van stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika, maar er is nog veel meer geschreven over de veranderende opvattingen in de publieke opinie over de apartheid. In al deze analyses is een consistente lijn te trekken.

Zelfs toen het apartheidsregime nog aan de orde van de dag was werd er al geschreven over de veranderende opvattingen van de Nederlanders. Opnieuw is Schutte een van de pioniers op dit vlak. In zijn eerder aangehaalde boek uit 1986 staat hij ook stil bij de Nederlandse opstelling tegenover de apartheidsideologie. Schutte schrijft dat veel Afrikaners er net na de Tweede Wereldoorlog een pro-Duitse houding op nahielden. Dit zorgde voor een verrassende verkiezingsuitslag. De leider van de Nasionale Party, D.F. Malan, won de verkiezingen nipt en wilde het Afrikaner Nationalisme invoeren. In de Nederlandse politiek en media was er nog weinig bekend over deze partij en hun apartheidsbeleid. Bovendien, zo stelt Schutte, was men in Nederland met andere zaken bezig, zoals de Koude Oorlog en de economische wederopbouw.⁴⁸ In zijn boek uit 2011 merkte Schutte daarnaast op dat Nederland de banden met Zuid-Afrika in deze periode juist wilde aanhalen.⁴⁹ Daar past geen kritiek op het politiek beleid bij. Het aanhalen van de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika

⁴⁷ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 126, 139.

⁴⁸ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 207-208.

⁴⁹ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 6-7.

verliep voorspoedig. Aan het begin van jaren vijftig was de relatie zichtbaar verbeterd. Een belangrijke gebeurtenis vond plaats in het jaar 1952. In dit jaar werd er in beide landen uitgebreid stilgestaan bij de ontdekking van de Kaap door Jan Van Riebeeck, 300 jaar eerder.⁵⁰

Toch ontstond er vanaf dit moment ook steeds meer kritiek op het apartheidsbewind dat werd uitgevoerd door de Nasionale Party. Het daadwerkelijke keerpunt vond volgens Schutte plaats in 1960 door de gebeurtenissen bij Sharpeville. Op 21 maart van dat jaar vond er een grote demonstratie plaats tegen de pasjeswet. Iedere zwarte Afrikaan moest zich kunnen identificeren met een pas, en mocht in bepaalde gebieden niet komen. Bij vreedzame protesten tegen deze wet schoot de Afrikaanse politie 69 demonstranten dood en raakten nog eens 180 mensen gewond.⁵¹ Opmerkelijk genoeg noemt Schutte het protest wel in zijn boek, maar gaat hij niet in op wat er precies gebeurde. Hij vervolgt dat Nederland vanaf de jaren zeventig een wereldwijde voortrekkersrol tegen de apartheid innam. Er was geen ruimte meer voor een kritische dialoog, er werd vanaf toen daadkrachtig opgetreden.⁵² De reden die Schutte geeft voor de sterke afkeer van Nederlandse zijde vanaf de jaren zestig zijn veranderende opvattingen en de maatschappelijke verhoudingen. ‘De normen en waardensystemen waren meer en meer uiteen gaan lopen,’ schrijft hij.⁵³ Schutte analyseert dat Nederland zich na de Tweede Wereldoorlog opnieuw wilde uitvinden. De dekolonisatie, deconfessionalisering en de sociale en culturele revolutie onderschrijven dit. In Zuid-Afrika werd nog aan deze vooroorlogse opvattingen vastgehouden, deze werden zelfs versterkt.⁵⁴

Ook in de internationale literatuur wordt het bloedbad bij Sharpeville als kantelpunt genoemd waarbij de kijk op de apartheid drastisch veranderde. Zo schrijft de Zuid-Afrikaanse professor *comparative politics* Adrian Guelke, dat dit bloedbad een definitief keerpunt vormde in de relatie tussen Zuid-Afrika met de rest van de wereld.⁵⁵ Guelke publiceerde in 2005 het boek *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid*, waarin hij een kritische historiografische analyse geeft over de apartheid in een wereldwijde context. Guelke staat daarbij niet specifiek stil bij de band tussen Nederland en Zuid-Afrika, maar geeft aan algehele wereldwijde analyse.

⁵⁰ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 208.

⁵¹ Adrian Guelke, *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid* (New York: Palgrave Macmillan, 2005), 100-101.

⁵² Schutte, *Adhesie en Aversie*, 208-209.

⁵³ Ibid., 209.

⁵⁴ Ibid., 209.

⁵⁵ Guelke, *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid*, 99-101.

Historicus Carry van Lakerveld richt zich wel specifiek op Nederland. In 1994, het jaar waarin de apartheid wordt afgeschaft, publiceert zij het boek *Nederland tegen apartheid*, waarin ze samen met verschillende auteurs de verandering over de apartheid in de Nederlandse publieke opinie systematisch weergeeft. In 1948 reageert men in Nederland eerst verrast als de Nasionale Party van Malan de grootste blijkt te zijn. Maar al snel maakt een kritische houding plaats voor begrip jegens het apartheidsregime.⁵⁶ Ook in dit boek is te lezen dat de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika eerst worden aangehaald. Zo wordt benadrukt dat Zuid-Afrika in de Verenigde Naties als een van de weinige landen steun uitspreekt voor het Nederlandse standpunt, dat het vasthouden van Nieuw-Guinea en de strijd met de Republiek Indonesië een interne aangelegenheid was waar de Verenigde Naties zich niet in hadden mogen mengen.⁵⁷ Net als bij Schutte wordt ook hier de Van Riebeeck-herdenking aangehaald als belangrijke gebeurtenis die de warme onderlinge verhoudingen goed weergeeft.⁵⁸

Uit het boek van Van Lakerveld blijkt dat er in de eerste helft van de jaren vijftig weinig kritiek was op het apartheidsbeleid in Nederland. Over het algemeen was er begrip voor de blanke bevolking in Zuid-Afrika. Enkel de Communistische Partij Nederland en het tijdschrift *Vrij Nederland* lieten zich kritisch uit over de apartheid voordat het bloedbad van Sharpeville plaatsvond.⁵⁹ Daarnaast waren er een aantal individuen die in 1957 het Comité Zuid-Afrika hadden opgericht in de strijd tegen de apartheid. Het anti-apartheidsgevoel kwam echter pas echt los na 1960. Het Comité Zuid-Afrika ging over in de Anti-Apartheidsbeweging Nederland en zou een belangrijke rol gaan spelen in het landelijke debat tegen de apartheid. Van Lakerveld schrijft dat er na 1960 vanuit iedere zuil bewegingen werden opgericht die opkwamen voor mensenrechten in Zuid-Afrika. Dit leidde tot landelijke acties en boycotten van het land.⁶⁰

Ook minder lang geleden is er onderzoek gedaan naar de beeldvorming over apartheid en het gevoel van stamverwantschap in de Nederlandse media. In 2010 publiceerde Marise

⁵⁶ Maarten Kuitenbrouwer, "Drie Eeuwen Nederlandse betrokkenheid bij Zuid-Afrika: 1652-1952," in *Nederland tegen Apartheid*, red. Carry van Lakerveld, (Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994), 37.

⁵⁷ Kuitenbrouwer, 'Drie Eeuwen Betrokkenheid,' 39.

⁵⁸ Ibid., 40.

⁵⁹ Ibid., 44.

⁶⁰ Ibid., 50.

Sperling het artikel ‘Die Wit Man Altyd Baas Wees.’⁶¹ In dit artikel worden de bevindingen uit een uitgebreid onderzoek uitgelicht waarin 328 krantenartikelen werden geanalyseerd. Sperling onderzocht hoe er in de kwaliteitskranten *Trouw* en *De Volkskrant* werd geschreven over de apartheid in de periode tussen 1948 en 1994 waarbij ze zich richtte op zes ‘sleutelgebeurtenissen’.⁶² Vier van deze gebeurtenissen vonden plaats tot 1977 en zijn daarom relevant voor dit onderzoek.

De eerste gebeurtenis die Sperling onderzoekt is de machtswisseling in 1948 waarbij president Malan van de Nasionale Party aan de macht kwam. Malan wordt gezien als de grondlegger van de apartheid. Het is, zo stelt Sperling, niet geheel opmerkelijk dat het van oorsprong protestante dagblad *Trouw* anders schreef over de apartheid dan de katholieke *Volkskrant*.⁶³ Deze laatste krant vreesde voor vrijheid van de kleurlingen, en nam het op voor de zwarte bevolking die door Malan als ‘zwart gevaar’ werden bestempeld. *Trouw* nam het daarentegen op voor de nieuwe leider. De krant schreef dat Zuid-Afrika te maken had met een ‘negerprobleem’ en Malan was de man die daar iets aan ging doen. Dat het protestante geloof een belangrijke verbindende rol speelde kwam ook al naar voren in het boek van Henkes.

Een andere gebeurtenis die door Sperling werd geanalyseerd was de berichtgeving rondom de al eerder aangehaalde Van Riebeeckviering in 1952. De herdenking had als doel om de vriendschappelijke banden tussen de landen aan te halen. Beide kranten schreven er positief over en de positieve kanten van de ‘stamverwantschap’ werden dominant belicht in de berichtgeving van zowel *Trouw* als *De Volkskrant*.⁶⁴

De derde gebeurtenis die Sperling analyseerde en die relevant is voor dit onderzoek, is de nasleep van de demonstratie in Sharpeville in 1960. Deze gebeurtenis vormt het begin van de bewustwording in Nederland over wat zich daadwerkelijk afspeelde in Zuid-Afrika en zorgde er volgens Sperling voor dat de publieke opinie draaide. Toch was er nog verschil te zien in de berichtgeving vanuit beide kranten. Waar *Trouw* nog voorzichtig oordeelde was *De Volkskrant* fel. Deze krant riep Nederlandse politici op zich hard uit te spreken over het bewind. Zeker omdat beide landen een zo uitgesproken vriendschapsband onderhielden.⁶⁵

⁶¹ Sperling “Die wit man altyd baas wees.”

⁶² Ibid., 28.

⁶³ Ibid., 29.

⁶⁴ Ibid., 30.

⁶⁵ Ibid., 31-33 .

In 1976 veranderde de publieke opinie volgens Sperling definitief. De aanleiding die zij hiervoor geeft was het bloedbad in Soweto. In juni 1976 protesteerde duizenden studenten tegen het slechte onderwijssysteem en de invoering van het Afrikaans als officiële taal op universiteiten. De politie opende het vuur op de demonstranten waarbij twee zwarte studenten om het leven kwamen. Dit leidde tot een golf van geweld in het hele land die tot eind 1977 zou duren.⁶⁶ Honderden 'zwarte' Afrikanen kwamen om het leven. Sperling onderstreept dat na deze gebeurtenis zelfs het conservatieve dagblad *Trouw*, dat de apartheid altijd gesteund had, schreef dat het een 'vernederend systeem' was geworden.⁶⁷

Dit onderzoek laat zien dat er door de jaren heen verschillende perspectieven zijn ontstaan over de apartheid in de berichtgeving. Zelfs een krant als *Trouw*, die gezien kan worden als pro-apartheidskrant veranderde op den duur haar beeldvorming over het beleid in Zuid-Afrika.

Uit de verschillende onderzoeken die zijn besproken in de historiografie kan geconcludeerd worden dat het gevoel van stamverwantschap een begrip is dat door wetenschappers op een andere manier wordt gedefinieerd en geïnterpreteerd. De verschillende publicaties typeren verschillende periodes waarin de 'stamverwantschap' een rol heeft gespeeld. Uit de geanalyseerde literatuur blijkt dat dit gedeelde gevoel van identiteit binnen de door mij onderzochte periode in werkelijkheid maar een relatief korte tijd bestaan heeft. Namelijk in de periode net na de Tweede Wereldoorlog tot halverwege de jaren vijftig. Daarvoor, zo stelt De Graaff, was het gevoel van verwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners een geïnstitutionaliseerde mythe, die was ontstaan door de steun vanuit Nederland tijdens de Boerenoorlogen die plaatsvonden tussen 1880 en 1902.⁶⁸ Voor de bühne was Nederland misschien de 'moeder' en Zuid-Afrika de 'volwassen dochter', zoals Rozenburg Willem Drees citeerde in 1986.⁶⁹ In de praktijk hielpen de landen elkaar alleen als de nood echt hoog was, zo stelden Schutte en De Graaf. Dit was met name het geval in oorlogssituaties. In vreedstijd was er veel desinteresse en wantrouwen jegens elkaar. In plaats van een moeder-dochter band die Rozenburg aanhaalde, kan er dan ook beter worden gesproken van een

⁶⁶ Sperling "Die wit man altyd baas wees," 33-34.

⁶⁷ Ibid., 34.

⁶⁸ De Graaff, *De Mythe van de Stamverwantschap*, 23.

⁶⁹ Rozenburg, *De Bloedband Den Haag-Pretoria*, 7.

gelijkwaardige broederband, waarbij de broers elkaar alleen hielpen als het echt nodig was. Deze gelijkwaardige band duurde tot de Tweede Wereldoorlog. In de oorlogsperiode bekoelde de band tussen beide landen nog verder benadrukte Schutte. In Zuid-Afrika werd er volgens hem onverschillig gereageerd op de Duitse bezetting in Nederland. Veel Afrikaners hielden er zelfs pro-Duitse sympathieën op na. Na de Tweede Wereldoorlog moest deze band worden hersteld. Dit lukte deels, tot er meer bewustwording kwam over het apartheidsbeleid in de publieke opinie in Nederland.

In het laatste decennia is geprobeerd om het idee van stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika op een andere manier te verklaren, namelijk door de theorie over verbeelde gemeenschappen van Benedict Anderson. 'Stamverwantschap' kan volgens Henkes en Slaa worden gezien als een transnationaal construct dat mensen bindt. De gemeenschappelijke achtergrond speelt daarbij een belangrijke rol. In het geval van Nederland en Zuid-Afrika kwam dit tot uiting in taal, ras en geloof. Vandaag de dag is de verwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika volgens Slaa en Henkes voornamelijk nog terug te zien op sociaal-cultureel niveau. Bijvoorbeeld in bepaalde muziek of in straatnamen. Dit is gedeeltelijk waar. In 2015 probeerde het PVV Tweede Kamerlid Martin Bosma het begrip weer politiek te maken. Hij stelde dat veel prominente Nederlanders zich onvoorwaardelijk aansloten bij de strijd tegen de apartheid van het ANC waardoor de oorspronkelijke stamverwanten van Nederland werden onderdrukt. Er kwam weinig respons op deze uitlatingen maar het laat zien dat er nog steeds vanuit verschillende perspectieven naar het begrip gekeken wordt.

Kortom, er is al veel over de stamverwantschap geschreven, desondanks is het begrip nog steeds erg actueel in de wetenschap. Uit de verschillende literatuurstukken blijkt dat de algemene opinie in Nederland over dit begrip een aantal keren kantelde. Dit ligt anders bij de publieke opinie over de apartheid. Nationale en internationale wetenschappers zijn het erover eens dat het bloedbad van Sharpeville als kantelpunt diende voor de wereldwijde kijk op de apartheid. Diverse Nederlandse wetenschappers zoals Schutte, Van Lakerveld en Sperling laten zien dat er voor deze gebeurtenis zelfs sympathie was in Nederland voor de vorm van rassensegregatie. In iedere analyse wordt de Van Riebeeck-viering aangehaald als hoogtepunt in het gevoel van verbondenheid tussen beide landen. Van Lakerveld omschrijft dat het protest tegen de apartheid vanaf het eind van de jaren vijftig langzaam opgaat. Het

protest komt in een stroomversnelling vanaf de jaren zestig als er vanuit iedere zuil protestbewegingen worden opgericht. Zelfs het conservatieve Trouw gaat na verloop van tijd overstag en verwerpt het beleid in haar berichtgeving.

1.3 Innovatieve aspecten

Zoals uit de historiografie bleek is er al veel onderzoek gedaan naar het idee van stamverwantschap en de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. Zelfs toen de apartheid nog aan de orde van de dag was verschenen er al onderzoeken naar hoe men in het verleden over deze verwantschap dacht. Het is een actueel onderwerp gebleven, dat blijkt uit recente onderzoeken waarin het concept stamverwantschap nog steeds een rol speelt. De periode die in deze thesis centraal staat is daarentegen nog niet onderzocht in Nederland. Veel onderzoeken gaan over de oorsprong van het idee van stamverwantschap, de hulp uit Nederland aan Zuid-Afrika die wel of niet uit ideeën van verwantschap voortkwam tijdens belangrijke momenten in de geschiedenis of over de relatie tussen Nederlandse en Afrikaanse families. Er is in Nederland nog geen uitgebreid onderzoek gedaan naar de beeldvorming over het idee van stamverwantschap in de periode na de Tweede Wereldoorlog.

Er is daarentegen al wel veel geschreven over deze periode vanuit het perspectief van de Nederlandse en Zuid-Afrikaanse politiek. Met name hoe in Nederland de kijk op de apartheid veranderde is veelvuldig onderzocht en geanalyseerd. Verschillende wetenschappers zijn het erover eens hoe de publieke opinie over de apartheid in Nederland veranderde in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Waar er in de eerste jaren na de oorlog sympathie was voor dit systeem, veranderde dit langzaam vanaf de jaren '50 van de vorige eeuw. Door gewelduitbarstingen in 1960 en 1976 in Zuid-Afrika, die ontstonden uit vreedzame protesten, draaide de publieke opinie in Nederland. Deze ontwikkelingen zullen uiteraard ook een rol spelen in deze scriptie. Echter, ze zullen vanuit een ander perspectief worden geanalyseerd, namelijk vanuit de berichtgeving in het *Maandblad Zuid-Afrika*.

Dit maandblad heeft een bijzondere functie binnen de Zuid-Afrikaanse en Nederlandse geschiedenis. Het dankt haar bestaansrecht aan het gevoel van stamverwantschap tussen de landen. Het blad werd tot 2020 fysiek uitgegeven door de Nederlandse Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV) en bestaat vandaag de dag nog steeds. Tegenwoordig verschijnt het online

onder de naam *Spectrum*. In 2016 fuseerde de NZAV met twee andere stichtingen tot de Stichting Zuid-Afrikahuis, die tegenwoordig de uitgever is van het online-tijdschrift.

Het *Maandblad* was dus een transnationaal tijdschrift dat zowel in Nederland als Zuid-Afrika werd uitgebracht en in beide landen werd gelezen. Het is interessant om te onderzoeken hoe het blad zich positioneerde terwijl er in Nederland steeds kritischer werd gereageerd op het apartheidsregime. Het is aannemelijk dat het blad er een belang bij had om op een bepaalde manier te berichten over Zuid-Afrika in Nederland, om op die manier zoveel mogelijk migranten aan te trekken en de relatie tussen de landen niet de schaden. Maar hoe reageerde het blad op de veranderingen in de publieke opinie? Maakte de redactie van het tijdschrift dezelfde draai als het conservatieve dagblad *Trouw*, dat de apartheid een lange tijd gesteund had? Dit is interessant om te onderzoeken omdat het Zuid-Afrikahuis vandaag de dag nog steeds bestaat. Er heeft echter in de meer dan honderd jaar waarin het tijdschrift bestaat, nooit inhoudelijk onderzoek plaatsgevonden naar het maandblad, noch naar haar rol in de strijd tegen de apartheid.

Dit onderzoek naar de beeldvorming over de stamverwantschap over een periode net na de Tweede Wereldoorlog tot 1977 kan laten zien of het tijdschrift veranderde ten gevolge van de politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika en Nederland. Dit is relevant omdat andere berichtgeving van het tijdschrift op die manier eveneens in perspectief kan worden geplaatst. Bovendien is het voor het Zuid-Afrikahuis een relevant onderzoek naar haar eigen geschiedenis. Verschillende wetenschappers die veel geschreven hebben over het idee van stamverwantschap, zoals Gerrit-Jan Schutte en Bart de Graaff, zijn verbonden aan het *Maandblad*. Schutte schrijft al sinds de jaren '60 artikelen voor het tijdschrift en is, net als De Graaff, enige tijd hoofdredacteur geweest. Het tijdschrift was een manier voor de NZAV om zich te uitten over de veranderende kijk op de apartheid in Nederland. Dit onderzoek laat dan ook zien hoe de NZAV zich positioneerde terwijl de publieke opinie over de apartheid veranderde in Nederland.

1.4 Theoretische concepten

Bij de beantwoording van de hoofd- en deelvragen van dit onderzoek wordt er gebruik gemaakt van verschillende concepten. Deze zullen in deze paragraaf worden toegelicht.

Uit de centrale vraag blijkt dat beeldvorming een belangrijke rol speelt in dit onderzoek. Hiermee wordt bedoeld wat het *Maandblad* in haar berichtgeving representeert. Volgens Siegfried Huigen, die in 1996 promoveerde op Nederlandse representaties van geografische en historische werkelijkheden in Zuid-Afrika, bestaat beeldvorming uit bepaalde representaties in een tekst. Hij noemt representaties 'substituten van de werkelijkheid die ze willen weergeven.'⁷⁰ Door al deze representaties op te zoeken in een tekst kan worden geanalyseerd welk beeld ze willen overdragen, wat resulteert in beeldvorming.⁷¹ Door te analyseren hoe het *Maandblad* het idee van stamverwantschap en apartheid representeert in haar berichtgeving wordt duidelijk welk beeld de auteurs wilde vormen.

Een ander concept dat een belangrijke rol speelt is *imagined community* zoals omschreven door Benedict Anderson. Met een verbeelde gemeenschap bedoelt Anderson een nationalistische samenleving binnen landgrenzen die ingebeeld, beperkt en soeverein is. Ze kwamen op vanaf de negentiende eeuw. Een *imagined community* is verbeeld omdat je als inwoner nooit al je medebewoners kunt kennen, daarvoor zijn er simpelweg te veel.⁷² Een natie is beperkt omdat er letterlijk grenzen lopen die aangeven waar een andere natie begint.⁷³ Tenslotte is een natie soeverein omdat er geen dynastieke heerser is.⁷⁴ Dit idee kwam voort uit de verlichting. Iedere natie had een eigen heerser die niet onder gezag stond van een hogere leider zoals bijvoorbeeld het geval was in de tijd van Napoleon of Filips II.

Volgens Anderson is taal een erg belangrijke factor in de ontwikkeling van de verbeelde gemeenschap.⁷⁵ Bij de totstandkoming van verbeelde gemeenschappen zorgde taal voor nationale bewustwording. Dit is bijvoorbeeld goed terug te zien na de ontwikkeling van het print kapitalisme. Het printkapitalisme zorgde ervoor dat inwoners uit verschillende gebieden, waar een ander dialect werd gesproken, toch elkaars verhalen konden begrijpen. Hierdoor ontstond een bepaalde band. Een verbeelde gemeenschap markeert dan ook een bepaald gebied waarbinnen een gemeenschap bij elkaar hoort.⁷⁶ Dit is ook terug te zien in het

⁷⁰ Siegfried Huigen, "De Weg naar Monomotapa; Nederlandse Representaties van Geografische en Historische Werkelijkheden in Zuid-Afrika," (Proefschrift, Amsterdam, Universiteit van Amsterdam, 1996), V.

⁷¹ Huigen, 'De Weg naar Monomotapa,' 12, 20.

⁷² Anderson, *Imagined Communities* 6.

⁷³ Ibid., 7.

⁷⁴ Ibid., 7.

⁷⁵ Ibid., 68.

⁷⁶ Ibid., 45.

Afrikaans en Nederlands. Het Afrikaans is een taal die begrepen kan worden door mensen die ook Nederlands kunnen lezen en vice versa.

Anderson richt zich specifiek op het nationalisme binnen de landgrenzen van natie. Henkes omschrijft echter dat er bij het idee van stamverwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners sprake is van een verbeeld gevoel van gedeelde identiteit op transnationaal niveau.⁷⁷ Dit werd onder meer geuit door genealogische, religieuze en taalkundige overeenkomsten. Deze benadering van Henkes wordt overgenomen in dit onderzoek.

Naast de verbeelde gemeenschap wordt er in dit onderzoek ook gebruik gemaakt van het concept *ethnic origins of nations*. Dit concept werd ontwikkeld door de Britse historische socioloog Anthony Smith. Smith stelt dat er een etnische gemeenschap kan ontstaan op basis van gemeenschappelijke vooroudermythes, historische herinneringen en elementen van gedeelde cultuur zoals geloof, huidskleur en taal.⁷⁸ In zijn boek *Ethnic Origins of Nations* noemt Smith een dergelijke groep een *ethnie*, als verwijzing naar de Griekse term *ethnos*. Het is niet noodzakelijk dat iedereen die zich verbonden voelt met de *ethnie* in hetzelfde gebied of land leeft. Smith stelt dat er ook een gevoel van verbondenheid kan ontstaan door een krachtige herinnering of associatie met een gebied.⁷⁹

Volgens de theorie van Smith is de oorsprongsmythe tussen Nederland en Zuid-Afrika te herleiden op een *mythe van etnische afkomst*.⁸⁰ Bij een dergelijke mythe is vooral de symbolische verwantschapsband tussen de leden van de *ethnie* de verbindende factor. In het geval van de Nederlanders en de Afrikaners kan deze etnische afstammingsmythe terug worden herleid op Jan Van Riebeeck, die in 1652 de Kaapkolonie stichtte, waar de Afrikaners uit voortkwamen. De uitgebreide 300-jarige viering van deze gebeurtenis in 1952, die door wetenschappers veel wordt aangehaald zo bleek uit de historiografie, laat zien dat er in die tijd nog erg veel waarde werd gehecht aan het verhaal. Smith laat dus zien dat er tussen inwoners van verschillende landen weldegelijk een gevoel van een verbeeld gevoel van verbondenheid, en daarmee een gedeelde identiteit, kan ontstaan.

⁷⁷ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 126.

⁷⁸ Slaa, "Revitalising Stamverwantschap," 505.

⁷⁹ Anthony D. Smith, *The Ethnic Origins of Nations* (Malden: Blackwell Publishing, 1988), 24-30.

⁸⁰ Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (Oxford: Oxford University Press, 2009), 64-65.

1.5 Bronnen

De primaire bron die in dit onderzoek centraal staat is vanzelfsprekend het *Maandblad Zuid-Afrika*. In deze paragraaf wordt eerst meer informatie gegeven over de geschiedenis van deze bron. Vervolgens wordt duidelijk hoe de bron is geraadpleegd en op welke manier er een selectie gemaakt van de artikelen die zijn geanalyseerd.

Uit de introductie bleek dat het *Maandblad* in 1904 was opgericht met als doel de belangen tussen Nederland en Zuid-Afrika te behartigen. Het blad werd uitgegeven door de NZAV en gefinancierd door de Stichting ZASM. In de eerste twintig jaar onderging het blad twee keer een naamsverandering. Van 1924 tot 2017 verscheen het blad onder de naam *Zuid-Afrika: maandblad voor de culturele en economische betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika*. Vandaag de dag verschijnt het blad nog steeds, opnieuw onder een andere naam, namelijk *Spectrum Zuid-Afrika*, dat sinds 2020 alleen nog digitaal verschijnt. De uitgeverij is vandaag de dag Stichting Zuid-Afrikahuis in Amsterdam. In 2016 ontstond deze stichting na een fusie tussen de ZASM en NZAV. Stichting Zuid-Afrikahuis beheert het volledige archief van het *Maandblad Zuid-Afrika*.

Het onderzoek in deze scriptie is gecombineerd met een onderzoeksstage bij het Zuid-Afrikahuis. Hierdoor was het mogelijk om gebruik te maken van het volledige archief van het *Maandblad*. Bovendien heeft de stage geleid tot extra inzichten en informatie voortgebracht die relevant waren voor dit onderzoek. Zo was het bijvoorbeeld mogelijk om te spreken met Gerrit-Jan Schutte, voormalig hoofdredacteur van het *Maandblad*. Hij heeft veel gewerkt met Pieter-Jan Van Winter, de hoofdredacteur van het blad gedurende de periode die centraal staat in dit onderzoek. Dit gesprek gaf extra inzichten in het perspectief van de redactie van het blad. Van Winter speelt een belangrijke rol in dit onderzoek. In de hoedanigheid van hoofdredacteur was hij eindverantwoordelijk voor alle stukken in het blad. Een deel van de artikelen werd geschreven door gastredacteurs of opiniemakers. Deze artikelen werden ondertekend door de eigen naam van de schrijver. Een groot deel van de artikelen is echter niet ondertekend. Dit zijn redactionele stukken, opgesteld door verschillende redacteurs van het *Maandblad*. Uit het gesprek met Schutte bleek dat het Van Winter was die uiteindelijk toestemming moest geven om deze stukken te publiceren. De stukken verschenen na goedkeuring onder zijn naam in het blad. Er is in dit onderzoek dan ook gekozen om bij deze stukken Van Winter als auteur aan te merken. Het lijkt daarom of de voormalig

hoofredacteur wel een erg prominente rol speelt in dit onderzoek. Dit is deels waar, maar uiteindelijk gaat het in de meeste gevallen om redactionele stukken, waarvan niet te achterhalen is wie de daadwerkelijke schrijver is.

Een uitdaging van het *Maandblad Zuid-Afrika* als primaire bron is het feit dat er ontzettend veel informatie is. Er wordt in deze scriptie onderzoek gedaan over een periode van meer dan dertig jaar, waarin in bijna iedere maand een tijdschrift van gemiddeld 20 pagina's werd gepubliceerd. Dit komt neer op 360 tijdschriften die zijn doorgenomen. Het was onmogelijk om alle artikelen te analyseren, daarom is er een selectie gemaakt van verschillende artikelen die gedurende deze periode verschenen.

De tijdschriften die tot en met 1960 verschenen zijn gedigitaliseerd en waren te raadplegen via het platform Delpher. Op deze manier is een eerste selectie gemaakt in relevante artikelen. Alle uitgaves zijn gedownload en door middel van de zoekwoordenfunctie zijn de artikelen waarin het idee van stamverwantschap en apartheid een rol speelde geselecteerd. Dit resulteerde in totaal in ongeveer 900 artikelen waarin het idee van stamverwantschap, apartheid of beide onderwerpen terugkwamen. Daarbij is specifiek gelet op de context waarin de woorden werden gebruikt. Hoe dit aantal zich tot elkaar verhoudt wordt duidelijk in een grafiek die in hoofdstuk 3 wordt gepresenteerd en waarin duidelijk wordt hoe de aandacht van het blad verschoof. Deze grafiek geeft een absoluut aantal artikelen weer. Omdat het te veel tijd zou kosten om in kaart te brengen hoeveel artikelen er daadwerkelijk verschenen in het blad is het niet gelukt om de relatieve cijfers weer te geven. Dit had de verandering in de berichtgeving preciezer in kaart kunnen brengen. Toch is in de huidige grafiek al duidelijk te zien hoe de berichtgeving over de twee onderwerpen veranderde.

Voor de periode na 1960 is er gebruik gemaakt van de index die vanaf 1953 jaarlijks bij de uitgaves van het *Maandblad* verscheen. Alle artikelen die in het blad verschenen zijn vanaf dat jaar zijn opgenomen in een inhoudsopgave. Deze inhoudsopgave is onderverdeeld in overzichtelijke categorieën zoals 'Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen', 'cultuur' en 'immigratie'. Dit gaf houvast bij de selectie van de artikelen die zijn geanalyseerd na 1960. Op basis van de titels en categorie van de artikelen werd al snel duidelijk of er een link met de apartheid gemaakt werd in het artikel. Op die manier kon duidelijk geanalyseerd worden hoe het *Maandblad* berichtte.

1.6 Methodologie

De methode die gebruikt wordt om de onderzoeksvraag te beantwoorden is een beeldvormingsanalyse van verschillende artikelen uit het *Maandblad Zuid-Afrika*. Dit maakt het een kwalitatief onderzoek waarbij verschillende artikelen uit het *Maandblad* centraal staan.

Zoals eerder aangegeven in deze inleiding wordt met beeldvorming in dit onderzoek bedoeld: bepaalde representaties in een tekst. Volgens Huigen kunnen deze worden gezien als bepaalde voorstellingen van de werkelijkheid op een bepaald moment.⁸¹ Door te analyseren hoe het *Maandblad* het idee van stamverwantschap en apartheid weergeeft wordt duidelijk wat de auteurs van de artikelen wilden overbrengen.

Om dit in kaart te brengen is gebruik gemaakt van een analyseschema.⁸² Dit schema is opgesteld om de geselecteerde artikelen op een eenduidige manier te analyseren. Allereerst is in kaart gebracht in hoeveel artikelen het idee van stamverwantschap en apartheid per uitgave van het *Maandblad* een rol speelde. Om dit in kaart te brengen is er gebruik gemaakt van verschillende zoekwoorden. De zoekwoorden die gebruikt zijn, zijn: *stam*, *verwant*, *Van Riebeeck*, *ras*, en *Apartheid*, waarbij is gelet in welke context de woorden werden gebruikt.⁸³ Vervolgens is er voor de periode tot 1960 per jaargang gekeken welke artikelen relevant waren om te analyseren. Daarbij is gelet op de titel en hoe vaak de zoekwoorden terugkwamen in het artikel. In veel artikelen kwam er slechts één van de zoekwoorden terug. Het woord was dan weliswaar in de context gebruikt, maar het artikel was niet interessant genoeg om geanalyseerd te worden. In andere artikelen kwamen juist veel woorden terug, hiervoor werd wel een analyseschema ingevuld. Gelet werd onder meer op de titel en welke boodschap in het artikel naar voren kwam. Vervolgens werd gekeken of de auteur van het artikel te achterhalen was en wat zijn doel was met het schrijven van de tekst. Ook werd er gekeken hoe het idee van stamverwantschap of apartheid terugkwam in de tekst en wat de auteur hiermee bedoelde. In totaal zijn er meer dan 150 artikelen geanalyseerd waarbij er uiteindelijk

⁸¹ Huigen, 'De Weg naar Monomotapa,' 12, 19-20.

⁸² Zie appendix 1.

⁸³ Er is bewust gekozen voor verwant, omdat dan zowel het Nederlandse verwantschap als het Afrikaanse verwantschap werd meegenomen in de selectie. Van Riebeeck is eveneens opgenomen als zoekwoord omdat zijn naam vaak in verband wordt gebracht met de verwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika. In het geval van ras werden ook woorden als rassenverhoudingen, rassenkwestie en het Afrikaanse rassenquaestie meegenomen.

39 zijn opgenomen in deze scriptie. Door de analyse van de verschillende artikelen bij de uitwerking van de tweede en derde deelvraag wordt duidelijk op welke manier de beeldvorming over stamverwantschap en de apartheid in de berichtgeving van het *Maandblad* veranderde.

2: De relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika tot 1977: een haat-liefde verhouding

Wij zijn van mening, dat de blanke bevolking en de basis van onze Europese beschaving versterkt behoren te worden. Zuid-Afrika is een bloeiend land, doch heeft onvoldoende geoefende blanke mannelijke krachten. De regering wenst immigratie. Dit zal niet alleen Zuid-Afrika sterker maken, maar ook de banden met de moederlanden in het noorden. Ons toekomstige lot, als tak van de Europese beschaving is ten nauwste aan het lot van Europa verbonden.¹ – Jan Christian Smuts.

De relatie die Nederland en Zuid-Afrika in de twintigste eeuw onderhielden is op zijn zachtst gezegd turbulent te noemen. Hoogte- en dieptepunten wisselden elkaar in rap tempo af en de geschiedenis leert dat beide landen niet met elkaar, maar ook niet zonder elkaar konden.² In dit hoofdstuk wordt beschreven waar de spanningen vandaan kwamen en hoe de verzoeningspogingen verliepen. Ook wordt duidelijk hoe het *Maandblad Zuid-Afrika* ontstond en hoe er in dit tijdschrift werd bericht over de relatie tussen de Nederlanders en de Afrikaners. De centrale vraag die beantwoord wordt is: *hoe veranderden de opvattingen over de relatie tussen Nederlanders en Afrikaners zich vanaf het begin van de negentiende eeuw tot 1977 en hoe ontwikkelde het Maandblad zich in deze periode?* Een belangrijk element in deze opvattingen was het idee van stamverwantschap. Eerst zal worden toegelicht wat dit precies inhoudt en hoe het gevoel van verbondenheid tussen Nederlanders en Afrikaners zich ontwikkelde gedurende de negentiende eeuw. De nadruk ligt hierbij op de periode waarin de Boerenoorlogen plaatsvonden, tussen 1880 en 1902. Duidelijk wordt dat het idee van stamverwantschap eigenlijk een mythe is, die vooral vanuit Nederland werd aangewakkerd. Vervolgens wordt duidelijk hoe het *Maandblad* als gevolg van dit idee van verwantschap ontstond en hoe het werd gebruikt om het onderlinge gevoel tussen Nederlanders en Afrikaners te versterken. Dat dit niet altijd zonder slag of stoot is gegaan blijkt uit het tweede

¹ Van Lakerveld, *Nederland Tegen Aartheid*, 45-46.

² Stefan de Boer, "Van Sharpeville tot Soweto: Nederlands Regeringsbeleid ten aanzien van Apartheid, 1960-1977," PhD. Diss., (Universiteit Utrecht, 1999), 72; Schutte, *Adhesie en Aversie*, 7.

deel van dit hoofdstuk. Hierin staat de ontwikkeling in de politieke relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika centraal in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog. Zuid-Afrika kreeg in deze periode te maken met een verandering van het regime, wat de relatie korte tijd onder druk zette. Uiteindelijk zorgde deze verandering ervoor dat de banden werden versterkt. Er wordt in dit tweede deel niet ingegaan op de rol van het *Maandblad* in de periode na de Tweede Wereldoorlog omdat dit verder wordt behandeld in het derde en vierde hoofdstuk van dit onderzoek.

2.1 Stamverwantschap of cultureel imperialisme?

Uit de inleiding van deze scriptie bleek dat er tussen Nederlanders en Afrikaners een idee van verwantschap bestaat dat gebaseerd is op een gemeenschappelijke afkomst. Dit gevoel van verbondenheid is niet altijd even sterk geweest. Sterker nog, toen de Kaap in 1806 volledig werd geannexeerd door de Britten keek men in Nederland helemaal niet om naar de Nederlandssprekende Afrikaner Boeren in de voormalige kolonie.³ Ook in de decennia die hierop volgden was er weinig belangstelling voor de voormalig landgenoten in de Kaap. Pas in juni 1838 verschenen er enkele berichten over de nieuwe positie van de Boeren in Nederlandse kranten.⁴ Dit was vier jaar na aanvang van de Grote Trek, waarbij meer dan tienduizend Boeren naar het binnenland van Zuid-Afrika emigreerden op zoek naar een nieuw leefgebied.⁵ Na bloedige confrontaties met de zwarte bevolking in het binnenland veroverde de Boeren twee gebieden, Transvaal en Oranje Vrijstaat.⁶ Dit werd omgedoopt tot de Zuid-Afrikaanse Republiek, die door de Britten officieel werd erkend.⁷ Transvaal en Oranje Vrijstaat bleken rijk aan kostbare mineralen, zoals goud en diamanten. De Britten wilden om deze reden hun gebieden in het zuiden van Afrika na verloop van tijd samenvoegen met die van de Boeren tot een federatie onder Brits gezag.⁸ Dit leidde in 1880 en 1881 tot de Eerste

³ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 13-15.

⁴ Gerrit-Jan Schutte, "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen: Stamverwantschap als Imperialisme," in *Apartheid, Anti-apartheid, Post-apartheid*, red. S.W. Couwenberg (Budel: Uitgeverij Damon, 2008), 11-12.

⁵ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 17.

⁶ Bart De Graaff, *De Mythe van de Stamverwantschap* (Amsterdam: Vrij Universiteit, 1993), 1.

⁷ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 17.

⁸ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 123.

Boerenoorlog die gewonnen werd door de Boeren. Hiermee versterkten zij hun positie in het gebied.⁹

Het begin van deze Eerste Boerenoorlog was de reden dat de desinteresse vanuit Nederland honderdtachtig graden draaide in grote belangstelling voor de Boeren.¹⁰ Nederland was in dezelfde tijd bezig met de herovering van haar positie op het wereldtoneel. Met name de dominante positie in Nederlands-Indië, die zorgde voor een periode van economische bloei en modernisering van de samenleving, had als resultaat dat Nederland weer een expansiedrift kende.¹¹ Nederland was in deze tijd bovendien bezig met het ontwikkelen van een eigen nationale identiteit om deze status te bekrachtigen.¹² Daarbij werd gebruikt gemaakt van verschillende *mythen van etnische afkomst*, zoals omschreven door Anthony Smith en toegelicht in de inleiding van deze scriptie.¹³

Een belangrijke vorm die gebruikt werd was de *mythe van etnische afkomst*.¹⁴ Succesvolle historische gebeurtenissen uit het verleden, zoals het verhaal van Bataafse strijd tegen de Romeinen, de verlossing van de Spaanse bezettingen aan het einde van de Tachtigjarige Oorlog in 1648 en de culturele en economische bloei uit de zeventiende eeuw werden uitgelicht om aan te geven hoe Nederland zich in het verleden succesvol had afgezet tegen verscheidene grootmachten. Dit versterkte het gevoel van een nationale identiteit.¹⁵ Hierbij hoorde ook het verhaal van de ontdekking en koloniale overheersing van verschillende overzeese gebieden tijdens de zeventiende eeuw, zoals de ontdekking en succesvolle positie die Nederland lange tijd in Zuid-Afrika had verworven.

Enkele jaren nadat Van Riebeeck in 1652 in opdracht van de VOC een verversingspost had opgericht gaf hij zijn manschappen het vrijburgerschap. Zo ontstond een kolonie met Hollanders, Duitsers en Franse Huguenoten die zijn grondgebied steeds verder uitbreidde.¹⁶ Deze groep werden de Boeren of Afrikaners genoemd.¹⁷ Ze spraken het Afrikaans, een taal die

⁹ Henkes, “Een Warm Welkom,” 5-6.

¹⁰ Schutte, “Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen,” 16.

¹¹ Ibid., 13-14.

¹² Ibid., 14.

¹³ Smith, *Myths and Memories of the Nation*, 57-62.

¹⁴ Ibid., 65-66.

¹⁵ Schutte, “Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen,” 13-14.

¹⁶ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 17.

¹⁷ Ibid., 17.

erg lijkt op het Nederlands. Vanwege hun afkomst zagen ze er bovendien hetzelfde uit als de Nederlanders.

Met de Nederlandse Van Riebeeck als geestelijk stamvader van de Boeren werden de nazaten van de oorspronkelijke Boeren vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw omarmd als een onderdeel van de 'Nederlandse stam'.¹⁸ Ondanks het feit dat er een grote oceaan tussen Nederland en de Zuid-Afrikaanse Republiek lag werd het leefgebied van de Afrikaners gezien als 'Nieuw Nederland'.¹⁹ De Afrikaners werden gezien als volwaardig deel van de Nederlandse gemeenschap, net zo Hollands als Volendam of Hindelopen en een volledig onderdeel van de Nederlandse nationale identiteit.²⁰ Door het verslaan van de Britten tijdens de Eerste Boerenoorlog hadden de Afrikaners een geuzenstatus verkregen.²¹

De 'verloren' Boerenzonen werden door Nederlanders dus opnieuw in de armen gesloten. Niet alleen vanuit nostalgisch oogpunt, maar ook om de positie van Nederland wereldwijd te versterken.²² Veel Nederlanders gingen er van uit dat zij vanwege de gemeenschappelijke afkomst een voorkeursbehandeling zouden krijgen in Zuid-Afrika.²³ Bijvoorbeeld bij de import van goederen. Daarnaast zouden Nederlanders hun kennis en godsdienst overbrengen op de Afrikaners. Er werden onderwijzers, ambtenaren en predikanten naar het land gestuurd om de nationale eenheid te bevorderen.²⁴ In een vrij korte tijd werd de Zuid-Afrikaanse Republiek een deel van het 'Nieuwe Nederland', onderdeel van de grote Nederlandse stam, waar ook het moederland zelf en de veroverde gebieden in Nederlands-Indië onder vielen.²⁵

Het idee van stamverwantschap tussen de Nederlanders en de Boeren had als gevolg dat er allerlei acties en ondernemingen werden opgericht ter bevordering van de banden tussen beide volken. Dit werd gecoördineerd vanuit de Nederlands-Zuid-Afrikaanse Vereeniging (NZAV), die in 1881 was opgericht met als doel om na de Boerenoorlog de

¹⁸ Schutte, "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen," 12.

¹⁹ Ibid., 15.

²⁰ Gerrit-Jan Schutte, "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen," 14.

²¹ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 22.

²² Schutte, "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen," 12-14.

²³ De Graaff, *De Mythe van de Stamverwantschap*, 20.

²⁴ Rozenburg, *De Bloedband Den Haag-Pretoria*, 128; Schutte "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen," 23-24.

²⁵ Schutte, "Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen," 15.

belangen van de stamgenoten in Zuid-Afrika te behartigen.²⁶ In de beginfase hield de NZAV zich vooral bezig met het verspreiden van Nederlandse boeken in de Zuid-Afrikaanse Republiek en ondersteunde ze Nederlanders die naar Zuid-Afrika wilden emigreren.²⁷

Ook werd er vanuit Nederland veel geïnvesteerd in de Zuid-Afrikaanse economie. Dit werd bevorderd door de president van de Zuid-Afrikaanse Republiek, Paul Kruger. Met name de mijnbouw diende als een lucratieve investering.²⁸ Daarnaast werd er vanaf 1884 begonnen met de aanleg van een spoorlijn. Deze werd beheerd door de Nederlandse Zuid-Afrikaanse Spoorweg Maatschappij (NZASM). De spoorlijn was de grootste Nederlandse economische bijdrage aan de Zuid-Afrikaanse Republiek en vormde na de voltooiing in 1895 het kloppend hart in de economie van Transvaal en Oranje Vrijstaat.²⁹ Het beheren van de lijn bracht een grote mate van werkgelegenheid met zich mee. Bovendien werden afgelegen gebieden, die rijk waren aan kostbare mineralen, goed bereikbaar. De spoorlijn zorgde voor een grote economische impuls waar het gebied nog lang van zou profiteren.³⁰

Tussen 1899 en 1902 vond de Tweede Boerenoorlog plaats tussen de Britten en de Boeren.³¹ Met name voorafgaand en tijdens de oorlog was er vanuit Nederland veel sympathie voor de boeren. Dit werd geuit via de NZAV. Ten tijde van de Boerenoorlog had de NZAV 7.000 leden verspreid over verschillende afdelingen. Toen in 1899 de dreigingen vanuit Engeland groter en groter werden, werd er namens de NZAV een *Manifest aan het Volk van Groot-Brittannië* opgesteld die binnen een week door meer dan 140.000 Nederlanders werd ondertekend en waarin de acties van de Britten werden verworpen.³² Ondanks het manifest en financiële ondersteuning vanuit de NZAV hielp de hulp van de Nederlanders niet.³³ De Britten voerde een gewelddadige strijd waartegen de Boeren niet opgewassen waren. In totaal werden er meer dan 26.000 Boerenvrouwen- en kinderen en 14.000 inheemse bewoners omgebracht in interneringskampen.³⁴ In 1902 gaven de Boeren zich over en hadden

²⁶ Sief Veltkamp-Visser, *Afrikaans in Amsterdam* (Amsterdam: Stichting Zuid-Afrikahuis, 2018), 2.

²⁷ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 86-87.

²⁸ Ibid., 111.

²⁹ Ibid., 116.

³⁰ Ibid., 114.

³¹ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 123.

³² Schutte, *Adhesie en Aversie*, 89.

³³ Ibid., 85-91.

³⁴ Henkes, "'Een Warm Welkom'", 7.

de Engelsen de macht in de Zuid-Afrikaanse Republiek veroverd.³⁵ In 1910 werd uiteindelijk de Unie van Zuid-Afrika opgericht door de Britten. Dit gebied bestond uit de voormalige Zuid-Afrikaanse republiek en de gebieden die al onder Brits gezag vielen.³⁶

Het verliezen van de oorlog zorgde ervoor dat de Nederlanders hun interesse voor de Afrikaner boeren langzaam verloren. In 1904 was het aantal leden van de NZAV al met 20% gedaald.³⁷ Om de daling tegen te gaan werd er een tijdschrift opgericht dat zich geheel wijde aan de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika: de *Zuid-Afrikaansche Post*. Dit tijdschrift werd nooit echt een succes omdat het niet werd uitgegeven door de NZAV zelf. Leden van deze vereniging kregen enkel korting op het blad, maar moesten zich nog zelf abonneren.³⁸

De *Zuid-Afrikaanse Post* kon niet voorkomen dat de belangstelling voor Zuid-Afrika in Nederland bleef afnemen. In 1908 had de NZAV nog slechts 2500 leden over. In financiële problemen kwam de vereniging echter niet. Ze werd financieel onderhouden door de Zuid-Afrikaanse Stichting Moederland (ZASM). Deze nieuwe stichting was in 1908 opgericht en kwam voort uit de opheffing van de NZASM. De spoorweg die de NZASM beheerde was na de Tweede Boerenoorlog door de Britten geannexeerd waarbij een schadeloosstelling van één miljoen gulden werd betaald. De ZASM stond zelf niet veel in de schijnwerpers maar ondersteunde met dit geld vooral andere organisaties. Een van deze organisaties was de NZAV, die met deze ondersteuning een doorstart konden maken met het tijdschrift. Ze wijzigde de naam in *Hollandsch Zuid-Afrika* en veranderde de opzet. Het tijdschrift werd vanaf nu gratis aan alle leden van de NZAV verstrekt. Hierdoor groeide het bereik van het blad uit tot een serieus tijdschrift, dat de economische, culturele en politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika nauwgezet volgde.³⁹

Het blad werd succesvoller en in 1924 maakte het opnieuw een metamorfose door. Bij de NZAV was men ervan overtuigd geraakt dat de Afrikaanse Boeren geen onderdeel meer uitmaakten van de grote Nederlandse stam, maar waren ontwikkeld tot een zelfstandig volk.

³⁵ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 85-91.

³⁶ Henkes, “Een Warm Welkom,” 8.

³⁷ De Graaff, “Van Huistafel tot Website.”

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

Daarom werd de naam veranderd in *Maandblad Zuid-Afrika*. Qua opzet veranderde er weinig. Het blad bleef zich focussen op de relatie met de Afrikaners.⁴⁰

In 1923 had de ZASM een pand aan de Keizersgracht in Amsterdam aangekocht. Sinds 1917 vergaderde de stichting hier al in het achterhuis en huurde het een archiefruimte op de zolder. Veel meer ruimte hadden ze niet nodig, daarom werd de NZAV uitgenodigd om haar kantoor, de redactie van het *Maandblad* en de inmiddels opgebouwde bibliotheek in het pand te vestigen.⁴¹ De vereniging hield zich inmiddels actiever bezig met het begeleiden van Nederlandse migranten die de oversteek naar Zuid-Afrika wilden maken. Dit pand zou na de oorlog uitgroeien tot het *Van Riebeeckhuis*, een wetenschappelijk instituut waar ook het Suid-Afrikaanse Instituut (SAI) en de bijzondere leerstoel Afrikaanse taal- en letterkunde van de Universiteit van Amsterdam onder zouden vallen.⁴²

De grondlegger van het *Van Riebeeckhuis* was professor Pieter Jan van Winter (1895-1990).⁴³ Van Winter promoveerde in 1926 bij de grondlegger van de cultuurgeschiedenis in Nederland, Johan Huizinga. Nadat hij twee jaar als onderwijzer had gewerkt in het middelbaar onderwijs werd hij gevraagd om hoogleraar Nederlandse Cultuurgeschiedenis te worden aan de Universiteit van Pretoria. Dit aanbod sloeg hij af, maar wekte wel zijn interesse voor de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika.⁴⁴ Hij ging werken op de Universiteit van Groningen en publiceerde in 1937 en 1938 twee boeken, met in totaal meer dan 700 pagina's, over de geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse Spoorwegmaatschappij met als titel *Onder Krugers Hollanders*.⁴⁵ Ook nam hij vanaf 1930 als secretaris zitting in het bestuur van de NZAV.⁴⁶

2.2 Van Winter en het *Maandblad Zuid-Afrika*

Vanaf 1938 werd Van Winter redacteur van het *Maandblad Zuid-Afrika*. Het schrijven van stukken ging hem goed af en als snel werd hij benoemd tot hoofdredacteur. Deze functie zou hij tot in de jaren zeventig blijven vervullen. Het doel van Van Winter was om met het

⁴⁰ De Graaff, "Van Huistafel tot Website."

⁴¹ Veltkamp-Visser, *Afrikaans in Amsterdam*, 159.

⁴² Ibid., 189-190.

⁴³ Ibid., 159.

⁴⁴ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 9.

⁴⁵ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 114.

⁴⁶ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 10.

Maandblad de belangstelling voor Zuid-Afrika in Nederland op te wekken en om een leidende en sturende functie aan te nemen in de berichtgeving over het land.⁴⁷ Dit werd toen hij net was aangesteld als hoofdredacteur bemoeilijkt gedurende de Tweede Wereldoorlog vanwege de Duitse bezetting. Bovendien was er tijdens de Tweede Wereldoorlog weinig contact mogelijk met Zuid-Afrika vanuit Nederland. Van Winter moest dan ook besluiten om de publicatie van het *Maandblad* gedurende de oorlog stop te zetten.⁴⁸ Vanwege het weinige contact waren de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika na de oorlog bekoeld.⁴⁹ Het niet verschijnen van het *Maandblad* is hier indicatief voor, maar voornamelijk kwam dit door de oorlogssituatie waardoor er bijna geen communicatie tussen beide landen was.⁵⁰

In januari 1946 verscheen de eerste uitgave na de Tweede Wereldoorlog. In het hoofdartikel van het blad wordt stilgestaan bij de lastige positie waarin de Afrikaners verkeerden tijdens de oorlog. Van Winter schrijft in deze eerste uitgave:

Niet allen, die zoover zouden kunnen gaan, hebben in 1939 en volgende jaren ook hun deel willen bijdragen tot de krachtsinspanningen van de Verenigde Volken, maar velen deden het zonder aarzelen. Wij komen elders in dit nummer op die verschijnselen terug. Hier wijs ik opzettelijk met nadruk op de houding van die Afrikaners, die, bewust wortelend met tradities der Voortrekkers, zich zoo zeker van zichzelf gevoelen, dat zij met anderen gelijk kunnen opgaan tot behartigen van gemeenschappelijke belangen en die bovendien den blik zoo breed over het wereldtooneel laten gaan, dat zij mede de verantwoordelijkheid voor 's werelds loop willen aanvaarden. Mij dunkt, het moet goed zijn geregeld van hen te hooren en ons te spiegelen aan hun moeilijkheden en twijfelingen.⁵¹

Uit dit korte stuk kan worden afgeleid dat de Afrikaanders volgens Van Winter een bijzondere positie innamen tijdens de Oorlog. De Nederlandse 'stamgenoten' waren namelijk niet

⁴⁷ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 12.

⁴⁸ Ibid., 69.

⁴⁹ Ibid., 81.

⁵⁰ Ibid., 10.

⁵¹ P.J. Van Winter, "Nederland en Zuid-Afrika," 8 *Maandblad Zuid-Afrika*, januari 1946, 2.

onvoorwaardelijk tegen de Duitse bezetter.⁵² Er heerste een grote verdeeldheid tussen de Afrikaners en de Britten in Zuid-Afrika. De president van Zuid-Afrika en leider van de United Party, James Hertzog wilde bij het uitbreken van de oorlog in eerste instantie dat Zuid-Afrika neutraal zou blijven. Dit voorstel werd met een nipte meerderheid afgewezen waarna Hertzog zijn functie neerlegde en Jan Christian Smuts de nieuwe president van Zuid-Afrika werd.⁵³ Smuts, die tussen 1919 en 1924 al eerder president van Zuid-Afrika was geweest, werd een gerespecteerde bondgenoot van de geallieerden.⁵⁴ Hij voerde een pro-Brits beleid, wat veel Afrikaners tegenstond. Dit had vooral te maken met een anti-Brits sentiment. Veel Afrikaners waren de gruwelen van de Tweede Boerenoorlog nog niet vergeten. Mede daarom toonden veel Afrikaners sympathie met de kant van de Duitsers. Zodra de Nazi's de Britten hadden verslagen, konden de Afrikaners zich vrij maken van Engeland, was het idee.⁵⁵ Dit werd onder meer benadrukt door de oppositieleider van de Nasionale Party, D.F. Malan.⁵⁶ Ondanks dit pro-Duitse sentiment toont Van Winter toch begrip voor de rol van de Afrikaners gezien de complexe geschiedenis en bedankt de Afrikaners die zich wel over deze situatie heen hebben kunnen zetten.

Even later in het artikel gaat Van Winter in op de hervatting in de publicatie van het *Maandblad* hij schrijft:

Het verschijnen van dit nummer mag niet worden opgevat als teken, dat nu een geregelde serie van onze maandbladen in dezen vorm te wachten staat, nog sluit het in, dat Zuid-Afrika in zijn vroegeren opzet ongewijzigd zal terugkeeren. Wij kozen letter en indeeling van dit nummer om snel achterstand te kunnen inhalen. Regelmatig uitgeven van ons blad is afhankelijk van papiertoewijzing en van het toevloeien van gegevens. Het eerste punt is een crux, die op het onverwachtst tot moeilijkheden kan leiden. De gegevens uit Zuid-Afrika komen gelukkig vrij regelmatig binnen.⁵⁷

⁵² Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 87.

⁵³ Ibid., 84.

⁵⁴ Ibid., 85.

⁵⁵ Ibid., 86-87.

⁵⁶ Ibid., 85.

⁵⁷ Van Winter, "Nederland en Zuid-Afrika," 2.

Hieruit kan worden afgeleid dat het *Maandblad* graag door wilde gaan met het uitbrengen van tijdschriften en daardoor met het aanhalen van de banden tussen Nederlanders en Afrikaners. Er komt genoeg informatie binnen, het is alleen de vraag of er ook genoeg papier is in de fase net na de Oorlog.

Hoofdredacteur Van Winter speelde een belangrijke rol bij het herstellen van de banden tussen Nederland en de Afrikaners. In 1947 vertrok hij voor een half jaar naar Zuid-Afrika om te kunnen berichten over de situatie aldaar.⁵⁸ Artikelen die hij naar aanleiding van zijn reis schreef zullen in het volgende hoofdstuk worden geanalyseerd om te kijken hoe deze reis hem beïnvloed heeft.

De NZAV had een belang bij de warme banden tussen Nederland en Zuid-Afrika. De vereniging begeleidde Nederlandse migranten met hun reis naar Zuid-Afrika. Wanneer de relatie tussen de landen goed is, zouden meer mensen overwegen om naar dit land te migreren. Het *Maandblad* diende als middel om weer te kunnen geven hoe de verhoudingen tussen Nederland en Zuid-Afrika waren. De NZAV was niet alleen verantwoordelijk voor het herstel van de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika in de periode na de Tweede Wereldoorlog. In het volgende deel van dit hoofdstuk zal blijken hoe deze relatie zich verder ontwikkelde. Daarbij komt de positie het *Maandblad* niet aan bod, omdat dit in hoofdstuk drie en vier verder wordt geanalyseerd.

2.3 Het aanhalen van banden tussen ‘stamverwante’ landen vanuit politiek perspectief

Na de Tweede Wereldoorlog werden de banden met Zuid-Afrika snel succesvol aangehaald. Doordat Zuid-Afrika meevocht aan de kant van de geallieerden was er in Nederland veel sympathie voor de Zuid-Afrikaanse president Smuts.⁵⁹ Dit was bijvoorbeeld terug te zien in de migratiecijfers van Nederland richting Zuid-Afrika. In de jaren na de Tweede Wereldoorlog overwoogen veel Nederlanders om te migreren naar het buitenland.⁶⁰ De beroepsbevolking nam na afloop van de Tweede Wereldoorlog toe en er was angst voor een hoge mate van werkloosheid. Daar kwam bij dat er in 1949 75.000 Nederlandse dienstplichtigen terugkwamen uit Indonesië die ook op zoek moesten naar een baan. Hierdoor werd de

⁵⁸ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 7.

⁵⁹ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 68.

⁶⁰ Henkes, “*Mag ons Daarop ’n Toekoms Bou?*,” 72.

onzekerheid in Nederland op een succesvolle toekomst alleen maar vergroot.⁶¹ Zuid-Afrika was een interessante bestemming. Het land had een flinke economische ontwikkeling doorgemaakt tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarom was er veel vraag naar geschoolde arbeidskrachten.⁶² Daarnaast was het land vanwege de ideeën van stamverwantschap een aantrekkelijke migratiebestemming voor Nederlanders.⁶³ De culturele overeenkomsten in taal en geloof markeerden dit.⁶⁴ Bovendien stimuleerde de Nederlandse overheid onder leiding van president Drees de emigratie vanaf de jaren vijftig door middel van een subsidieregeling.⁶⁵ Hierdoor werd de drempel om te migreren naar Zuid-Afrika nog lager.

In Zuid-Afrika was men blij met migranten uit Europa. Smuts beschouwde de Unie van Zuid-Afrika als onderdeel van de Westerse wereldorde.⁶⁶ Dit kwam mede door de industrialisatie en verstedelijking die vanaf de jaren '30 toenam. De oorlog zorgde ervoor dat dit proces werd versneld. Deze ontwikkeling had echter ook een keerzijde voor de president. Het zwarte deel van de bevolking kreeg een groter gevoel van zelfbewustzijn.⁶⁷ Dit kwam omdat veel zwarte Afrikanen naar de steden trokken om te werken in de industrie. Hierdoor ontstond er een dominante Zwarte arbeidersklasse. Bovendien had een deel van de zwarte bevolking als vrijwilliger zij aan zij gevochten met blanke geallieerde soldaten. Dit gaf een impuls aan het verzet vanuit de zwarte gemeenschap tegen de dominante blanke bevolking.⁶⁸ Om de opkomst van de zwarte bevolking te compenseren was Smuts blij met de komst van blanke Europeanen. In 1946 kondigde hij een actief rekruteringsbeleid af om migranten aan te trekken. In een toespraak voor zijn eigen partij sprak hij in 1946: 'Immigration is the call. We want men and women. Let us once more open our doors ... We can get thousands – hundreds of thousands – millions of them.'⁶⁹ In grafiek 2.1 op de volgende pagina is te zien dat veel Nederlanders gebruik maakte van de open houding van Zuid-Afrika. Tussen 1946 en 1948 kwamen er ruim 3.000 Nederlandse migranten naar Zuid-Afrika. Het grootste deel van de

⁶¹ Henkes, "Mag ons Daarop 'n Toekoms Bou?," 72-73.

⁶² Rozenburg, *De Bloedband Den Haag-Pretoria*, 127.

⁶³ Henkes, "Een Warm Welkom," 12.

⁶⁴ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 123.

⁶⁵ Harlaar, *Nederland tegen Apartheid*, 46.

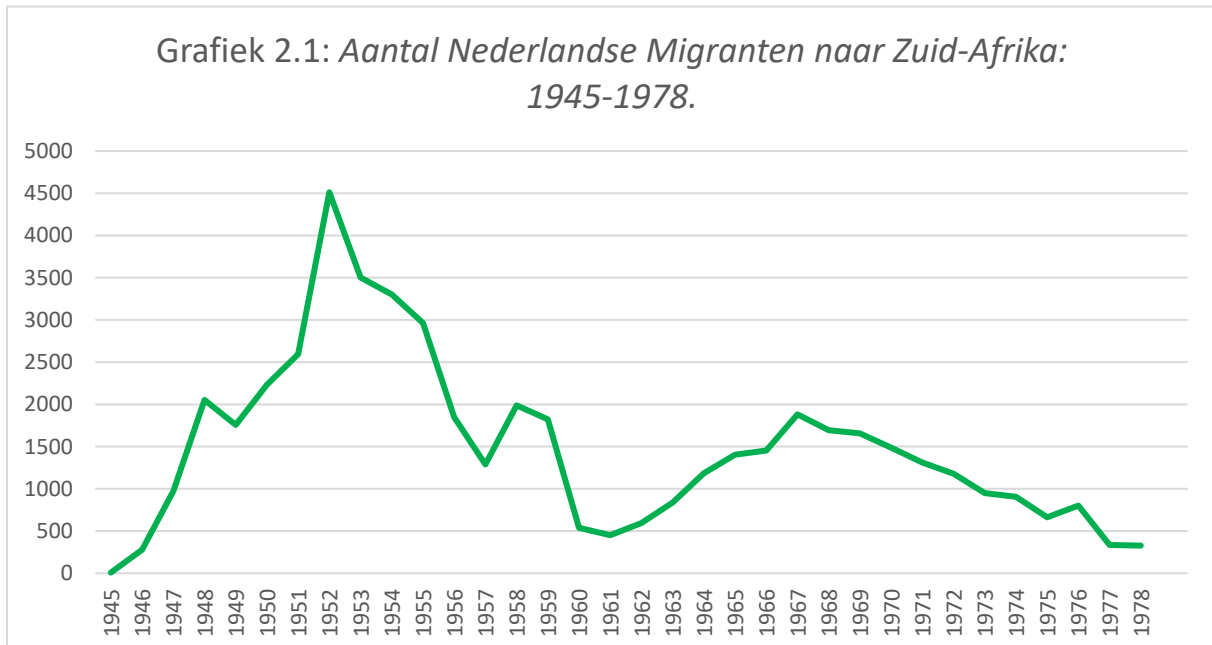
⁶⁶ Henkes, "Een Warm Welkom," 15.

⁶⁷ Ibid., 15.

⁶⁸ Ibid., 15.

⁶⁹ Sally Peberdy, *Selecting Immigrants: National Identity and South Africa's Immigration Policies 1910-2008* (Johannesburg: Wits University Press, 2009), 85.

nieuwe migranten kwam echter uit Groot-Brittannië, in totaal ruim 56.000.⁷⁰ Vanwege de Vreemdelingenwet die in 1937 in Zuid-Afrika was ingevoerd was het voor deze groep makkelijker om binnen te komen dan andere Europeanen.⁷¹

Bron: Sally Peberdy, *Selecting Immigrants: National Identity and South Africa's Immigration Policies 1910-2008* (Johannesburg: Wits University Press, 2009), 268-276.

De grote groei van het aantal migranten stagneerde even in 1948. In dit jaar kwam president D.F. Malan aan de macht, de leider van de Nasionale Party. Malan stond, net als veel blanke Afrikanen, in eerste instantie heel anders tegenover de komst van de Europese migranten dan zijn voorganger Smuts. Hij vreesde ervoor dat als gevolg van de massa-immigratie de samenstelling van de blanke bevolking dusdanig zou veranderen waardoor het karakter van het land in gevaar kwam.⁷² Bovendien was men bang dat de migranten de goede banen en huizen zouden innemen.⁷³ Daarnaast wees hij de Zuid-Afrikanen op de pro-Britse sympathieën van Smuts. Malan verweet de zittende president dat hij zich voor het karretje liet spannen van de Westerse wereldorde.⁷⁴ Al deze elementen zorgden ervoor dat Zuid-Afrika haar eigen identiteit verloor, aldus Malan, die zich veel meer richtte op het versterken van de 'blanke' Afrikaner-cultuur. Vanwege het districtenstelsel behaalde de Nasionale Party van

⁷⁰ Peberdy, *Selecting Immigrants*, 268-269.

⁷¹ Henkes, "Een Warm Welkom," 15-16, 23.

⁷² Ibid., 19-20.

⁷³ Ibid., 20.

⁷⁴ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 65.

Malan bij de verkiezingen van 1948, ondanks een minderheid in het aantal stemmen, toch een meerderheid in het Zuid-Afrikaanse parlement.⁷⁵ Dit tot grote verbazing in Nederland. Smuts was in verschillende Nederlandse dagbladen die een dag na de verkiezingen verschenen, al tot winnaar benoemd.⁷⁶

Malan sloot de grenzen en voerde een zeer nationalistisch beleid. Het versterken van de Afrikaner-cultuur probeerde Malan onder meer te realiseren door Engelstalige overheidsfunctionarissen langzaam te vervangen voor Afrikaans-sprekenden. Het anti-immigratiebeleid richtte zich sterk op de Britse migranten. In het eerste jaar onder het bewind van Malan kwamen er minder dan 5.000 Britten Zuid-Afrika binnen. In het jaar ervoor, onder het bewind van Smuts, waren dit er nog meer dan 30.000.⁷⁷ Ook trad Malan nog harder op tegen de opkomende zwarte bevolking in de steden. Hij voerde een actief segregatiebeleid en wordt gezien als architect van de apartheid.⁷⁸ Het gevolg van zijn beleid was dat in het eerste jaar van zijn bewind ook het aantal Nederlandse migranten licht daalde.⁷⁹

In Nederland was men in eerste instantie bezorgd over de rol van de nieuwe president en zijn nationalistisch bewind. Hij had weinig krediet in Nederland en werd vanwege zijn plannen met Zuid-Afrika in de Nederlandse pers weggezet als een racist en nationaalsocialist.⁸⁰ Deze spanningen waren slechts van korte duur. Een jaar nadat Malan was aangesteld had de afkeer in Nederland plaats gemaakt voor toenadering. Men toonde begrip voor de problemen waarmee de Zuid-Afrikaanse samenleving te maken had.⁸¹ In 1949 bracht Malan een ‘welwillendheidsbezoek’ aan Nederland om zijn blijk van vriendschap te tonen.⁸² Dit is het moment waarop er een periode van toenadering begint en waarbij de banden succesvol worden aangehaald. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de aanwezigheid van Nederlandse hoogwaardigheidsbekleders van onder meer de NZAV en de ZASM bij de onthulling van het Voortrekkersmonument in december 1949.⁸³ Als enige buitenlander op het podium mocht de

⁷⁵ Kuitenbrouwer, “Drie Eeuwen Betrokkenheid,” 36.

⁷⁶ Henkes, “Een Warm Welkom,” 21.

⁷⁷ Ibid., 23.

⁷⁸ Kuitenbrouwer, “Drie Eeuwen Betrokkenheid,” 36.

⁷⁹ Peberdy, *Selecting Immigrants*, 269.

⁸⁰ Schutte, *Adhesie en Aversie*, 64; De Graaff, “De Nederlandse Publieke Opinie over Apartheid,” 679-685; Kuitenbrouwer, “Drie Eeuwen Betrokkenheid,” 37.

⁸¹ Henkes, “Een Warm Welkom,” 24.

⁸² P.J. van Winter, “Dr. Malan in Nederland,” *Maandblad Zuid-Afrika*, juni 1949, 81.

⁸³ P.J. van Winter, “Raportryers uit Nederland,” *Maandblad Zuid-Afrika* vol 27, nr. 1 (januari 1950), 11.

voormalig minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, Professor Van de Leeuw, namens Nederland zijn felicitaties voor het monument uitspreken. Dit werd onder luid applaus van de aanwezigen ontvangen.⁸⁴ In 1951 worden de warme banden bezegeld met een cultureel verdrag tussen de landen om samenwerking te bevorderen en kennis en begrip over en weer uit te wisselen.⁸⁵

Het hoogtepunt in de vriendschappelijke betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika vond plaats in het jaar 1952. Dit jaar werd gezien als feestjaar waarin zowel in Nederland als in Zuid-Afrika met verschillende festiviteiten werd herdacht dat Jan van Riebeeck 300 jaar eerder voet aan land zette op de Kaap.⁸⁶ Malan greep de festiviteiten aan om de nationale eenheid te bevorderen en om de banden met Nederland te versterken.⁸⁷ Van Riebeeck werd geëerd als held en werd gepresenteerd als stamvader van de Afrikaners die beide volken met elkaar verbond.

Dat de banden succesvol werden aangehaald is ook terug te zien in het aantal migranten dat vanuit Nederland de oversteek naar Zuid-Afrika maakte. Uit grafiek 2.1 blijkt dat vanaf het bezoek van Malan aan Nederland het aantal migranten ieder jaar toeneemt. Het hoogtepunt in het aantal migranten ligt in 1952, het jaar waarin gevierd wordt dat Van Riebeeck 300 jaar eerder voet aan land zette in Zuid-Afrika. Deze festiviteiten betekende echter ook het begin van het einde van de stijgende migratiecijfers. Langzaam maar zeker begon het verzet tegen de apartheid toe te nemen.

2.4 Het toenemende verzet tegen de apartheid

Na de uitgebreide van Riebeeckviering in 1952, is de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika over het hoogtepunt heen. Enerzijds is dit toe te schrijven aan het economisch herstel in Nederland.⁸⁸ Daarnaast ontstond er langzaam maar zeker verzet tegen het strenge apartheidbeleid van Malan. Onder zijn bewind kreeg de gekleurde bevolking in Zuid-Afrika te maken met strengere, selectieve wetten. Zo verbood hij in 1949 dat zwarte en blanke mensen

⁸⁴ P.J. van Winter, "De Plechtige Inwijding van het Voortrekkersmonument," *Maandblad Zuid-Afrika* vol 27, nr. 1 (januari 1950), 7-10.

⁸⁵ P.J. van Winter, "Het Cultureel Verdrag," *Maandblad Zuid-Afrika*, vol 28, nr. 7 (juli 1951), 90.

⁸⁶ Henkes, "Een Warm Welkom," 28.

⁸⁷ Willem-Pieter van Ledden, *Jan van Riebeeck Tussen Wal en Schip* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2005), 96-98.

⁸⁸ Henkes, "Een Warm Welkom," 31.

nog met elkaar konden trouwen.⁸⁹ Ook voerde hij een wet in waardoor iedereen een legitimatiebewijs bij zich moest dragen waarop stond vermeld van welk ras je was. In de praktijk werden alleen Afrikanen van kleur gecontroleerd.⁹⁰ Zijn meest ingrijpende wet stamde uit 1950. In dat jaar voerde hij de ‘Group Areas Act’ in. Deze wet hield in dat zwarte Afrikanen geen eigen onroerend goed meer mochten bezitten.⁹¹ Daarnaast werden volgens dezelfde wet aparte woonwijken gecreëerd voor diverse bevolkingsgroepen. Tegen deze wetten werd vreedzaam geprotesteerd door anti-apartheidsbewegingen in Zuid-Afrika. Drie jaar later, in 1953 verbood Malan deze protesten ook.⁹²

In Nederland wordt hier in eerste instantie weinig op gereageerd. Enkel *Het Parool* publiceert een kritisch artikel naar aanleiding van de Van Riebeeckfestiviteiten waarin ze benoemen dat het feest enkel voor de blanke minderheid is. De miljoenen gekleurde Zuid-Afrikanen maken geen deel uit van de feestelijkheden.⁹³ Ook vanuit de Communistische Partij Nederland en van het weekblad *Vrij Nederland* kwam er in de eerste helft van de jaren vijftig langzaam kritiek op het apartheidsbeleid.⁹⁴ Zo verafschuwde *Vrij Nederland* het Culturele verdrag uit 1951 vanwege de apartheidsregels.

Langzaam maar zeker begint het debat over de apartheid in Nederland toe te nemen. In de dagbladen wordt steeds kritischer geschreven over het apartheidsbeleid. De echte actie vindt plaats in 1955, na een publicatie van de Amsterdamse predikant Jan Buskes. In hetzelfde jaar reist hij drie maanden rond door Zuid-Afrika. Hij komt gedeprimeerd terug en schrijft de bevingen van zijn reis op in het boek met de veelzeggende titel: *Zuid-Afrika's apartheidsbeleid: onaanvaardbaar!*.⁹⁵ Hierin benoemt Buskens dat het apartheidsregime van Malan praktisch en principieel onaanvaardbaar is. Hij is kritisch op het rassenvraagstuk en wilt zijn lezers voor een keuze plaatsen. Of je steunt het, of je komt ertegen in verzet.⁹⁶ Het boek is daarmee een

⁸⁹ Mellet, *The Lie of 1652*, 295.

⁹⁰ Kuitenbrouwer, “Drie Eeuwen Betrokkenheid,” 42.

⁹¹ Mellet, *The Lie of 1652*, 295.

⁹² Kuitenbrouwer, “Drie Eeuwen Nederlandse betrokkenheid bij Zuid-Afrika,” 42.

⁹³ Henkes, “Een Warm Welkom,” 28.

⁹⁴ Martin Harlaar, “Onderschat u vooral de mogelijkheden in Nederland niet,” in *Nederland tegen Apartheid*, red. Carry van Lakerveld, (Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994), 44.

⁹⁵ Erica Meijers, *Blanke Broeders - Zwarte Vreemden: De Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de Apartheid in Zuid-Afrika 1948-1972* (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2008), 94-95.

⁹⁶ Harlaar, “Onderschat u vooral de mogelijkheden niet,” 43.

oproep tot daden tegen het beleid en vormt het begin van de anti-apartheidsacties in Nederland.⁹⁷

Twee jaar na zijn reis, in 1957 is Buskes een van de oprichters van het Comité Zuid-Afrika, de eerste anti-apartheidsorganisatie van Nederland. Deze organisatie zet zich vooral in om geld op te halen voor het proces tegen de 156 Zuid-Afrikaanse anti-apartheidstrijders die in 1956 werden opgepakt vanwege hun geweldloze verzet. Onder hen onder meer de bekende activisten Walter Sisulu en Nelson Mandela. Twee jaar later, nadat het comité ongeveer 10.000 gulden had opgehaald voor het proces, hield het alweer op te bestaan omdat hun doel bereikt was. De anti-apartheidsstrijders werden vrijgesproken.⁹⁸

Een ander belangrijk moment dat de wenkbrauwen over het beleid in Zuid-Afrika deed fronsen vond plaats in 1960. In maart van dat jaar werd er in Sharpeville vreedzaam gedemonstreerd tegen de passenwet door zwarte Zuid-Afrikanen. Deze protesten liepen uit in een bloedbad waarbij 69 van hen werden vermoord en 186 gekleurde Afrikanen gewond raakten.⁹⁹ Deze gebeurtenis kan worden gezien als omslagpunt waarna men anders naar het apartheidsregime ging kijken. De publieke opinie in Nederland veranderde. Vanaf dit moment kon niemand zijn hoofd meer wegdraaien voor het selectieve rassenbeleid.¹⁰⁰ Dit komt tot goed tot uiting in de Nederlandse pers. Alle landelijke media besteden aandacht aan het bloedbad. De *Nieuwe Rotterdamse Courant* schreef naar aanleiding van Soweto: ‘Menselijkheid gaat voor Verwantschap,’ waarmee ze een actieve verwijzing maken naar het idee van een gedeelde afkomst.¹⁰¹ Zelfs kranten die de apartheid lange tijd genuanceerd hadden, zoals *Trouw* en *De Telegraaf* begonnen anders te berichten over Zuid-Afrika.¹⁰²

Dat men in Nederland anders begon te denken over de situatie in Zuid-Afrika is ook terug te zien in de migratiecijfers. Na het bloedbad in Sharpeville daalt het aantal migranten dat naar Zuid-Afrika migreert meteen. Dit is mede te verklaren door het besluit van de Nederlandse overheid om migratie naar Zuid-Afrika te ontraden en door de kritieken die

⁹⁷ Gerrit-Jan Schutte, “Ds. Buskens “Onaanvaardbaar!” na 40 jaar,” *Maandblad Zuid-Afrika* vol 72, nr. 8, september 1995, 151-153.

⁹⁸ Harlaar, “Onderschat u vooral de mogelijkheden niet,” 46-48.

⁹⁹ Muskens, *Aan de Goede Kant*, 53-54.

¹⁰⁰ Guelke, *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid*, 99-101.

¹⁰¹ Muskens, *Aan de Goede Kant*, 57.

¹⁰² Henkes, “Een Warm Welkom,” 32-33; Sperling, “Die wit man altyd baas wees,” 29-32.

migranten ontvingen als het toch de oversteek wilden maken.¹⁰³ Het merendeel van de Nederlandse samenleving ging zich steeds meer betrokken voelen bij het zwarte deel van de Afrikaanse bevolking.¹⁰⁴

Na de forse daling in 1960 neemt de migratie in de daaropvolgende jaren toch weer langzaam toe. Volgens de mensen die nog wel naar Zuid-Afrika migreren moeten Nederlanders zich niet bemoeien met het beleid aldaar, omdat men zich niet in de positie van de ander kan verplaatsen. Er ontstaat in Nederland een tweedeling. Langzaam maar zeker worden er steeds meer anti-apartheidsbewegingen actief. Dit begon in 1960 met het de heroprichting van het Comité Zuid-Afrika.¹⁰⁵ In de jaren die volgen ontstonden vanuit linkse kringen ook veel andere initiatieven.¹⁰⁶

Aan de andere kant was het voor de Nederlandse economie erg belangrijk dat de banden met Zuid-Afrika hecht bleven. In de voorgaande jaren had Zuid-Afrika het gat opgevuld in de Nederlandse afzetmarkt dat was ontstaan na de onafhankelijkheid van Indonesië. Het was daarmee een belangrijke handelspartner van Nederland geworden. Een deel van de Nederlandse gemeenschap blijft het apartheidsbeleid in Zuid-Afrika steunen.¹⁰⁷ Herhaaldelijk werd er vanuit de Verenigde Naties gevraagd om Zuid-Afrika te boycotten, maar daar kwam mede door het stemgedrag van Nederland niet veel van terecht omdat men bang was de vriendschappelijke banden te schaden.¹⁰⁸

De definitieve omslag in de publieke opinie over het apartheidsregime vond plaats na de scholierenopstand in Soweto in 1976. Een groep van tien- tot vijftienduizend studenten protesteerden tegen het feit dat het Afrikaans werd ingevoerd als officiële taal op universiteiten in Zuid-Afrika. Ook werd er geprotesteerd tegen het feit dat alle wetten in het land werden gemaakt door de blanke minderheid. De politie sloeg dit protest brutaal neer waarbij 176 studenten om het leven kwamen. De opstand vormde het begin van een reeks van gewelddadigheden waarbij uiteindelijk meer dan zevenhonderd zwarte Afrikanen werden vermoord. In Nederland betekende dit de definitieve omslag in de kijk op de

¹⁰³ Henkes, “Een Warm Welkom,” 36.

¹⁰⁴ Muskens *Aan de Goede Kant*, 56-59.

¹⁰⁵ Ibid., 51.

¹⁰⁶ Harlaar, “Onderschat u vooral de mogelijkheden niet,” 49-54.

¹⁰⁷ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 72.

¹⁰⁸ Karel Roskam, “Werkelijkheid en mythe: Nederland’s verzet tegen de Apartheid,” in *Nederland tegen Apartheid*, red. Carry van Lakerveld, (Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994), 107-109.

apartheid. Ook de politiek en conservatieve media gingen overstag en veroordeelde het apartheidsbeleid.¹⁰⁹

2.5 Conclusie

De vraag die in dit hoofdstuk centraal stond was: *hoe veranderden de opvattingen over de relatie tussen Nederlanders en Afrikaners zich vanaf het begin van de negentiende eeuw tot 1977 en hoe ontwikkelde het Maandblad zich in deze periode?* Om deze vraag te kunnen beantwoorden is eerst uitgelegd waar het *Maandblad* haar bestaansrecht aan dankt, aan het idee van stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika. Geconcludeerd kan worden dat het idee van de stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika is gebaseerd op een *mythe van etnische afkomst*. In Nederland werden de verwante Afrikaanse Boeren aan het eind van de negentiende eeuw herontdekt omdat ze zich wisten los te vechten van de Britse overheerser. Dit gebeurde precies in een tijd waarin Nederland, met een dominante positie in Nederlands-Indië, zijn positie op het wereldtoneel heroverde. Het omarmen van de Boeren in de Zuid-Afrikaanse Republiek vergrootte deze positie. Wat de Boeren en de Nederlanders verbond was de relatie met Jan van Riebeeck, de VOC-Koopman die in 1652 als eerste voet aan land zette in de Kaap. Van Riebeeck werd daarmee gezien als de stamvader van de stamverwantschap tussen beide volken en speelde een grote rol bij het benadrukken van de gedeelde identiteit tussen beide volken, net als de gemeenschappelijke culturele overeenkomsten zoals taal en geloof.

De Zuid-Afrikaanse Republiek had veel belang bij de warme banden met Nederland. Nederland investeerde veel in de economie van het nog jonge land. Zo werd er met Nederlands geld een spoorlijn aangelegd door de NZASM en werd er veel geïnvesteerd in de mijnbouwindustrie. In Nederland werden er verschillende verenigingen opgericht om de relaties te bevorderen en Zuid-Afrika te bevoorraden met Nederlandse kennis. De bekendste vereniging was de NZAV die boeken verstuurde en migranten begeleidde met de oversteek naar Zuid-Afrika.

De Britten hadden veel interesse in het gebied van de Boeren omdat het rijk was aan kostbare mineralen. Dit leidde in 1899 tot het begin van de Tweede Boerenoorlog tussen de

¹⁰⁹ Sperling, “Die wit man altyd baas wees,” 33.

Britten en de Boeren. Nederland ondersteunde de Boeren met geld, maar dit kon niet voorkomen dat zij zich in 1902 moesten overgeven vanwege het gruwelijke geweld dat de Britten toepaste. Na deze oorlog nam de belangstelling voor de Boeren in Nederland af. In korte tijd verloor de NZAV een groot deel van haar leden. Om dit te tegen te gaan werd in 1904 de *Zuid-Afrikaansche Post* opgericht om Nederlanders te voorzien van informatie over het ‘stamverwante’ volk. De beginjaren van dit blad waren geen succes. Dit veranderde vanaf 1908 toen de NZAV het blad ging uitgeven. De NZAV werd gefinancierd vanuit de NZASM, die een miljoen gulden had ontvangen van de Britten als schadeloosstelling van de door hun aangelegde spoorlijn in de voormalige Zuid-Afrikaanse Republiek. Het *Maandblad* kon hierdoor uitgroeien tot een respectievelijk tijdschrift dat berichtte over de economische, culturele en politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika.

Een belangrijke rol voor de ontwikkeling van de NZAV en het *Maandblad* ligt in handen van Pieter Jan van Winter. Net voor de Tweede Wereldoorlog stelt hij voor om een wetenschappelijk instituut op te richten waarbij verschillende organisaties ter bevordering van de betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika samen komen. Ook wordt van Winter net voor de oorlog hoofdredacteur van het *Maandblad*. Het is een zware periode omdat er tijdens de oorlog nauwelijks contact mogelijk is met Zuid-Afrika. Het blad verschijnt in deze periode niet en de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika raken bekoeld. Na de oorlog doet Van Winter er alles aan om het blad zo snel mogelijk weer uit te geven en om zo een bijdrage te kunnen leveren aan het herstel van de banden tussen beide landen. De NZAV heeft hier belang bij, omdat zij Nederlandse migranten begeleiden bij hun oversteek naar Zuid-Afrika. Het tijdschrift speelt daarbij een essentiële rol en dient als belangrijke bron van informatievoorziening.

Uit dit hoofdstuk blijkt dat er inderdaad een verband is tussen de verhoudingen tussen Nederland en Zuid-Afrika en het aantal Nederlandse migranten dat vanuit Nederland de oversteek naar Zuid-Afrika maakt. Net na de Tweede Wereldoorlog proberen beide landen de banden aan te halen. Nederland is beland in de wederopbouwfase en er is veel onzekerheid. Onder leiding van president Smuts staat Zuid-Afrika open voor migranten uit Europa als tegengewicht tegen de gekleurde Zuid-Afikanen die na de oorlog steeds zelfbewuster worden. Het aantal migranten neemt in deze periode toe, totdat in 1948 geheel onverwachts de nationalistische D.F. Malan aan de macht komt. Malan voert een selectief migratiebeleid

omdat hij bang is dat de Zuid-Afrikaanse identiteit daarmee verloren gaat. Ook voert hij strengere wetten in tegen de gekleurde Zuid-Afrikanen.

Dit beleid is vooral gericht tegen de Britten en al snel zoekt Malan toenadering met Nederland. Na een korte daling begint het aantal Nederlanders dat naar Zuid-Afrika migreert weer toe te nemen. Het hoogtepunt van de migratie ligt in 1952, het jaar waarin in beide landen wordt gevierd dat Jan van Riebeeck 300 jaar eerder voet aan wal in Zuid-Afrika zette. Deze festiviteiten vormen het hoogtepunt in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. Langzaam maar zeker begint in Nederland de aversie tegen de selectieve apartheidswetten van Malan toe te nemen.

Het bloedbad van Sharpeville in 1960 vormt hierbij een belangrijke gebeurtenis. Bij een vreedzaam protest worden 69 gekleurde Afrikanen omgebracht. In Nederland begint hierdoor de publieke opinie te draaien. Zelfs conservatieve kranten beginnen kritisch te schrijven over het apartheidsbeleid. Nederland raakt in deze periode verdeeld over de band met Zuid-Afrika. De anti-apartheidsbewegingen nemen toe, maar tegelijkertijd heeft Nederland ook een groot economisch belang in Zuid-Afrika waardoor het de banden niet zomaar kan doorsnijden. Vanuit de politiek gebeurt er daarom weinig.

De definitieve omslag vindt plaats in 1976. In juni van dat jaar loopt een studentenprotest tegen de blanke overheersing in Soweto volledig uit de hand. Meer dan zevenhonderd Zuid-Afrikanen worden tijdens, en in de nasleep van deze protesten vermoord. Vanaf dit moment kon niemand in Nederland zijn hoofd meer wegdraaien voor wat er in Zuid-Afrika gebeurde. De migratiecijfers dalen opnieuw drastisch en in de publieke opinie is er bijna niemand meer die het apartheidsbewind goed praat.

In de volgende twee hoofdstukken zal duidelijk worden hoe *Het Maandblad* zich positioneerde in deze discussie en of, en zo ja op welke manier, de beeldvorming over stamverwantschap en de apartheid in deze periode veranderde.

3. Maandblad Zuid-Afrika en beeldvorming over stamverwantschap, 1946-1960¹

Zuid-Afrika is het land van openhartige, rechtlijnige, witte mensen en van primitieve goedlachse zwarten. Het is een van de schoonste landen ter wereld, rijk aan mineralen en economische mogelijkheden. Een land met hoge welvaart, grote godsdiensten en kerkelijkheid.² – Mr. Ir. B.W. Haveman, Commissaris van de Nederlandse Emigratiedienst, maart 1954.

Uit het vorige hoofdstuk bleek dat het gevoel van stamverwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners bestond uit een verbeeld gevoel van samenhang en verbondenheid. Dit was gebaseerd op de gedeelde afstamming van beide volken en was zichtbaar in de overeenkomsten in de taal en het geloof. Op basis van het gevoel van stamverwantschap migreerden er veel Nederlanders na de Tweede Wereldoorlog naar Zuid-Afrika. Bij dit migratieproces speelde de NZAV een belangrijke rol. Deze vereniging ondersteunde toekomstige migranten bij hun overtocht. Bijvoorbeeld door de verspreiding van informatie over de actuele ontwikkelingen in het *Maandblad Zuid-Afrika*. Waar in de jaren net na de Tweede Wereldoorlog toenadering werd gezocht tussen Nederland en Zuid-Afrika, kwam er vanaf de helft van de jaren vijftig steeds meer kritiek op het Zuid-Afrikaanse apartheidsbeleid in Nederland. In dit hoofdstuk wordt duidelijk hoe het *Maandblad* met die ontwikkelingen omging in haar berichtgeving omtrent het idee van stamverwantschap. De vraag die centraal staat is: *Hoe ontwikkelde de beeldvorming over het idee van stamverwantschap in het Maandblad Zuid-Afrika in de periode tussen 1946 en 1960?* 1960 dient als omslagpunt omdat de opstanden in Sharpeville in dat jaar, als definitief kantelpunt wordt gezien in de Nederlandse publieke opinie over de kijk op de apartheid.³ Om deze vraag te beantwoorden is in kaart gebracht in hoeveel artikelen het begrip stamverwantschap een rol speelde. Verschillende artikelen uit het *Maandblad* worden geanalyseerd. Duidelijk wordt hoe het

¹ Een deel van dit hoofdstuk is eerder gepubliceerd als “Maandblad Zuid-Afrika en de Beeldvorming over Stamverwantschap, 1945-1960,” *Spectrum* 4, (2021), <https://www.zuidafrikahuis.nl/2021/04/29/maandblad-zuid-afrika-en-de-beeldvorming-over-stamverwantschap-1945-1960/>.

² B.W. Haveman, “Bij de Nederlandse Emigranten in Zuid-Afrika,” *Maandblad Zuid-Afrika*, maart 1954, 29-30.

³ Sperling, “Die wit man altyd baas wees,” 24.

gevoel van verbondenheid werd weergegeven en veranderde. Daarbij spelen de concepten *imagined community* van Benedict Anderson en *oorsprongsmythe* van Anthony Smith een belangrijke rol.⁴ Eerst wordt kort toegelicht hoe deze concepten worden gebruikt.

3.1 Het gevoel van stamverwantschap onderdeel van de verbeelde gemeenschap?

In de inleiding werd het concept van de *imagined community* van Benedict Anderson aangehaald. Met een verbeelde gemeenschap bedoelt Anderson een natiestaat nationalistische samenleving binnen landgrenzen die ingebeeld, beperkt en soeverein is. De theorie van Anderson is gericht op de vorming van natiestaten. Een belangrijk element daarbij is de taal. Volgens Anderson zorgt taal voor een nationale bewustwording. Door de opkomst van het printkapitalisme in de zestiende eeuw leerden volken met verschillende dialecten elkaar begrijpen doordat ze elkaar niet bestonden maar wel elkaars taal konden lezen. Daarnaast zorgde het printkapitalisme ervoor dat teksten toegankelijk werden voor een groot publiek.⁵ Dit creëerde een gevoel van saamenhorigheid omdat men elkaars verhalen kon begrijpen en delen. Deze verhalen zorgde ervoor dat er binnen een natie een gedeelde identiteit kon worden geconstrueerd wat het wij-zij gevoel versterkte.⁶ Het is bekend dat het Afrikaans en het Nederlands veel op elkaar lijken. Het Afrikaans is afgeleid van het Nederlands. Beide volken kunnen elkaars taal dan ook begrijpen, wat zorgt voor een gedeeld gevoel van identiteit.⁷ Dit was ook terug te zien bij verschillende volken in Europa in de zestiende eeuw en speelde een belangrijke rol bij de natievorming en het creëren van een gevoel van verbondenheid.⁸

Uit de inleiding bleek ook dat de verbondenheid tussen de Nederlanders en Afrikaners te herleiden is naar een oorsprongsmythe zoals omschreven door Anthony Smith.⁹ De symbolische verwantschapsband tussen de leden van een *ethnie*, een gemeenschappelijke groep, wordt volgens Smith versterkt door mythische helden en krachtige herinneringen. In

⁴ Anderson, *Imagined Communities*, 5-6, 42-45; Smith, *Myths and Memories*, 64-65.

⁵ Ibid., 42-45.

⁶ Ibid., 67-68.

⁷ Henkes, *Negotiating Racial Politics*, 123.

⁸ Anderson, *Imagined Communities*, 45-46.

⁹ Smith, *Myths and Memories*, 64-65.

dit hoofdstuk wordt duidelijk welke rol de elementen taal en oorsprongsmythe, spelen in de berichtgeving over het gevoel van stamverwantschap tussen Nederlanders en Afrikaners.

3.2 Jaren van toenadering

Uit het vorige hoofdstuk bleek dat er veel veranderingen plaatsvonden in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika gedurende de periode na de Tweede Wereldoorlog tot de opstanden van Sharpeville in 1960. Tijdens deze periode draaide de publieke opinie in Nederland over Zuid-Afrika vrijwel honderdtachtig graden.¹⁰ Dit komt overeen met de migratiecijfers van Nederlanders naar Zuid-Afrika (zie grafiek 2.1). Uit het vorige hoofdstuk bleek dat in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog het aantal Nederlanders dat naar Zuid-Afrika migreert toeneemt. De leider van de nationalistische United Party, Jan Smuts is op dat moment aan de macht. Hij ziet Zuid-Afrika als onderdeel van de Westerse wereldorde en is blij met de Europeanen in zijn land, met name omdat de zwarte bevolking zelfbewuster uit de Tweede Wereldoorlog komt en kritischer is op het beleid van Smuts.¹¹ Nederland en Zuid-Afrika zoeken in deze periode toenadering tot elkaar. Dit komt ook terug in verschillende artikelen uit het *Maandblad*. In totaal staan er in de zeventien uitgaven die verschijnen in 1946 en 1947 negenenveertig berichten waarin het idee van de stamverwantschap tussen Nederland en Afrikaners een rol speelt. Het *Maandblad* verscheen in deze periode niet iedere maand vanwege de schaarste aan papier ten gevolge van de Tweede Wereldoorlog.¹² De berichten die verschenen waren vooral gericht op het herstellen van het vertrouwen over en weer. Dit was nodig omdat de banden tijdens de oorlog door het weinige contact bekoeld waren.¹³ Bovendien waren er veel Nederlanders net na de oorlog geërgerd dat er Afrikaners waren die niet mee wilden vechten aan de kant van de geallieerden.¹⁴ In het eerste artikel van het blad dat verscheen na de oorlog werd geprobeerd dit te nuanceren, met als doel de banden te herstellen:

¹⁰ Sperling, “Die wit man altyd baas wees,” 31-34.

¹¹ Henkes, “Een Warm Welkom,” 20.

¹² P.J. van Winter, “Zuid-Afrika Revidius,” *Maandblad Zuid-Afrika*, vol 23, nr. 1 (januari 1946), 2.

¹³ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 81.

¹⁴ Ibid., 87.

Niet allen [Afrikaners], ... hebben in 1939 en volgende jaren ook hun deel willen bijdragen tot de krachtsinspanning van de Vereenigde Volken, ... Hier wijs ik opzettelijk met nadruk op de houding van die Afrikaners, die bewust worstelend met tradities der Voortrekkers, zich zoo zeker van zichzelf gevoelen, dat zij met anderen gelijk kunnen opgaan tot behartigen van gemeenschappelijke belangen. ... In Zuid-Afrika is een volk van onzen stam door vele beproevingen en verleidingen heen tot ontwikkeling gerijpt en het ziet zich nu geplaatst in omstandigheden waarbij het zijn huis moet delen met anderen. Het poogt zich daarbij ten volle te handhaven, en zoekt zijn stempel te drukken op eigen omgeving, zet zich met overtuiging aan de problemen, niet alleen van eigen land, maar van een geheel subcontinent en draagt bovendien nog mee aan ons aller verantwoordelijkheid voor heel deze wereld. Hoe eenvoudig schijnen daarbij de problemen van ons eigen volksbestaan. Wij hebben onzen volksaard practisch ongestoord kunnen ontwikkelen en [...] [hebben] ons na 1813 niet meer vertild.¹⁵

Van Winter insinueert met de laatste zin van het citaat dat de lezer de Afrikaners niets moet verwijten, maar juist ontzag moet hebben voor de 'stamgenoten' overzee, die in de geschiedenis voor hetere vuren hebben gestaan dan de Nederlanders tijdens de oorlog. Hij benoemt letterlijk dat er in Zuid-Afrika een 'volk van onzen stam' is en voelt zich dus verbonden met de Afrikaners. Men moet volgens Van Winter begrip opbrengen voor de Afrikaners die niet hebben meegevochten aan de kant van de geallieerden. De vele beproevingen die worden aangehaald verwijzen naar de Boerenoorlogen waarin Afrikaners en Britten tegenover elkaar stonden. Deze strijd lag nog vers in het geheugen. Het plaatste de strijd van Nederlanders in perspectief. Hier was 'slechts' één oorlog uitgevochten. Dit stond in schril contrast met de gebeurtenissen die de Afrikaners in de recente geschiedenis hadden meegemaakt, waarin zij constant onder druk van de Britse bezetter stonden. Het artikel kan dus worden gezien als een verzoeningspoging vanuit het perspectief van het *Maandblad*, dat duidelijk benadrukte dat het geen wrok koesterde jegens de Afrikaners.

¹⁵ Van Winter, "Nederland en Zuid-Afrika," 2.

In de praktijk lag dit anders. Bestuursleden van de ZASM en NZAV waren weldegelijk verbaasd en teleurgesteld over de Pro-Duitse sympathieën van verschillende Afrikaners.¹⁶ Vanwege het gebrek aan communicatie tijdens de oorlog was echter niet duidelijk hoe groot deze aantallen waren. De NZAV had bovendien geen belang bij slechte berichtgeving over de Afrikaners. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat de vereniging haar bestaansrecht dankte aan het idee van stamverwantschap en de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika. Zodra het *Maandblad* negatief zou berichten over de Afrikaner-cultuur, zou dit ook gevolgen hebben voor de migratie en zou de toch al verzwakte band nog verder onder druk kunnen komen te staan. Bovendien was men in Nederland dankbaar voor de steun vanuit Zuid-Afrika aan de geallieerden.¹⁷

In deze eerste jaargang wordt dan ook vooral belicht dat men in Nederland probeert het normale leven weer op te pakken. Er werden door de NZAV verschillende activiteiten georganiseerd om het gevoel van verwantschap en verbondenheid te herstellen. Zo verscheen er in het juli/augustus-nummer een verslag van de studentendagen die hadden plaatsgevonden. Zuid-Afrikaanse studenten uit Engeland werden uitgenodigd in Nederland om een bezoek te brengen aan verschillende locaties zoals de bloemenveiling in Aalsmeer, en om deel te nemen aan een rondvaart over de Maas. Voor de oorlog vonden er ook regelmatig dergelijke reizen plaats.¹⁸ Het feit dat deze activiteiten meteen weer werden opgepakt laat zien dat er veel aan werd gedaan om de banden te herstellen.¹⁹

In de eerste jaren net na de oorlog verschijnen er in het *Maandblad* ook artikelen over wat Nederlanders kunnen doen om de banden succesvol aan te halen. Uit een artikel geschreven door de Nederlander Heiko Wijnhold, die werkzaam was als hoogleraar aan de Universiteit van Pretoria, kan worden opgemaakt dat Nederlanders zich soms kritisch en arrogant opstelden ten opzichte van de Afrikaner 'stamgenoten'. Veel Nederlanders in Zuid-Afrika hadden het idee dat ze zich helemaal niet hoefden aan te passen aan de Afrikaner cultuur. Althans, zo kwam dit over op Wijnhold. Hij schrijft in het juni/julinummer van 1947:

¹⁶ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 121-123.

¹⁷ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 68.

¹⁸ Zie bijvoorbeeld P.J. Meyer, "Die eerste Dietse Studiereis na die Nederlande," *Maandblad Zuid-Afrika* (maart 1935), 36; J.H. de Bussy "Zuidafrikaanse bezoekers in Nederland," *Maandblad Zuid-Afrika* (maart 1938), 35.

¹⁹ H. Bloem, "Zuidafrikaanse Studentendagen," *Maandblad Zuid-Afrika* (augustus 1946), 36-37.

Wanneer men als Nederlander zich op zijn stamverwantschap wil laten voorstaan of althans deze wil releveren, dan dient men te beginnen met de eigen ontwikkeling van de stamgenoten te respecteren. Dit wil in de eerste plaats zeggen, waardering voor de taal, het Afrikaans. De ontwikkeling (voor een belangrijk deel veroorzaakt door het verliezen van voldoende contact met het Nederlands) heeft een eigen taal doen ontstaan met een eigen literatuur, welke niet alleen onze belangstelling maar ook onze oprechte waardering verdient. Blijft de Nederlander op dit punt in gebreke – en helaas doen dat velen – dan is iedere gedachte aan stamverwantschap een aanfluiting geworden en dan is de Nederlander niet in het voordeel, maar in het nadeel tegenover andere buitenlanders.²⁰

Wijnhold ageert in dit artikel tegen het gedrag van de Nederlanders in Zuid-Afrika. Hij impliceert dat deze groep zichzelf boven de Afrikaners plaatst. Ze doen er weinig aan om zich te verplaatsen in de cultuur van de 'stamgenoten'. Zo blijven ze bijvoorbeeld gewoon Nederlands praten, terwijl het Afrikaans zich als eigen taal heeft ontwikkeld. Door dit niet te erkennen voegt de verbeelding van een gedeelde cultuur niets toe, aldus Wijnhold. Op die manier werkt het alleen maar averechts. Hij roept de Nederlanders op om hier verandering in aan te brengen en de banden succesvol aan te halen. Tegelijkertijd bevestigt hij hiermee wel dat de banden er daadwerkelijk zijn en dat de taal een belangrijke factor speelt in het gevoel van de verwantschap. Echter, het gevoel van de verwantschap kan op verschillende manieren ingevuld worden. Voor Wijnhold betekent het dat de Nederlanders en de Afrikaners twee verschillende identiteiten zijn. Ze hebben een gedeelde geschiedenis, maar hebben zich in de geschiedenis op een andere manier ontwikkeld. Van Winter benadrukt daarentegen dat de Nederlanders en de Afrikaners als één identiteit moet worden gezien.

Wat uit beide citaten naar voren komt is dat er de intentie was om de banden tussen beide volken te versterken. Uit het vorige hoofdstuk bleek dat dit in de eerste jaren na de oorlog ook succesvol lukte. Dit was onder meer zichtbaar in de toenemende migratiecijfers van Nederlanders naar Zuid-Afrika. Dit aantal daalde in 1948 licht omdat Malan in hetzelfde

²⁰ Heiko Wijnhold, "Geestelijke Factoren in de Handel met Zuid-Afrika," *Maandblad Zuid-Afrika*, juni/juli 1947, 40.

jaar tot president was gekozen en aankondigde om een nationalistisch beleid te gaan voeren en de migratie te bemoeilijken. In Nederland was men in eerste instantie bezorgd over de rol van de nieuwe president vanwege dit strenge beleid. Het benadrukken van het versterken van de eigen nationale identiteit deed erg denken aan de jaren van de oorlog en de positie die Duitsland daarin speelde. Deze spanning is terug te zien in de kleine daling van het aantal migranten naar Zuid-Afrika.²¹ Al snel bleek dat deze strenge regels voornamelijk gericht waren op Britse migranten.²² Tegen Nederlanders had Malan weinig bezwaren. De spanningen waren dan ook slechts van korte duur.

Een jaar nadat Malan was aangetreden had de afkeer in Nederland plaatsgemaakt voor toenadering. Men toonde begrip voor de problemen waarmee de Zuid-Afrikaanse samenleving te maken had.²³ In 1949 bracht Malan een 'welwillendheidsbezoek' aan Nederland om zijn blijf van vriendschap te tonen.²⁴ Dit was het moment waarop er een periode van toenadering begon en waarbij de banden succesvol werden aangehaald.

Dit is ook terug te zien in de berichtgeving over stamverwantschap in het *Maandblad* in deze periode (zie Grafiek 3.1 op de volgende pagina).²⁵ Het blad verschijnt vanaf 1948 iedere maand van het jaar, maar er verschijnen bijna twee keer zoveel artikelen waarin stamverwantschap een rol speelt. Dit kan te verklaren zijn vanwege de toenadering die wordt gezocht door beide landen. Het *Maandblad* dient als ideale plek waar openbaar toenadering tot elkaar gezocht kan worden.

²¹ Zie grafiek 1 op pagina 32.

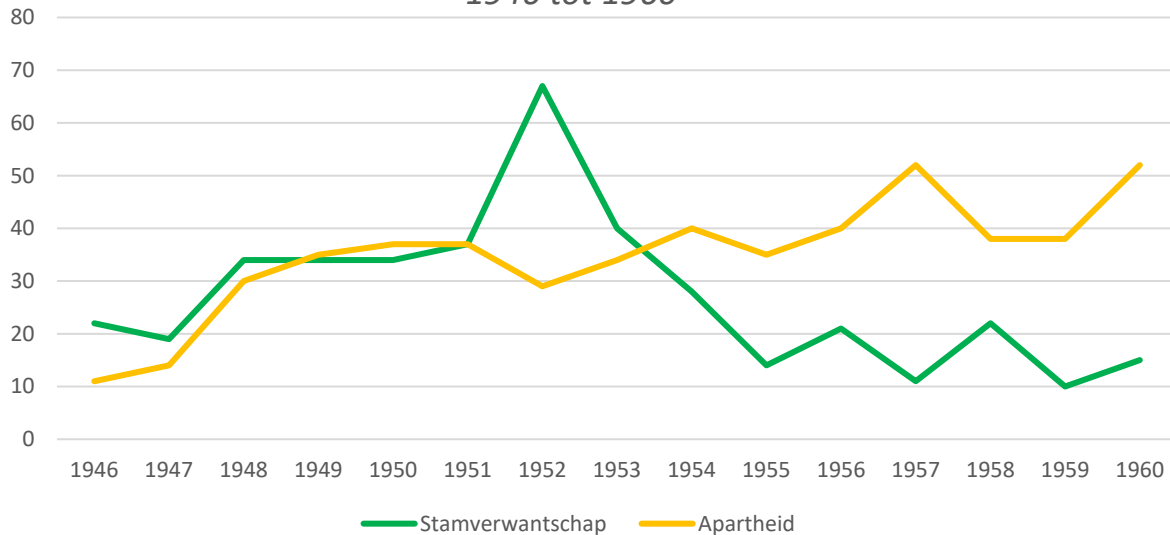
²² Henkes, "Een Warm Welkom," 20.

²³ Ibid., 24.

²⁴ Van Winter, "Dr. Malan in Nederland," 81.

²⁵ Om deze grafiek te maken zijn alle uitgave van het *Maandblad* tussen 1946 en 1960 doorgenomen. Gezocht is op de zoekwoorden: stam, verwant en Van Riebeeck om de artikelen te selecteren waarin stamverwantschap een rol speelt. Hetzelfde is gedaan voor de Apartheid met de zoekwoorden: Apartheid en Ras. Vervolgens zijn alle artikelen geanalyseerd waar de notie van stamverwantschap en de Apartheid zoals beschreven in dit onderzoek terugkwam. Gezien de tijd waarin het onderzoek moet worden uitgevoerd en het aantal uitgaven dat is geanalyseerd was het niet haalbaar om de cijfers te verwerken in absolute getallen. Toch geeft deze grafiek een goed beeld over de verhoudingen waarin er over het idee stamverwantschap en de Apartheid werd bericht.

Grafiek 3.1: Aantal artikelen over stamverwantschap en apartheid in het Maandblad Zuid-Afrika in de periode van 1946 tot 1960

Bron: eigen berekening na analyse van het Maandblad Zuid-Afrika in de periode tussen 1946 en 1960.

Dit werd bijvoorbeeld gedaan door de nieuwe president Malan. In januari 1950 verschijnt er een verslag van een interview dat H. Bloem, redacteur van het *Maandblad*, in december 1949 had met de nieuwe president. Over Bloem is weinig bekend, behalve dan dat hij tijdens het interview veel respect had voor Malan. In zijn inleiding schrijft hij: 'Dat onder al deze bezigheden dr. Malan nog tijd had voor een gesprek met een bezoeker uit Holland mag uitgelegd worden als een bijzondere onderscheiding voor ons land en ons maandblad.'²⁶ In het artikel wordt vervolgens gesproken over de 'nauwe, soms onzichtbare maar niettemin wezenlijke banden tussen Nederland en Zuid-Afrika.'²⁷ Ook wordt onder de aandacht gebracht dat Malan 'niet verwonderd [was] te vernemen, dat onder de huidige omstandigheden vele Nederlanders hun land willen verlaten en dat het eerste land waarop hun keuze valt om een nieuwe toekomst te maken Zuid-Afrika [is].'²⁸ Hij realiseerde zich dat 'Zuid-Afrika het natuurlijke, tweede, vaderland van de Nederlanders' was en hoopte dat veel Nederlanders de oversteek konden maken. Verderop in het artikel is te lezen dat Zuid-Afrika 'de steun van het

²⁶ H. Bloem, "Dr D.F. Malan over de Betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika: Een Onderhoud met de Eerste Minister," *Maandblad Zuid-Afrika*, januari 1950, 6.

²⁷ H. Bloem, "Dr D.F. Malan over de Betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika," 6.

²⁸ Ibid., 6.

Westen niet kan ontberen.’ Malan heeft het in het artikel over de ‘Westelijke Unie’ die de ‘verenigde stamlanden van Zuid-Afrika’ zijn. Hiermee bedoelt hij niet alleen Nederland, maar ook Groot-Brittannië, Frankrijk en zelfs Duitsland.²⁹ Hierdoor wordt duidelijk dat Malan op een andere manier naar Nederland kijkt dan Nederlanders naar Zuid-Afrika. Malan ziet Nederland slechts als deel van de oorspronkelijk stam, net zozeer als Engeland, Frankrijk en Duitsland. Zeker dit laatste lag erg gevoelig omdat de Tweede Wereldoorlog net was afgelopen. Dit laat opnieuw zien dat er vanuit Zuid-Afrika op een hele andere manier naar Nederland werd gekeken dan andersom.

In de jaren die volgden na het interview namen de culturele betrekkingen alleen maar toe. De herstelde banden werden in 1951 bezegeld met een ‘Cultureel Accoord’ dat ‘beoogt kennis en begrip over en weer te bevorderen op alle gebieden des levens.’³⁰ Dat dit goed ontvangen werd in Zuid-Afrika was te lezen in de Zuid-Afrikaanse nieuwsbladen.³¹

3.3 Een cultureel hoogtepunt: het Van Riebeeck-jaar

Daarnaast ontstond er langzaam maar zeker meer aandacht voor de Van Riebeeckfeesten die in 1952 plaatsvonden. In dat jaar werd in beide landen met uitbundige festiviteiten gevierd dat Jan van Riebeeck exact 300 jaar eerder voet aan land zette op Zuid-Afrikaanse bodem. Deze festiviteiten kunnen worden gezien als het hoogtepunt in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika in de tweede helft van de twintigste eeuw. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het aantal Nederlanders dat in 1952 naar Zuid-Afrika migreert. Ook in het *Maandblad* wordt uitgebreid stilgestaan bij Van Riebeeck. In april 1952 verschijnt er een speciaal themanummer dat helemaal in het teken staat van zijn nalatenschap voor Nederland en Zuid-Afrika. Dit verklaart de enorme piek in de berichtgeving over stamverwantschap dat jaar in grafiek 3.1.

Jan Donner, voorzitter van de Commissie van advies en coördinatie ten dienste van de culturele betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika en tevens voorzitter van de Hoge Raad, schreef een inleiding voor dit themanummer. Hierin onderstreepte hij dat 6 april 1652

²⁹ H. Bloem, “Dr D.F. Malan over de Betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika,” 6.

³⁰ P.J. van Winter, “Het Cultureel Verdrag,” *Maandblad Zuid-Afrika* juli 1951, 90.

³¹ P.J. van Winter, “Het Cultureel Accoord: Zuid-Afrikaanse Persstemmen,” *Maandblad Zuid-Afrika* augustus 1951, 101.

een belangrijke datum was in de staatkundige geschiedenis van Nederland. Hij noemde het een begin van de ‘volksplanting’.³²

Nederlandse vrijheidszin brak zich baan in de “grote trek”, welke door velerlei wederwaardigheden heen het aanschijn gaf aan twee republieken, door Nederlandse tradities, ook in staat- en rechtskundig opzicht, beheerst. De ondergang van die republieken, bij de wending van de 19^e eeuw, heeft Nederland destijds diep geschokt. En toch werd zelfs daarmee de lijn van 1652 niet verbroken.³³

Als voorbeeld waaruit dit in 1952 nog steeds zichtbaar was noemt Donner de Afrikaner taal ‘in een streven om, hoezeer de oorsprong niet ontrouw, datgene te openbaren, wat in de gang der ontwikkeling als eigen was verkregen.’³⁴ Donner onderstreept hier dat ondanks grote tegenslagen en uitdagingen, de band tussen Nederland en de Afrikaners er altijd geweest is. Beide culturen hebben veel gemeen. De Nederlandse vrijheidszin tegen buitenlandse onderdrukkers is ook te terug te zien in de strijd die de Afrikaners voerden tegen de Britten. Dit versterkte de band. Maar als belangrijkste verbindende factor noemt Donner de overeenkomst in taal. Donner probeert in het artikel te laten zien dat Nederlanders en Afrikaners ondanks de turbulente geschiedenis nog steeds één en hetzelfde volk zijn.

In dit aprilnummer van 1952 worden in totaal negentien artikelen gewijd aan de stamverwantschap en de warme banden tussen Nederland en Zuid-Afrika. Niet alleen Nederlanders nemen de pen ter hand. Er zijn ook Afrikaners die in hun eigen taal artikelen publiceren. Bijvoorbeeld de Zuid-Afrikaanse dichter en hoogleraar Zuid-Afrikaanse letterkunde, geschiedenis en cultuur Nicolaas van Wyk Louw, die net als Donner stilstaat bij het belang van de taal voor beide ‘volkeren’ en die benadrukt hoe bijzonder de band tussen de Nederlanders en de Afrikaners was en is. Hij schreef:

³² Jan Donner, “Ten Geleide,” *Maandblad Zuid-Afrika* april 1952, 45.

³³ Jan Donner, “Ten Geleide,” 45.

³⁴ *Ibid.*, 45.

Naas hierdie viering in Suid-Afrika het daar 'n klein wonder ontstaan: dat ook in die Nederlander – In Nederland en Vlaandere – die geboorte van daardie verre suidelike staat so feestelik gedenk word. Dit is iets wat by die Afrikaner 'n groot erkentlikheid laat wakker word; en daarmee saam 'n nuwe besinning op sy eie oorspronge. Dit is iets vreemds dat een land 'n ander se geboorte feestelik vier. Maar dit wys op die unieke verhouding wat daar tussen Nederland en Suid-Afrika bestaan. Net soos Nederlands en Afrikaans twee afsonderlike tale is en tog so verbind dat die verskil geen skeiding tussen ons volke krijg nie. So is die Afrikaanse en die Nederlandse volke apart maar ongeskei.³⁵

Van Wyk Louw erkent hier dat beide lande op een besondere manier verbonden is en dat die taal daarby 'n belangrike rol speel. Het gevoel van 'n gemeenskaplike afkomst van die Afrikaners en Nederlanders kom hier minder duidelik na vore. Er bestaat wel 'n duidelik gevoel van verbondenheid, zoals bijvoorbeeld tussen twee vrienden, maar hij spreekt van twee aparte volken. Deze volken zijn volgens hem niet continu met elkaar, maar juist met hun eigen ontwikkeling bezig. In het vervolg van het artikel zet Van Wyk Louw uiteen wat dit gevoel van verbondenheid tussen Nederland en Zuid-Afrika voor hem betekent:

“Vriendskapsbande tussen twee volke” kan alleen beteken dat daar altyd onder die bestes van albei volke mense is wat helder bewus is van hoeveel die twee volke oor en weer vir mekaar beteken, mense by wie soms die begrip van “Kultuurbande” omgesit is in die gevoel van 'n intellektuele liefde; en dat ook die gewone mense van albei volke soms liefde en soms wrokkigheid teenoor die lede van die ander volk kan voel, maar nooit 'n volkome onverskilligheid nie.³⁶

³⁵ Nicolaas van Wyk Louw, “n Afrikaner sien die Van Riebeeck-Feeste in Nederland,” *Maandblad Zuid-Afrika*, april 1952, 46-47.

³⁶ Nicolaas van Wyk Louw, “n Afrikaner sien die Van Riebeeck-Feeste in Nederland,” 46-47.

Deze analyse over de relatie tussen Nederlanders en Afrikaners lijkt een stuk harder dan die van Donner in dezelfde uitgave. Van Wyk Louw schrijft dat de relatie niet altijd alleen maar goed is. Hij benoemt echter ook meteen dat dit geen probleem hoeft te zijn. Dit is dan weer een hele andere benadering dan die van professor Wijnhold uit 1947. Wijnhold was juist kritisch op de houding van de Nederlanders ten opzichte van de Afrikaners. Het Nederlandse volk moest volgens hem meer rekening houden met de Afrikaners, terwijl Van Wyk Louw juist schrijft dat er meer begrip moet worden getoond voor de wederzijds situatie en dat de Afrikaners zich ook niet altijd vlekkeloos gedragen. Het gaat hem erom dat beide volken elkaar kunnen vertrouwen als het echt nodig is.

Het van Riebeeckjaar vormt het hoogtepunt in de berichtgeving over het idee van stamverwantschap in het *Maandblad Zuid-Afrika*. Hierna nemen de aantallen berichten waarin over het idee van stamverwantschap wordt geschreven, af.³⁷ Het blijft wel altijd een rol spelen. In 1953 besteedt het Maandblad bijvoorbeeld veel aandacht aan de Zuid-Afrikaanse hulp na de watersnoodramp.³⁸ 'Nederland is zich bewust van deze hulp uit het stamverwante land' is te lezen in het *Maandblad* van juni 1953. Vervolgens wordt er een dankwoord gepubliceerd van Prins Bernhard, dat hij schreef in de hoedanigheid van voorzitter van het Nederlandse Rampenfonds, dat eerder verscheen in de Zuid-Afrikaanse krant *Die Transvaler*.³⁹

De hulp die Zuid-Afrika gaf na de watersnoodramp geeft goed weer dat de relatie tussen beide landen nog steeds goed was. Daarnaast onderstreept dit het argument dat het gevoel van verbondenheid vooral werd versterkt in noodsituaties.

3.4 Het Nieuwe Normaal

Vanaf de Van Riebeeckviering ontstaat er een stabilisatie in de verhoudingen tussen Nederland en Zuid-Afrika. Ondanks de eerdere terughoudendheid van Malan ten opzichte van Nederland en Nederlandse immigratie ontstaat een vorm van spreken waarin de ideeën van stamverwantschap die extra tot uitdrukking zijn gebracht tijdens de viering als een

³⁷ In grafiek 2 is te zien dat de berichtgeving over de stamverwantschap in 1958 een opleving lijkt te maken. Dit is echter te wijten aan een advertentie van de *NRC*, die tweemaandelijks verschijnt in het tijdschrift. De krant maakt reclame voor haar weekeditie die per luchtpost naar Zuid-Afrika gestuurd wordt

³⁸ Donner, "Ten Geleide," 45.

³⁹ P.J. van Winter, "Zuid-Afrika en de Stormramp: Nederlandse dank," *Maandblad Zuid-Afrika*, juni 1953, 69-70.

vanzelfsprekendheid gelden die niet altijd benoemd hoeft te worden. Het blijft zo dat 'stamverwantschap' wordt gemobiliseerd indien een land het andere nodig heeft. Zoals bij de watersnoodramp, of als migratiebestemming na de oorlog. Na 1955 wordt het begrip dan ook minder vaak aangehaald in het *Maandblad* doordat de onderlinge verhoudingen bekoelen. Een andere reden waarom er minder aandacht wordt besteed aan stamverwantschap kan komen door de berichtgeving over de apartheid. Vanaf 1955 begint er in Nederland steeds meer kritiek te ontstaan op het apartheidsregime in Zuid-Afrika. Dit is ook terug te zien in de berichtgeving in het *Maandblad*. Vanaf 1955 worden er meer artikelen gewijd aan de apartheid dan aan stamverwantschap.

Er verschijnen nog wel artikelen waarin het onderwerp naar voren komt. Maar vaak zijn dit boekbesprekingen, reisverslagen, of gaat het over nieuwsberichten die te maken hebben met andere 'culturele' nieuwtjes die betrekking hebben op beide landen. Zoals bijvoorbeeld in de nummers van oktober en november 1957, waarin werd bericht over twee 'model-Dromedarissen' die via de KLM naar Zuid-Afrika werden vervoerd. Het ging hier om zilver vergulde modeluitvoeringen van het schip waarmee Van Riebeeck in 1652 de oversteek maakte naar Zuid-Afrika en die vanuit Nederland cadeau werden gedaan aan het 'stamverwante' land.⁴⁰

3.5 Stamverwantschap in de berichtgeving over migratie

Een belangrijk deel van het werk van de NZAV bestond uit het begeleiden van Nederlandse migranten naar Zuid-Afrika.⁴¹ Er verschenen in het *Maandblad* dan ook veel artikelen waarin dit onderwerp terugkwam. In de eerste jaren na de oorlog was de Nederlandse overheid terughoudend in het laten gaan van Nederlanders omdat ze bang waren dat hier collaborateurs bij konden zitten. Daarom kwam migratie na de oorlog langzaam op gang. Uit een artikel uit het *Maandblad* van februari 1947 blijkt dat er 'geen verbod [gold] om het land te verlaten.'⁴² Er was geen uitreisvisum nodig. Wel moest er een verklaring van geen bezwaar

⁴⁰ P.J. van Winter, "Twee Dromedarissen naar Zuid-Afrika," *Maandblad Zuid-Afrika*, september 1957, 114-115.

⁴¹ Henkes, "Een Warm Welkom," 18.

⁴² P.J. Van Winter, "Emigratie: Stremming van emigratie uit Nederland," *Maandblad Zuid-Afrika*, februari 1947, 15.

worden aangevraagd en dit kon erg lang duren.⁴³ In deze artikelen werd regelmatig een verband gelegd met de speciale band tussen Nederlanders en Afrikaners en het idee van stamverwantschap. In hetzelfde artikel werd geschreven dat Nederlanders weliswaar vreemdelingen zijn voor Zuid-Afrika:

maar ondanks dat bekijkt een Zuidafrikaner een Hollander toch anders dan een Griek of een Italiaan en heeft hij het recht te verwachten, dat de Nederlander eerder dan “eenig ander nasieman” een aanwinst voor het Hollandsch-Afrikaansche element in de Unie zal zijn.⁴⁴

Van Winter insinueert met dit citaat dat ze in Zuid-Afrika liever Nederlandse migranten hebben dan migranten uit andere landen in Europa zien. De gedeelde afkomst speelt hier duidelijk een rol omdat de Nederlanders een aanwinst voor het ‘Hollandsch-Afrikaansche element’ in het land zullen zijn. Dit wordt een paar maanden later ook zo benoemd door president Smuts. Bij een bezoek aan Nederland sprak hij de wens uit dat het aantal migranten ‘niet alleen uit de Britse Eilanden, maar ook uit West-Europa, met name uit Nederland, aangevuld zou worden.’⁴⁵ Het *Maandblad* doet vervolgens een oproep aan de Nederlandse politiek om de controlerende beperkingen op te heffen. De Nederlandse overheid stond in eerste instantie niet welwillend tegenover migratie van Nederlanders in de eerste jaren na de oorlog. Zij waren bang om ‘foute’ Nederlanders, die berecht moesten worden, en sterke arbeidskrachten, die het land moesten wederopbouwen, te verliezen.⁴⁶ Vanuit het *Maandblad* werd de migratie juist aangemoedigd. De wens van Smuts werd dan ook gebruikt om de Nederlandse overheid te stimuleren om de migratie makkelijker te maken. Van Winter schrijft: ‘Deze wens van Zuid-Afrika is dus niet maar een stokpaardje, bereden door een op “stamverwantschap” beluste ambtenaar – zoals wel in Zuid-Afrika smalend opgemerkt wordt – doch het verlangen van Zuid-Afrika’s eigen eerste minister.’⁴⁷ Het is in dit citaat verwarrend dat Van Winter twee keer Zuid-Afrika noemt. Met de eerste vermelding doelt hij op het

⁴³ Van Winter, “Stremming van emigratie uit Nederland,” 15.

⁴⁴ Ibid., 15.

⁴⁵ P.J. Van Winter, “Emigratie: Grootscheepse emigratie uit Engeland,” *Maandblad Zuid-Afrika*, juni/juli 1947, 43.

⁴⁶ Schutte, *Stamverwantschap Onder Druk*, 132-133.

⁴⁷ P.J. Van Winter, “Grootscheepse emigratie uit Engeland,” 43.

Maandblad, dat veel over de migratie bericht. Van Winter wil laten zien dat men in Zuid-Afrika openstaat voor Nederlandse migranten. Iets dat een vaak terugkerend thema was in het *Maandblad*.

Of het aan het artikel van Van Winter of de wens van Smuts lag is niet duidelijk maar aan het eind van 1947 bericht het *Maandblad* dat er steeds makkelijker permits worden uitgegeven waarmee men het land kan verlaten. De daad wordt bij het woord gevoegd, in december 1947 vertrekt het schip de 'Sibajak' met 800 migranten naar Zuid-Afrika.⁴⁸

Het gevoel van verbondenheid en gedeelde cultuur blijven een hele belangrijke rol spelen in de berichtgeving waarin migratie wordt aangemoedigd. In maart 1948, twee maanden voordat Malan wordt gekozen tot nieuwe president van Zuid-Afrika verschijnt in het *Maandblad* een artikel dat eerder werd gepubliceerd in de *Nederlandsche Post*, een weekblad voor Nederlanders in Zuid-Afrika. In het artikel wordt geschreven over de bestaanskansen van Nederlanders in Zuid-Afrika. Het idee van een gedeelde afkomst, zoals omschreven door Anthony Smith, komt letterlijk naar voren in de tekst. Er wordt benadrukt dat 'de cultuur van de Nederlander in Zuid-Afrika uit dezelfde bodem is gegroeid en dat de oorsprong van de Afrikaner cultuur aan de Nederlander in Zuid-Afrika een speciaal bestaansreden biedt.'⁴⁹ Dit wordt nog eens onderstreept door Van Winter die aan het artikel toevoegt dat de Nederlander in Zuid-Afrika een bestaanskans heeft 'die zich in geen enkel ander land voor hen voordoet.'⁵⁰ Hij roept bovendien op dat Nederlanders zich nooit moeten 'vervreemden van de Nederlandse cultuur, welke hem in feite zijn *modus vivendi* in dit land gaf.'⁵¹ De huidige migranten moesten zich niet te veel aanpassen omdat dit nadelig zou zijn voor de migranten van de toekomst. Het idee van Van Winter was dat de *status aparte* die de migranten nu verworven hadden te danken was aan de manier waarop ze zich gedroegen. Dit artikel geeft een ander standpunt weer dan eerder besproken artikelen waarin juist werd onderstreept dat de migranten zich wel moesten aanpassen aan de Afrikanercultuur. Dit komt omdat dit artikel relatief kort na de oorlog is gepubliceerd. Dit standpunt veranderde na verloop van tijd.

⁴⁸ P.J. Van Winter, "Emigratie," *Maandblad Zuid-Afrika*, november 1947, 74.

⁴⁹ P.J. Van Winter, "Emigratie: De "Nederlandsche Post" over Bestaanskansen van Nederlanders in Zuid-Afrika," *Maandblad Zuid-Afrika*, maart 1948, 45-46.

⁵⁰ P.J. Van Winter, "De Nederlandsche Post over de Bestaanskansen van Nederlanders," 46.

⁵¹ Ibid., 46.

Ondanks dat men in Nederland terughoudend reageert op de presidentswisseling in Zuid-Afrika is hier weinig van te merken in de berichtgeving van het *Maandblad*. Er migreren weliswaar minder mensen vanuit Nederland naar Zuid-Afrika maar nog steeds wordt er vol lof geschreven over het gevoel van verbondenheid. In het *Maandblad* wordt opgemerkt dat ‘haast eindelijk’ belangstelling ontstaat voor Nederlandse migranten.⁵² In een artikel uit oktober 1948 wordt een speech aangehaald van de Afrikaanse professor S.P.E. Boshoff, die gespecialiseerd is in de Afrikaanse cultuur. Hij sprak op een bijeenkomst waar veel Nederlandse migranten aanwezig waren dat:

uw bondgenoot van gisteren onze vijand van eergisteren is. Dat maakt het weleens moeilijk om elkaar te begrijpen. Wat tot de Afrikaners op het ogenblik sterk spreekt is echter de ... wil van het Nederlandse volk om zichzelf te zijn. Daarom heet spreker ook Nederlandse immigranten welkom te midden van de Afrikaners.

Boshoff heeft het hier over de relatie van de Nederlanders en de Afrikaners met de Britten. De Britten speelde een belangrijke rol bij de bevrijding van Nederland in de Tweede Wereldoorlog. Daarom werden ze in dat land gezien als helden. In Zuid-Afrika hadden de Britten lange tijd gevochten tegen de Afrikaners, waardoor hier nog wrok werd gekoesterd jegens hen. Uit het artikel blijkt dat Boshoff weliswaar voor de komst van Nederlanders is, maar niet omdat ze een gedeelde cultuur hebben. Uit dit citaat blijkt dat hij de Nederlanders en Afrikaners juist als twee verschillende volken ziet. ‘De wil van het Nederlandse volk om zichzelf te zijn,’ is volgens Boshoff een eigenschap die de Afrikaners meer zouden mogen hebben. Daaruit blijkt dus er niet alleen maar overeenkomsten tussen beide volken zijn.

De berichtgeving over de gedeelde cultuur in artikelen waarin migratie centraal staat, verandert na verloop van tijd. In de eerste jaren na de oorlog was in het *Maandblad* te lezen dat Nederlanders vooral hun eigen cultuur moesten behouden. In de loop van de jaren vijftig wordt er geschreven dat Nederlanders zich juist wel moeten aanpassen aan de Afrikaner cultuur. In december 1953 is te lezen dat veel emigranten ‘daarginds iets zullen vinden dat

⁵² P.J. Van Winter, “Afrikaners Verwelkomen Nederlandse Immigranten in Pretoria,” *Maandblad Zuid-Afrika*, oktober 1948, 155-156.

aansluit bij het vertrouwde van thuis. Zij zullen er ... met het Nederlands terecht kunnen, ... [althans] in de eerste tijd, tot zij zich geleidelijk in het Afrikaans leren uitdrukken.'⁵³ Het gevoel van een gedeelde cultuur blijft in dit artikel echter overeind. Dit wordt bovendien versterkt door de berichtgeving over het gedeelde geloof. In het land zullen de migranten 'een kerkelijk leven aantreffen dat op dezelfde wortel stoelt als in Nederland.'⁵⁴

Dit wordt een paar maanden ook benadrukt door de commissaris van de Nederlandse Emigratiedienst B. W. Haveman. Hij brengt in januari 1954 een bezoek aan Zuid-Afrika en zijn bevinden worden overgenomen in het *Maandblad*. Haveman noemt Zuid-Afrika een geweldig land om naar te migreren. Maar men moet zich wel aanpassen aan de cultuur. Hij onderstreept dat de Afrikaners een eigen cultuur hebben ontwikkeld in de anderhalve eeuw 'waarin Nederland zich niet bovenmate voor het lot der Zuid-Afrikaners interesseerde.'⁵⁵ Hiermee doelt Haveman op de periode tussen de achttiende en negentiende eeuw waarin er weinig aandacht was voor de Afrikaners in Nederland. Hij stelt dat veel Nederlanders denken dat 'Zuid-Afrikaners zo gelijk zijn aan Nederlanders dat emigratie eigenlijk betekent verhuizing van Nederland I naar Nederland II,' maar vervolgt meteen met 'niets is minder waar dan dit.'⁵⁶ Hij laat zich kritisch uit op de Nederlander die met een 'verkeerde instelling naar Zuid-Afrika reist. Wie meent dat men de Zuid-Afrikaner en Zuid-Afrika aan zich verbindt door een beroep op traditionele verbondenheid, stamverwantschap, cultuurgemeenschap, waarbij Nederland de rol toebedacht wordt van het oude brave Moederland en Zuid-Afrika het jonge land, ... is met de voeten los van de werkelijkheid.'⁵⁷ Er moet volgens Haveman iets veranderen in de omgang tussen de Nederlanders en de Afrikaners. Het feit dat hij dit zo expliciet benoemt laat wel zien dat het idee van verwantschap en een gedeelde afkomst heerste onder een groot deel van de migranten.

Van Havekamp staat in het artikel ook stil bij de gevolgen van het apartheidsvraagstuk voor de migranten. Het is een van de eerste keren dat in het *Maandblad* wordt bericht over de apartheid in relatie met migratie. Van Havekamp noemt het apartheidsvraagstuk 'een

⁵³ P.J. Van Winter, "Voorlichting over Zuid-Afrika: Meer Realisme, Minder Sentiment," *Maandblad Zuid-Afrika*, december 1953, 157.

⁵⁴ Van Winter, "Voorlichting over Zuid-Afrika," 157.

⁵⁵ Haveman, "Bij de Nederlandse Emigranten in Zuid-Afrika," 29.

⁵⁶ Ibid., 29.

⁵⁷ Ibid., 30.

grootscheeps programma van opvoeding tot zelfbestuur voor de naturellen.’⁵⁸ Het is volgens hem een oplossing voor de Naturellen, de Zwarte Zuid-Afrikaanse bevolking, om weg te komen uit de ‘afgrijselijke golfijzeren slumps.’⁵⁹ Veel Nederlanders hebben er een mening over. Er wordt door velen over gesproken en geschreven ‘zonder dat men weet waarover men het heeft.’⁶⁰ Hij verwerpt de kritieken op het beleid en schrijft: ‘Degene die hier in hun armstoel al precies weten hoe alles zou behoren te zijn, die de leefregels in Zuid-Afrika veroordelen zonder te weten waarop deze berusten, moeten niet aan emigratie denken.’⁶¹ Dat is in ieder geval niet de instelling die je als migrant moet hebben volgens Havekamp. ‘Emigranten moeten de innerlijke bereidheid hebben het land en het volk hunner keuze te aanvaarden zoals het is.’⁶²

De apartheid gaat vanaf dit moment steeds vaker een rol spelen in de berichtgeving van het *Maandblad*. Dit is duidelijk terug te zien in grafiek 3.1. Het wordt in tweede helft van de jaren vijftig gezien als een probleem ‘dat in de Unie nu eenmaal een niet geringe rol speelt,’ en waar iedereen ‘die zich voorbereiden op emigratie naar Zuid-Afrika [mee] in aanraking’ komt, valt te lezen in augustus 1957.⁶³ In het volgende hoofdstuk wordt deze verandering in de beeldvorming over de apartheid in het *Maandblad* geanalyseerd.

3.6 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat de beeldvorming over het idee van de stamverwantschap tussen Nederland en Zuid-Afrika in het *Maandblad Zuid-Afrika* in de periode van de Tweede Wereldoorlog tot 1960 verandert. In de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog is er veel aandacht voor het idee van stamverwantschap. Het doel van zowel Nederland als Zuid-Afrika is om de banden zo snel mogelijk te herstellen, het idee van stamverwantschap is daar een instrument voor. Over het algemeen lukt het herstel van die band in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog aardig. Dit is bijvoorbeeld terug te zien in de toenemende aandacht

⁵⁸ Haveman, “Bij de Nederlandse Emigranten in Zuid-Afrika,” 29.

⁵⁹ Ibid., 29-30.

⁶⁰ Ibid., 30.

⁶¹ Ibid., 30.

⁶² Ibid., 30.

⁶³ P.J. Van Winter, “Emigratie,” *Maandblad Zuid-Afrika*, augustus 1957, 107.

voor migratie in het *Maandblad* en aan de verschillende artikelen van prominente Zuid-Afrikanen.

In 1948 komt de nationalistische leider Malan aan de macht. In Nederland wordt hier vol verbazing en met enige argwaan op gereageerd. Met de oorlog nog vers in het geheugen zit men niet te wachten op een sterk nationalistische leider. Al snel weet Malan het vertrouwen van de Nederlanders te winnen door een ‘welwillendheidsbezoek’ aan Nederland en een artikel in *Het Maandblad*.

Tot de uitgebreide viering van de Van Riebeeckfeesten in 1952 wordt er veel bericht in het *Maandblad* over op welke manier de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika moeten worden aangehaald. In het *Maandblad* stellen Nederlandse auteurs zich dienstbaar op, al is de reikwijdte van die dienstbaarheid beperkt, gezien de kritiek die door Afrikaners wordt gegeven op hautaine omgangsvormen van Nederlanders die recent gemigreerd zijn. Dit is duidelijk terug te zien in de berichtgeving over de migratie van Nederland naar Zuid-Afrika. Nederlandse schrijvers maken daarbij veel gebruik van het idee van stamverwantschap waardoor Nederlandse migranten een voorsprong zouden hebben op andere migranten in Zuid-Afrika. Dit wordt inhoudelijk vormgegeven door te benadrukken dat de taal tussen de Nederlanders en Afrikaners vrijwel identiek is. Daarnaast wordt er onderstreept dat Nederlanders en Afrikaners een sterke gemeenschappelijke band hebben die ver teruggaat. Nederlanders hoeven zich daarom vrijwel niet aan te passen, volgens de Nederlandse auteurs. Hiermee wordt een gevoel van een gedeelde identiteit gecreëerd die vooral wordt ingezet als instrument om migratie te bevorderen. De uitgeverij van het *Maandblad*, de NZAV, had hier een groot belang bij. Deze vereniging begeleidde Nederlandse migranten met hun overtocht. Zij was er dus bij gebaat om Zuid-Afrika weg te zetten als een aantrekkelijke bestemming. Dit wordt anders belicht door de auteurs die in het Afrikaans schrijven. Zij benadrukken dat Nederlanders en Afrikaners weliswaar een gedeelde geschiedenis hebben, maar zich wel anders hebben ontwikkeld en daarom een andere identiteit hebben. Het idee van stamverwantschap wordt dus op verschillende manieren geïnterpreteerd. Het idee van een gemeenschappelijke afkomst werd door beide volken gedeeld, maar werd vooral onderstreept door de Nederlandse schrijvers. Dit verschil in interpretatie had geen effect op de relatie onderling. Door van gedachten te wisselen in het tijdschrift over hoe het gevoel geïnterpreteerd moest worden, werden zowel de Nederlanders als de Afrikaners bediend.

Het feestjaar vormt een hoogtepunt in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika, al blijft de toon in de berichtgeving verschillend. Waar Nederlandse schrijvers vooral verzoenend willen zijn, zijn de Afrikaners kritischer op de relatie en de verhoudingen onderling. Toch zorgt het herstelde politieke vertrouwen tussen de landen, waarvoor mede de notie stamverwantschap, en ook de Van Riebeeckviering, ingezet zijn, voor een nieuwe toenadering van de relatie.

Het is mogelijk dat het idee van stamverwantschap een vanzelfsprekendheid werd waardoor het niet meer nodig was om het extra te benadrukken. Het is waarschijnlijker dat de Nederlandse auteurs van het blad zich bewuster werden van de onafhankelijke positie van de Afrikaner. Deze laatste groep probeerde de ontwikkeling van hun eigen cultuur sterker te benadrukken. Er was weliswaar een gevoel van een gedeelde afkomst, maar beide volken hadden zichzelf op een andere manier ontwikkeld. Er bleef altijd wel een gevoel van gedeelde afkomst en verbondenheid bestaan, maar deze werd minder expliciet benadrukt in de berichtgeving. Er bleven nog wel regelmatig artikelen verschijnen waarin het concept stamverwantschap een rol speelde, al was dit na de Van Riebeeckviering veel minder frequent dan daarvoor. Vaak ging het in deze artikelen om de interpretatie van de verhoudingen of werd er een verslag geschreven van een gebeurtenis waarbij het idee van stamverwantschap terugkomt.

Vanaf de jaren vijftig wordt er in toenemende mate bericht over apartheid. Die zou na de opstand in Sharpeville in 1960 de verhoudingen opnieuw op scherp zetten. Maar daarbij was het vanuit Nederlands perspectief belangrijker om distantie te creëren, in plaats van verwantschap te benadrukken. In het volgende hoofdstuk wordt duidelijk hoe hier in het *Maandblad* over werd bericht.

4. Van Winter's vooruitziende blik over het apartheidsbeleid, 1946-1977

In het vorige hoofdstuk werd duidelijk welke betekenis het begrip stamverwantschap had in het *Maandblad Zuid-Afrika* en hoe dit zich ontwikkelde in de periode van 1946 tot 1960. Het idee van stamverwantschap werd met name gebruikt om de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika te herstellen, met als doel migratie te bevorderen. De migratie van Nederland naar Zuid-Afrika kwam vanaf de tweede helft van de jaren vijftig onder druk te staan door de toenemende kritiek op het apartheidsregime. In dit hoofdstuk wordt duidelijk hoe er in het *Maandblad* over dit beleid werd bericht. De vraag die centraal staat is: *hoe veranderde de berichtgeving in het maandblad over de apartheid in de periode tussen 1946 en 1977?* Voor deze periode is gekozen omdat het een goed beeld geeft over hoe de berichtgeving over de apartheid zich ontwikkelde. Het systeem werd geïntroduceerd door president Malan en in eerste instantie was er in Nederland begrip voor het systeem. Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig ontstond er langzaam meer en meer kritiek. Door geweldplegingen in Sharpeville in 1960 en in Soweto in 1976 veranderde de publieke opinie in Nederland over het systeem definitief. Maar hoe ging het *Maandblad* met deze verandering om? Dat wordt duidelijk in dit hoofdstuk.

4.1 De jaren van toenadering; 1946-1952

Zoals in grafiek 3.1 in het vorige hoofdstuk te zien was, werd er in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog weinig over de apartheid geschreven in het *Maandblad Zuid-Afrika*.¹ De eerste keer dat het woord apartheid wordt gebruikt in het blad is in de maart-april uitgave van 1947 in een overzicht van de actualiteit.² Het woord heeft betrekking op een onderdeel van een motie die toenmalig oppositieleider Malan van de Nasionale Party indiende. Malan vraagt in een debat met president Smuts aandacht voor de uitwerking van het 'kleurenvraagstuk,' waarin hij doelt op de verhouding tussen de 'kleurlingen' ten opzichte van de blanke bevolking en van elkaar. Met 'kleurlingen' bedoelt Malan de zwarte en Aziatische Zuid-Afrikanen.³ Hij geeft in deze context aan dat de verschillende bevolkingsgroepen niet

¹ Zie pagina 45.

² P.J. Van Winter, "Overzicht," *Maandblad Zuid-Afrika*, maart-april 1947, 17.

³ Van Winter, "Overzicht," 17.

gelijkwaardig zijn en andere belangen hebben.⁴ Het *Maandblad* omschrijft wat Malan heeft gezegd, maar er wordt verder niet toegelicht wat de toenmalig oppositieleider precies met de motie bedoelt. De verslaglegging van het debat heeft met name betrekking op de positie van Zuid-Afrika in de Verenigde Naties. In werkelijkheid zou deze motie het begin vormen van het apartheidsbeleid dat de Zuid-Afrikaanse samenleving verdeelde op basis van ras.⁵ Dit beleid gaf de blanke bevolking een superieure status. Zij mochten in de steden wonen zwarte Zuid-Afrikanen werden weggestopt in reservaten.⁶ Ook golden er andere beperkende maatregelen voor de gekleurde Afrikaanse bevolking. Zij moesten zich bijvoorbeeld altijd kunnen identificeren met een pas en mochten niet trouwen met een blanke Zuid-Afrikaan.⁷ De theorie waarop dit beleid gebaseerd was gebaseerd is te herleiden naar de *vacant land myth*. Lange tijd verkondigde de Zuid-Afrikaanse regering dat de Bantoevolken zich tegelijkertijd met Van Riebeeck vestigde in het gebied dat we vandaag de dag als Zuid-Afrika kennen.⁸ Vanuit Centraal-Afrika migreerden de Bantoevolken steeds verder naar het zuiden totdat ze in het noorden van Zuid-Afrika kwamen. In de loop van de achttiende eeuw zouden de bevolkingsgroepen met elkaar in conflict zijn geraakt, toen de Xhosa, een van de Bantoevolken, het gebied van de blanke kolonisten binnendrong.⁹ Dit verhaal werd vanaf de jaren '70 van de vorige eeuw ontkracht.¹⁰ In werkelijkheid was de Bantoebevolking al in het gebied van de Kaap toen Van Riebeeck er in 1652 aan land kwam.¹¹

Op basis van de *vacant land myth* vond de blanke bevolking dat zij meer rechten hadden dan de gekleurde Afrikanen, zij zagen Zuid-Afrika als hun land. Hendrik Verwoerd, die in 1958 de leider van de Nasionale Party en eveneens president van Zuid-Afrika werd, verdedigde het apartheidsbeleid op basis van deze theorie: ‘We came to a country that was bare. ... Look at how we developed and benefited land that had nothing.’¹² Door de komst van de blanken in Zuid-Afrika had het land zich kunnen ontwikkelen, redeneerde Verwoerd.

⁴ Van Winter, “Overzicht,” 17.

⁵ Mellet, *The Lie of 1652*, 291.

⁶ Ibid., 294.

⁷ Ibid., 295-296.

⁸ Clifton C. Crais, “The Vacant Land: The Mythology of British Expansion in the Eastern Cape, South Africa,” *Journal of Social History* 25, nr. 2 (Winter 1991): 256.

⁹ Leonard Thompson, *The Political Mythology of Apartheid*, (Yale: Yale University Press, 1985), 199.

¹⁰ Crais, *The Vacant Land*, 257.

¹¹ Mellet, *The Lie of 1652*, 113-115.

¹² Ibid., 274.

Zij hadden daarom meer rechten dan de gekleurde bevolking. De Nasionale Party zou tot 1994 de grootste partij van Zuid-Afrika blijven en steeds de president van het land uitleveren. Tot dat jaar zou ook het apartheidsbeleid in stand blijven.

Bovenstaand artikel uit 1947 was overigens niet de eerste keer dat er over de context van het rassenprobleem werd geschreven. In eerdere uitgaven werd andere terminologie gebruikt, zoals ‘rassenvraagstuk’, ‘rassenwaan’ of ‘rassenquaestie’. Maar zoals duidelijk in grafiek 3.1 naar voren komt gebeurde dit nog niet frequent.

In de aanloop naar de verkiezingen van 1948 verscheen het woord vaker in het *Maandblad*, al was het nog steeds niet veel voorkomend. In november 1947 komt het woord apartheid pas voor de derde keer terug. Het woord werd gebruikt in een artikel dat verscheen naar aanleiding van de volkstelling in Zuid-Afrika.¹³ Het is de eerste keer dat in het *Maandblad* wordt toegelicht hoe het woord geïnterpreteerd moet worden. Uit het artikel, geschreven door Van Winter, blijkt dat het aantal gekleurde Zuid-Afrikanen in tien jaar sneller is toegenomen dan het aantal blanke Zuid-Afrikanen. Van Winter citeert een artikel uit het oudste Afrikaanstalige dagblad *Die Volksblad*, waarin staat dat de cijfers ‘tot ernstig nadenke behoort te stem.’¹⁴ De beschuldiging dat de blanke Zuid-Afrikanen de gekleurde Afrikanen onderdrukken gaat volgens *Die Volksblad* niet op, omdat een groep zich in dat geval nooit zo ver heeft kunnen uitbreiden.¹⁵ Daarnaast roept het blad op dat de blanke Afrikanen moeten oppassen dat de grote steden worden overspoeld door gekleurde Afrikanen waardoor ‘ons blanke beskawing deur die swart massas verswelg word.’¹⁶ Dit kan alleen voorkomen worden, ‘deur die kleurvraagstuk in sy volle omvang op die grondslag van voogdyskap en apartheid aan te pak.’¹⁷ Vervolgens wordt uitgelegd dat de apartheid dient als oplossing voor het naturellenvraagstuk, waarmee het probleem van het toenemend aantal gekleurde Afrikanen in de grote steden wordt bedoeld.¹⁸ Kortom, het apartheidssysteem moest ervoor zorgen dat de Zuid-Afrikaanse steden niet zouden worden overspoeld met gekleurde Afrikanen. De gekleurde Afrikanen moesten worden verbannen uit de stad omdat de blanke bevolking meer

¹³ P.J. Van Winter, “Zwarte Steden: Enige Beschouwingen over de Verhouding Tussen Blank en Zwart,” *Maandblad Zuid-Afrika*, november 1947, 65.

¹⁴ Van Winter, “Zwarte Steden,” 65.

¹⁵ Ibid., 65.

¹⁶ Ibid., 65.

¹⁷ Ibid., 65.

¹⁸ Ibid., 65.

rechten toekomt dan de gekleurden in het land, zij waren er immers eerder. Men was bang dat door de enorme toename van het aantal gekleurde Zuid-Afrikanen, de samenstelling van de bevolking zou veranderen en het karakter van de natie werd aangetast.¹⁹ Dit is ook terug te lezen in het *Maandblad*:

Wanneer wij ons dit oordeel uitspreken dan willen wij ons daarbij stellen op het Zuid-Afrikaanse standpunt, dat op grond van het recht van geboorte en occupatie – het oude “droit de naissance” en “droit de conquête”, Zuid-Afrika het land der blanken is. De blanken waren er honderd jaar eerder dan de Bantoes. Zij hebben het land tot ontwikkeling gebracht en zwarte prototypen van Hitler die met hun horden uit het Noorden kwamen, vernietigd, de naturellen in de plaats daarvan een vreedzaam bestuur gegeven en ondanks alle misstanden die er nu nog zijn hun de gelegenheid tot ontwikkeling en ontplooiing verschaft.²⁰

Dit citaat laat duidelijk zien hoe de hoofdredacteur van het *Maandblad* aankijkt tegen de verhoudingen tussen de blanke en gekleurde bevolking in het land. Uit het citaat blijkt dat Van Winter dezelfde redenering voert als Verwoerd. Hij baseerde zich ook op de theorie van de *vacant land myth* en was in de veronderstelling dat de blanke bevolking meer recht had om in de Kaap te wonen omdat de blanken het gebied eerder hebben ‘ontdekt’ dan de ‘zwarte Bantoes’, de oorspronkelijke bewoners van het Afrikaanse continent.

Van Winter omschrijft de ‘Bantoes’ in het artikel als prototype van Hitler, een saillante vergelijking zo kort na de Tweede Wereldoorlog. Het moest aangeven hoe gewelddadig en gruwelijk de Bantoevolken zijn. Van Wintert deelt de opvatting dat deze groep moet worden uitgesloten van leven met de blanke Afrikanen. Juist deze uitsluiting van een specifieke groep doet denken aan het gedachtegoed van Hitler. De gekleurde bevolking moest bovendien blij zijn met de ontwikkelingen die het land had doorgemaakt. Dit was volgens Van Winter toe te schrijven aan de blanke bevolking. De hoofdredacteur van het blad maakt een heel duidelijk onderscheid tussen blank en gekleurd, maar staat niet stil bij de relatie tussen de Afrikaans-

¹⁹ Henkes, “Een Warm Welkom,” 20.

²⁰ Van Winter, “Zwarte Steden,” 65-66.

en Brittsprekende bevolking. Ook gaat hij niet in op andere migrantengroepen, zoals de Indiërs, die volgens het artikel de snelst groeiende groep is in het land.²¹

Van Winter laat zich in het artikel ook kritisch uit over de tegenstanders van de apartheid. 'Vooral de Engelssprekenden buiten de Unie die graag de staf breken over de naturellenpolitiek in Zuid-Afrika mogen bovenstaand gerust ter harte nemen en eens kijken wat er van de inboorlingen-bevolking van Australië overgebleven is,' schrijft hij meteen na bovenstaand citaat.²² Iedereen die het apartheidssysteem veroordeelt moet zich volgens Van Winter bewuster zijn van de situatie in het land en van de rol die de blanke bevolking heeft gespeeld bij de ontwikkeling van Zuid-Afrika. De Britten die het apartheidssysteem verwerpen moeten volgens hem kritischer naar zichzelf kijken omdat ze jarenlang inheemse bevolkingsgroepen in Australië hebben onderdrukt op een manier die toen nog veel destructiever zou zijn dan de situatie in Zuid-Afrika. De inheemse bevolking in Australië werd, op basis van de *vacant land myth*, jarenlang in reservaten gestopt en financieel uitgebuit, terwijl dat op het moment van publicatie van het artikel in Zuid-Afrika nog niet aan de orde was.²³ Hiermee schaart hij zich volledig achter het standpunt van de Nasionale Party, die op dat moment nog niet aan de macht was en de apartheidswetten dus nog niet had kunnen invoeren.²⁴

Wat de apartheidsregels precies inhouden en hoe de steden dan moeten worden vrijgemaakt van gekleurden Zuid-Afrikanen komt niet naar voren in de artikelen van Van Winter uit 1947. In 1948, Een paar maanden voordat de verkiezingen beginnen, wordt hier wel bij stilgestaan in een uitgebreid artikel van Van Winter waarin een deel van de plannen van Malan worden uiteengezet.²⁵ Te lezen valt dat er in de nationalistische plannen van de leider van de Nasionale Party onderscheid gemaakt wordt tussen verschillende groepen: de 'Naturellen', de 'Indiërs' en de 'kleurlingen'.

²¹ Van Winter, "Zwarte Steden," 65-66.

²² Ibid., 66.

²³ Peter Limb, "The anti-apartheid movements in Australia and Aotearoa/New Zealand," in *The Road to Democracy in South Africa, Volume 3, International Solidarity, Part II*, red. Bernard Magubane, (Austin: Pan-African University Press, Januari 2008), 908-909.

²⁴ Henkes, "Een Warm Welkom," 20.

²⁵ P.J. Van Winter, "Apartheid als Beginselprogramma van de Nationalisten," *Maandblad Zuid-Afrika*, mei 1948, 68-69.

Over de Naturellen, de zwarte Zuid-Afrikanen, is Malan duidelijk. Als hij president wordt worden zij verbannen naar reservaten die ‘het ware vaderland voor de zwarte worden. ... In de steden zal de neger slechts een bezoeker zijn, zonder politieke of maatschappelijke rechten.’²⁶ Van Winter schrijft dat het niet duidelijk is ‘welke diensten en gemakken zij er zullen vinden.’ Hij vervolgt:

Wij krijgen de indruk dat zij van minder betekenis zullen zijn dan wat de reservaten te bieden hebben. Maar wel zullen er naturellenraden in de stads- en dorpslocaties bestaan, die echter niet bedoeld zijn als organen om de politieke aspiraties van de zwarten te bevredigen.²⁷

De invloed van deze naturellenraden was in de praktijk erg klein. De enige macht die ze hadden was het kiezen van vier blanke vertegenwoordigers die overkoepelende belangen van de zwarte bevolking zouden behartigen.²⁸ De regering benoemt daarnaast ook nog drie blanke vertegenwoordigers voor dezelfde commissie. In werkelijkheid had de zwarte bevolking dus praktisch geen invloed in dit systeem. Al werd dit niet zo duidelijk door Van Winter benadrukt.

Naast de ‘Naturellen’ werden ook de Indiërs als aparte groep omschreven. Deze groep werd ook aangeduid als Aziaten.²⁹ Dit was de groep die aan het eind van de jaren vijftig het snelst toeneemt.³⁰ In het plan van Malan wordt deze groep beschouwd als ‘vreemde, uitheemse en niet assimileerbare elementen.’³¹ Zij dienen als immigrant behandeld te worden en moeten ‘zoveel mogelijk naar hun land van herkomst [worden] teruggeleid.’³² Er mogen geen nieuwe Indiërs het land in en de migranten die er al zijn ‘dienen aan restricties te worden onderworpen,’ valt te lezen in het artikel.³³ Deze restricties houden bijvoorbeeld in dat ze worden beperkt in het drijven van handel met blanken en Naturellen. De alinea over de regels voor de Indiërs wordt besloten met de zin ‘vreemdelingen hebben geen politieke rechten en

²⁶ Van Winter, “Apartheid als Beginselprogramma,” 68.

²⁷ Ibid., 68.

²⁸ Ibid., 68.

²⁹ Elirea Bornman, “Emerging Patterns of Social Identification in Postapartheid South Africa,” *Journal of Social Issues* 66, nr. 2 (2010): 239.

³⁰ Van Winter, “Zwarte Steden,” 65.

³¹ Van Winter, “Apartheid als Beginselprogramma,” 68.

³² Ibid., 68.

³³ Ibid., 68.

vreemdelingen zullen de Indiërs tot in lengte van dagen blijven.’³⁴ Hiermee wordt duidelijk gemaakt dat deze groep geen toekomst heeft in het land zoals Malan dat voor zich ziet.

Tenslotte wordt er stilgestaan bij de rechten van de kleurlingen. ‘De kleurlingen zijn geen vreemdelingen.’ Schrijft Van Winter, maar hij benoemt niet expliciet wie er dan wel onder deze groep valt.³⁵ In werkelijkheid gaat het hier om iedereen die geen ‘Naturel’, ‘Indiër’, of blank persoon is.³⁶ De kleurlingen worden niet weggestopt in reservaten, ‘het is niet de bedoeling [ze] de woestijn in te sturen,’ maar ze moeten wel in afzonderlijke woonbuurten wonen. Ze mogen niet trouwen met een blanke en krijgen ‘een afwijkend onderwijsstelsel dat niet gericht is op de hoge intellectuele eisen die aan een blanke elite gesteld moeten worden.’³⁷

Vanuit de kleurlingen kwam ‘een scherp protest’ tegen de plannen van Malan.³⁸ Zij ‘aanvaarden niet dat zij onder blanke voogdij staan en met de naturellen in een grote groep worden ondergebracht.’ Van Winter deelt deze opvatting. Hij vindt het niet verstandig om meteen onderscheid te maken tussen vier verschillende ‘klasse’. Hij schrijft dat de nationalist:

eerlijk kunnen verklaren dat zij het met de kleurlingen goed voor hebben, maar dan in een andere richting dan waarnaar de betrokkenen zelf kijken. Het kan soms plicht zijn om in zo’n geval toch door te zetten. Wij vragen ons in dit geval af of Zuid-Afrika met de Indiër-quaestie acuut en het naturellenvraagstuk dreigend op de voorgrond, nu werkelijk ook nog de kleurlingen moet gaan opschrikken.³⁹

Door wij te gebruiken in de tekst geeft Van Winter aan dat deze opvatting door de gehele redactie wordt ondersteund. Ze zetten zich in dit artikel overduidelijk niet af tegen de plannen van Malan. Wel zetten ze hun twijfels bij de vraag of er ook onderscheid gemaakt moet

³⁴ Van Winter, “Apartheid als Beginselprogramma,” 68.

³⁵ Ibid., 68.

³⁶ Mellet, *The Lie of 1652*, 295-296.

³⁷ Van Winter, “Apartheid als Beginselprogramma,” 68.

³⁸ Ibid., 68.

³⁹ Ibid., 68.

worden tussen de blanke Afrikanen en de 'kleurlingen'. De Nasionale Party gelooft namelijk in apartheid en rassenvrede. 'Het is wel zeker dat van vrede geen sprake kan zijn, wanneer men één der partijen gaat treffen in wat hem het dierbaarst is,' zo valt te lezen.⁴⁰ Dit is de enige kritiek in artikel op de plannen van Malan. De plannen om de 'naturellen' en Indiërs te verbannen uit de steden wordt niet veroordeeld maar ook niet toegejuicht. Het artikel is op een vrij neutrale toon geschreven en lijkt vooral bedoeld om de plannen van de nationalistische oppositieleider uit een te zetten in de aanloop naar de verkiezingen die later in die maand zullen plaatsvinden.

Tot ieders verbazing in Nederland wint Malan die verkiezing.⁴¹ Hier wordt in de Nederlandse pers geschokt op gereageerd. In het *Maandblad* is te lezen dat de meeste Nederlanders liever hadden gezien dat de zittend president Smuts de verkiezingen had gewonnen. Dit komt omdat de partij van Malan zich tijdens de oorlog afzijdig had gehouden en als pro-Duits werd gezien.⁴² 'Haar program van rassenbeleid verschrikt Europa ... na de rassenwaan van de Duitsers,' zo valt te lezen in een analyse over de uitslag in het blad.⁴³ Daar wordt meteen aan toegevoegd dat dit beleid op een andere manier geïnterpreteerd moet worden. Het blad wil een objectiever beeld schetsen. Er wordt geschreven dat een vorm van terughoudendheid gepast is in 'een land waar de verhoudingen zo geheel anders zijn dan bij ons.'⁴⁴ Van Winter neemt het op voor de Afrikaners die onder Malan eindelijk een eigen vorm van beleid kunnen ontwikkelen. Onder Smuts was het beleid 'op Engelse leest ... geschoeid.'⁴⁵ Het *Maandblad* stelt zich dus op een andere manier op dan het gros van de Nederlandse pers.⁴⁶ Van Winter lijkt in het artikel hoopvol dat er daadwerkelijk dingen in positieve zin zullen veranderen voor de Afrikaanders. Smuts was een president die zich vastklampte aan het Britse regime. Hij had in Engeland gestudeerd en stond positief tegenover de komst van Britse migranten naar het land.⁴⁷ Uit hoofdstuk twee en drie bleek dat de NZAV, de uitgever van het

⁴⁰ Van Winter, "Apartheid als Beginselprogramma," 68.

⁴¹ Henkes, "Een Warm Welkom," 21.

⁴² P.J. Van Winter, "Opwinding in de Nederlandse Pers," *Maandblad Zuid-Afrika*, juli 1947, 99.

⁴³ Van Winter, 'Opwinding in de Nederlandse Pers,' 99.

⁴⁴ Ibid., 99.

⁴⁵ Ibid., 99.

⁴⁶ Zoals in hoofdstuk 2 te lezen was schreef een deel van de Nederlandse dagbladen daags na de verkiezingen dat Smuts de verkiezingen gewonnen had, omdat het onwaarschijnlijk leek dat Malan de verkiezingen zou winnen.

⁴⁷ Henkes, "Een Warm Welkom," 21.

Maandblad, in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog belang had bij het herstellen van de banden tussen Nederlanders en Afrikaanders. De NZAV dankte haar bestaansrecht aan de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika en als de banden goed waren zouden er meer Nederlanders overwegen om te migreren naar Zuid-Afrika. Vanuit dit perspectief is het niet vreemd dat ze positief schrijven over Malan, die bijvoorbeeld in Nederland had gestudeerd en juist opkwam voor het Afrikaanse deel van de bevolking.⁴⁸ Als het *Maandblad* het beleid van Malan meteen zou verwerpen zou dit de band tussen beide volken niet ten goede komen.

Vanaf het jaar dat Malan aan de macht komt neemt het aantal artikelen waarin de apartheid een rol speelt sterk toe. In de jaren die daarop volgen stagneert dit aantal, ondanks het feit dat het *Maandblad* in aantal pagina's meer dan verdubbelde.⁴⁹ In de artikelen waarin de apartheid een rol speelt wordt vooral duiding gegeven over hoe de apartheid geïnterpreteerd moet worden. Zo wordt er in juni 1951 gereageerd op een artikel dat verscheen in de *Wereldkroniek*, een 'politiek-neutraal' roddelblad dat van 1894 tot 1970 verscheen.⁵⁰ Het artikel werd tot spijt van de redactie van het *Maandblad* anoniem gepubliceerd, 'zodat wij niet weten wie wij hier moeten bestrijden. ... Nu moeten wij uitsluitend afgaan op wat hij zijn lezers voorzet en dan valt niet anders te zeggen dan dat hij een anti-Afrikaans baksel van misvattingen en verdichtsels overgoten heeft met de scherpe saus van verdachtmaking.'⁵¹ Door wij te gebruiken in het artikel maakt de Van Winter opnieuw duidelijk dat de gehele redactie van het *Maandblad* achter het statement staat.⁵² In het artikel wordt een opvallend scherpe woordkeuze gebruikt die niet eerder in het *Maandblad* gehanteerd was. De redactie doet duidelijk afstand van wat er is geschreven in de *Wereldkroniek*. In het *Maandblad* valt te lezen dat de anonieme redacteur Malan heeft omschreven als 'kleine, corpulente, kaalhoofdige man met zijn dik-omrande brillenglazen.'⁵³ Hij zou sterk beïnvloed zijn door de 'Nazi-ideologie'. Malan wordt in het artikel vergeleken met

⁴⁸ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 65-66.

⁴⁹ In 1947 en 1948 heeft het blad 88 pagina's per jaargang, terwijl het in de daaropvolgende jaren schommelt tussen 168 en 196. Vanaf 1958 telt het blad zelfs 210 pagina's.

⁵⁰ Bernadette Kester, "Breuk En Continuüm: Erich Salomon En De Personalisering Van De Politiek in Geïllustreerde Tijdschriften," *TMG Journal for Media History* 15, nr. 2 (2013): 57, 68.

⁵¹ P.J. Van Winter, "Oude en Nieuwe Misvattingen," *Maandblad Zuid-Afrika*, juni 1951, 79-81.

⁵² Zoals in de inleiding al was aangegeven vertelde Gerrit-Jan Schutte, voormalig hoofdredacteur van het *Maandblad*, dat alle artikelen die niet werden gesigneerd, geschreven werden door de redactie van het *Maandblad*. Het ging hierbij om redactionele stukken die werden ondertekend door Van Winter, die als hoofdredacteur van het blad eindverantwoordelijk was. Zijn naam is daarom gebruikt als auteur van de artikelen.

⁵³ Van Winter, "Oude en Nieuwe Misvattingen," 79.

Adolf Hitler en zijn beleid werd omschreven als ‘een mengsel van ras-mysticisme, hevig conservatisme, fundamenteel anti-communisme en rauwe machtsverheerlijking.’⁵⁴ In het artikel worden alle aanklachten van de anonieme auteur weerlegd. Onderstreept wordt dat Malan democratisch gekozen is en dat al zijn wetten zijn ‘aangenomen volgens de regels van het spel.’⁵⁵ Het verwijt dat zijn apartheidswetten conservatief zijn, wordt weerlegd omdat het juist een beleid was dat nog nooit is uitgevoerd.⁵⁶ Als reactie op dit verwijt schrijft Van Winter in het artikel: ‘de voorstanders van “apartheid” stellen zich een nader geordende wereld voor, waarin allerlei dat verwoestend werken kan, wordt uitgesloten.’⁵⁷ Hiermee probeert het *Maandblad* de kritieken te weerleggen en te benadrukken dat het allemaal wel meevalt met het beleid van Malan. Uit vorige hoofdstukken bleek bovendien dat vanuit de NZAV werd geprobeerd om de banden tussen de Nederlanders en de Afrikaners te herstellen. Dit komt ook terug in dit artikel. Malan wordt weggezet als iemand die opkomt voor de Afrikaanssprekende Zuid-Afrikanen. Van Winter omschrijft hem als de man die:

Afrikaans als vorm van het Nederlands ook voor wetsontwerpen en wetten deed erkennen en zo dit Afrikaans tot een van de officiële talen van de Unie hielp maken. Dat was iets anders dan dat “het Afrikaans *na het Engels als tweede officiële taal*” werd geproclameerd (cursiv. Van ons v. W.).⁵⁸

Dit artikel laat goed zien waarom de redactie van het *Maandblad* gecharmeerd was van het beleid van Malan. De president heeft er, in tegenstelling tot wat er in het artikel van de *Wereldkroniek* werd beweerd, voor gezorgd dat het Afrikaans als officiële taal werd erkend als tweede taal naast het Engels. Dit is opnieuw een lofzang ten gunste van Malan en valt in de lijn van andere artikelen die in deze periode verschenen om de banden te herstellen. Daarbij wordt duidelijk gebruik gemaakt van de *mythe van etnische* afkomst die de Nederlanders en de Afrikaners bindt en zorgde voor het gevoel van verbondenheid. Het is een

⁵⁴ Van Winter, “Oude en Nieuwe Misvattingen,” 79.

⁵⁵ Ibid., 79.

⁵⁶ Ibid., 80.

⁵⁷ Ibid., 80.

⁵⁸ Ibid., 79.

van de weinige keren dat deze theorie werd gebruikt in de berichtgeving waarin de apartheid centraal stond. Over het algemeen werd de gedeelde identiteit daar niet vaak bijgehaald.

Het is ook een van de eerste keren dat er in het *Maandblad* kritiek op het beleid van Malan wordt besproken. Over het algemeen wordt er context gegeven over hoe de apartheid geïnterpreteerd moet worden. De redactie van het blad probeert de kritieken die in Nederland zijn ontstaan te weerleggen door te benadrukken dat het allemaal wel meevalt met de plannen van Malan. In de artikelen wordt juist onderstreept wat Malan allemaal probeert te bewerkstelligen voor de Afrikaners, de oorspronkelijke 'stamgenoten' van de Nederlanders. Het is niet opmerkelijk dat de redactie deze houding aanneemt en de plannen niet bekritiseert. De NZAV probeerde de banden met de Afrikaners aan te halen. Bovendien blijkt uit het jaarverslag van de vereniging dat de voorbereidingen van het Van Riebeeckjaar al in volle gang waren.⁵⁹ Een kritische houding zou deze voorbereidingen alleen maar in de weg zitten.

4.2 De apartheid wordt in perspectief geplaatst, hemels of hels?

Uit hoofdstuk twee bleek dat vanaf de tweede helft van de jaren vijftig langzamerhand kritiek op het apartheidsregime ontstond. Een van de eerste tijdschriften die zich kritisch uitliet over het beleid was het weekblad *Vrij Nederland*.⁶⁰ De kritieken uit dit blad worden ook besproken in het *Maandblad*. Zo valt in december 1954 te lezen dat *Vrij Nederland* in november van dat jaar een artikel publiceerde met als titel 'Zuid-Afrika. Knipsels delen U de feiten mee.'⁶¹ Het artikel omvat 'rechtbanknieuws met berichten over gruwelen en misstanden die als gevolg van de rassendiscriminatie aan de orde van de dag zouden zijn.'⁶² Hiermee insinueert *Vrij Nederland* volgens het *Maandblad* dat er als gevolg van de apartheid veel criminaliteit in Zuid-Afrika was. Deze criminele daden zouden met name worden uitgevoerd door blanke Afrikanen.⁶³ Van Winter reageert hierop door zich in het artikel af te vragen of 'rechtszaken wel ooit een goed beeld geven van een samenleving? Komen daarin niet altijd slechts de

⁵⁹ J. Keunig en J.H. Broekman, *Jaarverslag Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging 1951*, 1.

⁶⁰ Harlaar, "Onderschat u vooral de mogelijkheden niet," 44.

⁶¹ P.J. Van Winter, "Vrij Nederland Geeft Feiten over Zuid-Afrika," *Maandblad Zuid-Afrika*, december 1954, 165.

⁶² Van Winter, "Vrij Nederland Geeft Feiten," 165.

⁶³ *Ibid.*, 165.

zwarte plekken naar voren, die onvermijdelijk in elke samenleving voorkomen?’⁶⁴ Hiermee zet hij zijn vraagtekens bij de objectiviteit van de kritiek die door *Vrij Nederland* is opgetekend. Hij zet zijn twijfels bij de redenering van *Vrij Nederland* door zich af te vragen of het analyseren van rechtbanknieuws een goede manier is om de problemen over de apartheid te duiden. Hiermee stelt de hoofdredacteur zich in eerste instantie nog genuanceerd op. Even later in het artikel wordt hij kritischer. Hij bekritiseert de auteur van het artikel in *Vrij Nederland* die de rechtszaken presenteert als feiten. ‘Wij achten het gebodene veeleer *interpretatie* van feiten’ schrijft hij als reactie hierop.⁶⁵ Hiermee spreekt hij opnieuw namens de gehele redactie van het *Maandblad*. Verderop in het stuk wordt duidelijk dat de apartheid in beide tijdschriften op een andere manier wordt geïnterpreteerd. De schrijvers van *Vrij Nederland* zijn in de ogen van de redactie van het *Maandblad* ‘geladen met een blinde haat. Zij verliezen alle verhoudingen uit het oog.’⁶⁶ De redactie van het *Maandblad* merkt uit het artikel van *Vrij Nederland* juist op dat ‘wie zich aan het leven van een naturel vergrijpt, gestraft wordt.’⁶⁷ Hiermee redeneert de redactie van het *Maandblad* dat de apartheid, in tegenstelling tot wat *Vrij Nederland* insinueert, een normaal rechtssysteem is. Toch is ook het *Maandblad* niet geheel objectief. In het artikel van *Vrij Nederland* wordt besproken welke rechtszaken behandeld worden. Deze inhoudelijke informatie komt niet terug in het *Maandblad*. Als lezer van het blad mis je daardoor essentiële informatie waardoor je geen objectief oordeel kunt vellen over de berichtgeving van *Vrij Nederland*.

Een andere belangrijke criticus van de apartheid in Nederland was de Amsterdamse predikant Jan Buskes. In 1955 reist hij drie maanden door Zuid-Afrika, onder meer om het rassenvraagstuk te bestuderen.⁶⁸ Hij schrijft zijn bevindingen op in het boek *Zuid-Afrika's apartheidsbeleid: onaanvaardbaar!*.⁶⁹ Uit hoofdstuk 2 bleek dat Buskes een belangrijke rol speelde bij het opzetten van anti-apartheidsbewegingen in Nederland. In zijn boek deed hij een oproep om in verzet te komen tegen het apartheidsbeleid.⁷⁰ Een jaar later, in december

⁶⁴ Van Winter, “Vrij Nederland Geeft Feiten,” 165.

⁶⁵ Ibid., 165.

⁶⁶ Ibid., 165.

⁶⁷ Ibid., 165.

⁶⁸ Harlaar, *Nederland tegen Apartheid*, 43.

⁶⁹ De Boer, “Van Sharpeville tot Soweto,” 79.

⁷⁰ Gerrit-Jan Schutte, “Ds. Buskens’ “Onaanvaardbaar!” na 40 jaar,” *Maandblad Zuid-Afrika* 72, nr. 8, september 1995, 151-153.

1956 verschijnt een recensie over het boek in het *Maandblad* die werd ondertekend door J.H.B.. Uit deze initialen is niet op te maken wie de auteur was.

In het eerste deel van de recensie schrijft B. dat Buskes 'gedeprimeerd is teruggekeerd' van zijn reis door Zuid-Afrika.⁷¹ Buskes ziet het apartheidsbeleid als iets onaanvaardbaars, wat eveneens blijkt uit de titel. B. ziet de titel als een stelling wat het recenseren volgens hem lastig maakt omdat 'men bij bespreking licht de indruk wekt de simplistisch geformuleerde stelling of geheel te aanvaarden of geheel af te wijzen'.⁷² Dit kan worden gezien als een eerste sneer, waarbij de recensent Buskes in een hoek zet en hem verwijt niet goed genoeg over zijn boek te hebben nagedacht. Bovendien omschrijft de recensent voor een lastige taak te staan omdat Buskes eerdere recensenten zelf heeft bekritiseerd 'over hun van het zijne afwijkend oordeel. Wie zich tot een oordeling zet, weet dus wat hem wachten kan'.⁷³ Desondanks is hij bijzonder kritisch op de predikant. De auteur noemt hem bevooroordeeld; 'zijn lezers krijgen van hem geen kans aan de hand van wat hij waarnam zich zelf een oordeel te vormen'.⁷⁴ Buskes is in het boek onder meer kritisch op de houding van de Afrikaners die met het apartheidsbeleid hun wil opleggen aan de 'Bantoes'. 'Eigensoortige ontwikkeling is een mogelijkheid maar op voorwaarde, dat zij niet een door de blanken aan de niet-blanken opgelegde en voorgeschreven ontwikkeling is'.⁷⁵ Citeert B., Buskes in zijn recensie. Hij is het hiermee eens, 'maar onduidelijk is daarbij waarom een eerlijk en oprecht bedoelde en principieel volkomen duidelijke "eigensoortige ontwikkeling" niet onvoorwaardelijk kan worden omschreven. Getuigt het stellen van deze onmogelijkheid niet van een diep wantrouwen bij de schrijver in de eerlijke bedoelingen van degenen die het anders zien dan hij?'⁷⁶ In de alinea daarvoor omschrijft B. dat het de Afrikanen zijn die een bewonderenswaardige ontwikkeling hebben doorgemaakt op bijvoorbeeld het gebied van sociale zorg, hygiëne en behuizing. 'Vooral wanneer men dat vergelijkt met wat er gedaan wordt in andere gebieden van dat werelddeel Afrika'.⁷⁷ Hiermee insinueert de schrijver van

⁷¹ J.H. B., "Zuid-Afrika's Apartheidsbeleid Onaanvaardbaar," *Maandblad Zuid-Afrika*, december 1956.

⁷² B. "Zuid-Afrika's Apartheidsbeleid Onaanvaardbaar," 182.

⁷³ Ibid., 182.

⁷⁴ Ibid., 182.

⁷⁵ Ibid., 182.

⁷⁶ Ibid., 182.

⁷⁷ Ibid., 182.

de recensie dat de 'Bantoes' juist geluk moeten hebben dat ze in Zuid-Afrika wonen omdat het land relatief ver ontwikkeld is in vergelijking met andere landen in Afrika.

Uit deze artikelen wordt duidelijk dat de auteurs die schrijven voor het *Maandblad* de kritieken tegen de apartheid de eerste jaren voornamelijk willen weerleggen. Ze insinueren dat de kritieken die er in Nederland worden gegeven vaak te kort door de bocht zijn en eenzijdig worden belicht.

Dit kan opnieuw worden verklaard vanuit het belang van de NZAV, de uitgever van het *Maandblad*. Een belangrijk doel van deze vereniging was het begeleiden van migranten naar Zuid-Afrika.⁷⁸ Uit hoofdstuk twee bleek dat het aantal Nederlanders dat naar Zuid-Afrika migreerde vanaf de tweede helft van de jaren '50 sterk terugliep.⁷⁹ Het blad had er dus geen belang bij om Nederlanders die geïnteresseerd waren om te migreren af te schrikken met negatieve verhalen over het land. Naast migratie dankte de vereniging haar bestaansrecht bovenal aan de goede relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika. Uit de jaarverslagen van de NZAV blijkt dat zij veel samenwerkte met verschillende instellingen in Nederland en Zuid-Afrika die zich bezighielden met culturele, maatschappelijke en economische betrekkingen.⁸⁰ Om deze goede relatie te behouden konden ze het beleid in Zuid-Afrika niet verwerpen. Hiermee zouden de relaties onder druk kunnen komen te staan en daarmee ook het bestaansrecht van de vereniging. Bovendien is het niet vreemd dat de redactie van het *Maandblad* door de samenwerking met deze organisaties overtuigd was van de goede aspecten van het apartheidsbeleid.

In de jaren die volgen valt op dat er steeds minder moeite wordt gedaan om de kritieken op de apartheid in andere media te pareren. Er ontstaat een vorm van berusting en er wordt geaccepteerd dat Nederlanders verdeeld zijn over het apartheidsregime. Zo wordt in augustus 1957 in een artikel over emigratie geschreven dat 'zij die zich voorbereiden op emigratie naar Zuid-Afrika vroeger of later in aanraking komen met het probleem, dat in de Unie nu eenmaal een niet geringe rol speelt, de apartheid.'⁸¹ Uit het artikel blijkt dat dit een rol kan spelen bij de keuze om uiteindelijk wel of niet naar Zuid-Afrika te migreren. De redactie

⁷⁸ J. Keunig en H. Smitskamp, *Jaarverslag Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging 1956*, 8-9; J. Keunig en H. Smitskamp, *Jaarverslag Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging 1960*, 6-7.

⁷⁹ Zie grafiek 2.1 op pagina 38.

⁸⁰ Keunig en Smitskamp, *Jaarverslag 1956*, 1-2.

⁸¹ Van Winter, "Emigratie," 107.

van het *Maandblad* veroordeelt dit niet, maar probeert haar lezers wel te behoeden voor een ‘innerlijk conflict’ dat op kan komen als naar een ander land wordt uitgeweken.⁸² Het blad somt cijfers op waaruit blijkt dat er in de Verenigde Staten ook een vorm van apartheid heerst en vervolgt:

Het enige land waar apartheid toepassing vindt is de Unie blijkbaar niet. ... En horen wij ooit van een gesprek over apartheid wanneer het gaat over emigratie naar de Verenigde Staten? Waarom [wordt er] steeds op die éne zondebok, in de Unie van Zuid-Afrika, gejaagd en nooit eens een pijl aan andere bokjes gewaagd?⁸³

Met dit artikel zet de redactie van het *Maandblad* zich opnieuw af tegen de negatieve verhalen die in de media verschenen. Vanuit het perspectief van de NZAV lijkt er lastercampagne te zijn ontstaan tegen de migratie richting Zuid-Afrika. Maar dat betekent niet dat er in andere aantrekkelijke migratiebestemmingen geen problemen zijn. Met dit artikelen wordt geprobeerd om de aandacht te verleggen op andere landen waar ook niet alles even soepel verloopt en is daarmee bedoeld om de migratie naar Zuid-Afrika in een positiever daglicht te plaatsen.

Dit wordt ook benadrukt in een artikel dat in 1960 werd geschreven door de Rotterdamse predikant G.J.H. Gijmink. In het kerkblad *Gemeente Opbouw* komt hij op voor de situatie in Zuid-Afrika onder het mom van ‘laten we er eens wat goeds van zeggen!’ Het *Maandblad* neemt zijn artikel over en schrijft erbij dat het erg makkelijk is om ‘met het grote koor in te stemmen en over Zuid-Afrika de staf te breken, vooral wanneer wij er eigenlijk niets van weten.’⁸⁴ Gijmink vergelijkt het praten over Zuid-Afrika als roddelen: ‘Vindt u roddelen ook zo prettig?’⁸⁵ Vraag hij de lezer. ‘Heel veel mensen doen dat! Roddelen geeft je immers het heerlijke gevoel, dat je boven een ander staat. ... Speciaal als je een hekel aan hem hebt, is het machtig, over hem te roddelen.’ Vervolgens schrijft hij dat heel veel mensen roddelen

⁸² Van Winter, “Emigratie,” 107.

⁸³ Ibid., 107.

⁸⁴ G.J.H. Gijmink, “Ter Overdenking,” *Maandblad Zuid-Afrika*, maart 1960, 39.

⁸⁵ Gijmink, “Ter Overdenking,” 39.

over Zuid-Afrika. Zelfs op transnationaal niveau, want ‘daar in Zuid-Afrika hebben ze apartheid, foei, en dat hebben we bij ons toch maar niet.’⁸⁶ Hij somt in het artikel op wat er in andere landen allemaal misgaat. Zo heeft hij het over een Amerikaanse gouverneur die ‘negers lyncht’. Hiermee verwees hij naar het brute geweld dat plaatsvond tegen zwarte Amerikanen in de jaren vijftig.⁸⁷ Ook benoemde Gijmink ‘dat kleine moeilijkheidje van Little Rock.’⁸⁸ Waar negen zwarte scholieren werden geweerd van een middelbare school in Amerika. Na hevige protesten werden ze uiteindelijk toch toegelaten.⁸⁹ In Engeland was er ‘een probleem als Notting Hill ... met gevechten tussen blank en zwart.’⁹⁰ Hiermee doelde de predikant op een gewelduitbarsting in Engeland in de zomer van 1958 waarbij honderden Britten de straat op gingen en zwarte inwoners aanvielen.⁹¹ In de Arabische staten hebben ze de slavernij gehandhaafd, in Indonesië is de democratie geofferd ‘aan een Soekarno-dictatuur.’⁹² En zo gaat Gijmink nog even door met het bekritisieren wat er in andere landen misgaat en waar naar zijn idee te weinig aandacht voor is. Hij besluit het artikel door iets goeds te zeggen over Zuid-Afrika.

Natuurlijk is het geen hemel, evenmin als in Nederland, maar het is er zeker geen hel, evenmin als in Nederland. Daar en hier zoekt men eerlijk en naar beste weten naar een oplossing voor eigen problemen, waartoe ieder volk en land zelf het meest bevoegd is. En als u beslist toch roddelen wilt, wat denkt u van een nummertje Indonesië, Spanje, Rusland, Arabische staten, Engeland of Amerika? Dat is dan eens wat anders.⁹³

Op deze manier wordt duidelijk geprobeerd om de aandacht te verleggen naar andere plekken op de wereld waar ook vaak spanningen en ongeregelde heden zijn, maar waar je naar mening

⁸⁶ Gijmink, “Ter Overdenking,” 39.

⁸⁷ Jacqueline Goldsby, “The High and Low Tech of It: The Meaning of Lynching and the Death of Emmett Till,” *The Yale Journal of Criticism* 9, nr. 2 (herfst 1996): 245-246.

⁸⁸ Gijmink, “Ter Overdenking,” 39.

⁸⁹ Erin Krutko Devlin, ““It’s Only Convincing If They Say It Is”: Documenting Civil Rights Progress in the USIA’s Nine from Little Rock,” *Film History: An International Journal* 30, nr. 4 (winter 2018): 22-23, 28.

⁹⁰ Gijmink, “Ter Overdenking,” 39.

⁹¹ Camilla Schofield en Ben Jones, ““Whatever Community Is, This Is Not It”: Notting Hill and the Reconstruction of “Race” in Britain after 1958,” *Journal of British Studies* 58, (januari 2019): 143.

⁹² Gijmink, “Ter Overdenking,” 39.

⁹³ Ibid., 39.

van de redactie van het *Maandblad* te weinig over hoort. Door de publicatie van dit artikel erkennen ze wel dat in Zuid-Afrika ook niet alles goed geregeld is en dat de apartheid inderdaad ook groot probleem is. Toch proberen ze er alles aan te doen om de negatieve opvattingen in perspectief te plaatsen.

4.3 Van Sharpeville naar Soweto

In dezelfde maand waarin het artikel van Gijmink in het *Maandblad* verscheen, vonden er in Sharpeville, een township nabij Johannesburg, protesten plaats tegen de invoering van de paswetten.⁹⁴ De Zuid-Afrikaanse politie opende het vuur op vreedzame demonstranten, waarbij 69 doden vielen en meer dan 180 mensen gewond raakte.⁹⁵ Deze protesten vormden zoals eerder besproken het begin van een veranderende kijk op de apartheid onder het grootste deel van de Nederlandse bevolking.⁹⁶ In het *Maandblad* worden de protesten echter genuanceerd. In april 1960 is te lezen in het blad dat dergelijke protesten niet op zichzelf staan. ‘Zij zijn in veelrassige conglomeraties overal ter wereld een verschijnsel dat van ouds bekend is, ook in Zuid-Afrika.’⁹⁷ Opnieuw wordt hier geprobeerd de negatieve opvattingen in perspectief te plaatsen en worden de problemen in Zuid-Afrika vergeleken met problemen in andere landen. Sharpeville wordt omschreven als een lastige buurt, waar al vaker onrust heerst. De zwarte Zuid-Afrikanen gaan daar niet vrijuit.⁹⁸ Ze zouden de politie hebben uitgedaagd door zonder passen de straat op te gaan en zich voor arrest hebben aangeboden. ‘Toen de politie daarop niet inging, is geprobeerd op andere manieren de aandacht te trekken. [Dit] heeft tenslotte tot de eerste noodlottige schietpartijen geleid.’⁹⁹ In het blad is niet te lezen wie er verantwoordelijk was voor het lossen van de schoten, de politie of de protesterende Afrikanen. In werkelijkheid was het in eerste instantie een vreedzaam protest, waarbij de politie het vuur opende.¹⁰⁰

⁹⁴ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 81.

⁹⁵ Ibid., 81.

⁹⁶ Ibid., 87.

⁹⁷ P.J. Van Winter, “Deze Maand,” *Maandblad Zuid-Afrika*, april 1960, 51.

⁹⁸ Van Winter, “Deze Maand,” 51.

⁹⁹ Ibid., 51.

¹⁰⁰ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 81.

Het *Maandblad* reageert in het artikel ook op de reactie van de wereldwijde pers, die zich in sterke woorden uitsprak over de 'schandalige toestanden in Zuid-Afrika.'¹⁰¹ Ook dit wordt genuanceerd. 'Alsof er zo maar uit moordlust geschoten was op mensen die van de prins geen kwaad wisten. ... Zo simpel en duidelijk liggen rassenc conflicten niet.'¹⁰² Het blad laat hiermee duidelijk een ander geluid horen dan de algehele Nederlandse pers, die het geweld unaniem veroordeelde.¹⁰³ De redactie van het blad wilde aantonen dat de situatie in Zuid-Afrika veel complexer is dan men in Nederland en in de rest van de wereld dacht. In hetzelfde artikel wordt opnieuw benadrukt dat de apartheid juist een goed systeem is voor de 'niet-blanken', bijvoorbeeld omdat ze door dit beleid nieuwe en betere woningen krijgen.¹⁰⁴

De protesten waren een reactie op het strenge beleid van de nieuwe president, Hendrik Verwoerd. In 1958 was Verwoerd als leider van de Nasionale Party de nieuwe president van Zuid-Afrika geworden. Toen hij in 1960 op wonderbaarlijke wijze herstelde van een moordaanslag was hij nog populairder geworden dan hij al was onder de blanke Zuid-Afrikanen. Dit zorgde ervoor dat hij veel wetten kon doorvoeren. Hij ging daarin verder dan Malan. Onder zijn bewind zou de apartheid tot de grootste vorm van rassenovertreding leiden die de wereld in de naoorlogse periode heeft gekend.¹⁰⁵ Desondanks bleef het *Maandblad* in de periode na de protesten van Sharpeville de apartheid goedpraten. Zo valt bijvoorbeeld te lezen in een boekrecensie van het boek *Die apartheidsgedagte*, dat enkele maanden na het bloedbad van Sharpeville verscheen. De recensent schrijft dat uit het boek te herleiden valt dat de apartheid ten onrechte 'wordt afgedaan als een nieuwe naam voor segregatie.'¹⁰⁶ Het moet gezien worden als 'de uitkomst van nieuwe factoren en van een nieuwe visie.'¹⁰⁷

In artikelen die in de volgende jaren verschijnen valt te lezen dat de algehele publieke opinie in Nederland aan het veranderen is. Als gevolg van de 'culturele revolutie,' gingen steeds meer Nederlanders zich bemoeien met het buitenlands beleid. Zeker ook met dat van

¹⁰¹ Van Winter, "Deze Maand," 51.

¹⁰² Ibid., 51.

¹⁰³ Sperling, "Die wit man altyd baas wees," 32-33; De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 83.

¹⁰⁴ Van Winter, "Deze Maand," 51.

¹⁰⁵ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 89.

¹⁰⁶ P.J. Van Winter, "Apartheid als Beginsel en Practijk," *Maandblad Zuid-Afrika*, juli 1960, 112.

¹⁰⁷ Van Winter, "Apartheid als Beginsel en Practijk," 112.

Zuid-Afrika.¹⁰⁸ 'Iedereen in Nederland spreekt erover. De meesten zijn "er tegen"; een gering aantal is "ervoor."' ¹⁰⁹ Schrijft D. Hofmeijer, directeur van de Nederlandse Emigratiedienst in november 1964 in het tijdschrift *Elders*, een blad dat werd uitgegeven door de dienst. Het artikel wordt overgenomen in het *Maandblad*. Hofmeijer merkt op dat weinig Nederlanders de moeite nemen 'een poging te wagen de vele problemen, waarmee Zuid-Afrika worstelt, objectief te bezien.'¹¹⁰ Hij baseert zijn bevindingen op een rondreis die hij in november 1964 door Zuid-Afrika heeft gemaakt. Tijdens deze reis sprak hij met meer dan 250 (oud-) Nederlanders.¹¹¹ Het uitgebreide artikel is een lofzang over Zuid-Afrika en haar bevolking.

Ook K. Maartense, redacteur van het *Maandblad*, schrijft over de veranderende publieke opinie van de apartheid in Nederland. 'De terminologie ten aanzien van Zuidafrikaanse (sic.) zaken is een teer weefsel van veelal emotioneel beladen woorden' geworden.¹¹² Kleine gebeurtenissen in Zuid-Afrika worden door de buitenlandse media opgepakt om het beeld 'van een land waar een bekrompen vorm van rassendiscriminatie heerst.'¹¹³ Als voorbeeld waaruit dit blijkt noemt Maartense de commotie die ontstond nadat de bekende Britse zangeres Dusty Springfield binnen 24 uur Zuid-Afrika moest verlaten. Springfield, die in december 1964 zou optreden, wilde ook voor gekleurde Zuid-Afrikanen zingen. Dit werd geweigerd, waarna 'in een groot deel van de Europese pers ... een foto verscheen met onderschriften die zich laten raden. Weinig redacties laten de gelegenheid voorbijgaan het wereldnieuws met zo'n kleine *human interest story* te verlevendigen.'¹¹⁴ De schrijver vindt dit onterecht omdat Springfield zich demonstratief opstelde en zij wist dat er bepaalde regels golden 'waaraan een bezoekend artiest zich heeft te houden.'¹¹⁵ Toch stelde hij zich ook kritisch op tegen de Zuid-Afrikaanse autoriteiten. 'Als de autoriteiten Dusty Springfield rustig hadden laten zingen, waren er ook foto's verschenen, maar dan goodwill verspreidend.'¹¹⁶ Dit is een kleine en zeldzame sneer naar de Zuid-Afrikaanse regering in het

¹⁰⁸ De Boer, "Van Sharpeville tot Soweto," 235.

¹⁰⁹ D. Hofmeijer "Vertrouwen," *Maandblad Zuid-Afrika*, januari 1965, vol. 42 nr. 1, 22-23.

¹¹⁰ Hofmeijer, "Vertrouwen," 22.

¹¹¹ *Ibid.*, 22.

¹¹² K. Maartense, "Dr. Eiselen: Geen Rassen Maar Volksgroepen," *Maandblad Zuid-Afrika*, januari 1965, 1.

¹¹³ Maartense, "Dr. Eiselen," 1.

¹¹⁴ *Ibid.*, 1.

¹¹⁵ *Ibid.*, 1.

¹¹⁶ *Ibid.*, 2.

Maandblad. De auteur geeft hier mee aan dat deze zich ook eens kan verplaatsen in de ander en dat dit alleen maar voor betere publiciteit zou kunnen zorgen.

Over het algemeen blijft de berichtgeving in het *Maandblad* vooral kritisch op de eenzijdige publieke opinie in Nederland ‘die tot uitdrukking komt in de massamedia.’¹¹⁷ Dit is iets wat vaak benadrukt wordt binnen de kringen van de NZAV. In mei 1968 verschijnt er een samenvatting van het voorwoord van het NZAV-Jaarverslag in het *Maandblad*. De strekking van de ‘opmerkelijke beschouwing’ is dat ‘de “dialogoog” tussen Nederland en Zuid-Afrika een schimmenspel is, een schijngesprek.’¹¹⁸ Dit komt omdat de opvattingen van beide kanten ‘hun wortels vinden in de binnenlandse politiek en het eigen verleden.’¹¹⁹ De Nederlander baseert zich bij het verwerpen van de apartheid volgens de Zuid-Afrikaanse Du Toit, de schrijver van het voorwoord, te veel op de jaren van de Duitse bezetting:

Het tragische lot van de Joden in die jaren heeft Nederland bijzonder gevoelig gemaakt voor alles wat met discriminatie te maken heeft. En voor de gemiddelde Nederlander betekent Zuid-Afrika apartheid en apartheid wil dan zeggen rassendiscriminatie. ... Verdedigen van apartheid hier te lande wordt in die gedachtegang uitgelegd als verbloemde voortzetting van fascisme, anti-semitisme en collaboratie. Zuid-Afrika en apartheid dienen als sjibolet (sic.) om net als in de oorlogsjaren goed en fout te onderscheiden.¹²⁰

De strekking van het betoog van Du Toit is dat veel Nederlanders niet objectief kijken naar wat er in Zuid-Afrika gebeurde. Met de tekst insinueert hij dat het apartheidsregime niet te vergelijken is met het Naziregime, terwijl die vergelijking volgens hem in Nederland wel gemaakt wordt. De Nederlanders laten zich te veel lijden door emoties. Deze benadering heeft volgens hem geen effect.¹²¹ ‘Zeker niet wanneer als doel wordt gesteld om Zuid-Afrika tot het

¹¹⁷ P.J. Van Winter, “Analyse van een Schijngesprek,” *Maandblad Zuid-Afrika*, mei 1968, 65.

¹¹⁸ Van Winter, “Analyse van een Schijngesprek,” 65.

¹¹⁹ Ibid., 65.

¹²⁰ Ibid., 65.

¹²¹ Ibid., 65.

inzicht van zijn dwalingen te brengen en tot het besluit zijn verkeerde beleid te vervangen door het Nederlandse alternatief, wat dat dan ook zijn moge.’¹²²

Het verwijt dat Nederlanders een verkeerd beeld hebben van wat er speelt in Zuid-Afrika en te kortzichtig oordelen over wat er gebeurt, is een thema dat steeds terugkeert in het *Maandblad*. Dit komt duidelijk terug in een artikel geschreven door Pieter Korthuys, journalist en voormalig attaché voor pers- en culturele zaken van de Nederlandse ambassade in Zuid-Afrika in het juli-augustus nummer van 1975.¹²³ Korthuys verbleef in juni van dat jaar een maand in Zuid-Afrika en deelt zijn bevindingen met de lezers van het blad.

Evenals bij vorige bezoeken had ik het gevoel dat de kritische kwaadsappigheid van velen in Nederland onbeduidend en machteloos is ten opzichte van wat daar ginds werkelijk leeft. Ik bedoel niet de deskundige en gerechtvaardigde kritiek maar de veroordeling van vrijwel alles dat met Zuid-Afrika te maken heeft. Die lijkt op een lastige steekvlieg die een olifant tracht te prikken. Deze gaat echter ongestoord zijn eigen weg. Of wijkt hij de laatste tijd van zijn pad af?¹²⁴

Met deze laatste zin doelt Korthuys op de veranderingen die in Zuid-Afrika hebben plaatsgevonden. Hij merkt direct na aankomst op het vliegveld op dat Zuid-Afrika geweldig uitgebreid en gemoderniseerd was. ‘Geen scheiding tussen mensen van verschillend ras. Tekenen van welvaart overal. Meer auto’s van zwarten, soms Bantoevrouwen aan het stuur ... De winkels hebben grotere klandizie van de zwarte kopers dan tevoren, goed gekleed, zich gemakkelijk bewegend te midden van de blanke gemeenschap.’¹²⁵

In de voorafgaande jaren hadden er inderdaad veranderingen plaatsgevonden in Zuid-Afrika. Zo werd in 1974 de ‘kleine-apartheid’ afgeschaft. Dit gebeurde eerst in de regio rondom Johannesburg. Zo bericht het *Maandblad* in februari 1974: ‘Gemeentelijke parken, musea, bibliotheken, expositiezalen en de dierentuin zijn opengesteld voor alle rassen zonder

¹²² Van Winter, “Analyse van een Schijngesprek,” 65.

¹²³ Geert Groothoff, “Pieter Korthuys Overleden,” *Neerlandia*, 1993, 119.

¹²⁴ Pieter Korthuys, “Kritiek op Zuid-Afrika Loopt Ver Achter,” *Maandblad Zuid-Afrika*, augustus 1975, 105.

¹²⁵ Korthuys, “Kritiek Loopt Ver Achter,” 105.

scheiding. Bordjes met slegs vir Blankes of Whites Only worden weggehaald van banken, bushaltes en toegangen.¹²⁶ Twee maanden later blijkt dat ook in andere delen van het land gehoor wordt gegeven aan deze maatregelen.¹²⁷ In het *Maandblad* wordt positief op deze hervorming gereageerd. De 'kleine-apartheid' wekte veel weerstand en heeft het land veel schade toegebracht. 'Bij al het kwaads wat nog blijft mag dat toch wel een bemoedigende ontwikkeling heten, zou men zeggen.'¹²⁸ Schrijft Van Winter in het openingsartikel van het blad. Dit is een opmerkelijke passage omdat hiermee erkend wordt dat toch niet alles positief is aan het apartheidsregime, maar dit wordt pas met terugwerkende kracht benoemd. Een insteek die bovendien vaak werd gedeeld in het blad. Ondanks de goede bedoelingen van het afschaffen van de 'kleine-apartheid' bleef er kritiek komen. Zo reageerde de *Werkgroep Betaald Antwoord*, een organisatie die was opgericht om wereldwijd racisme tegen te gaan, dat het afschaffen van de 'kleine-apartheid' een manier was om 'de wereld zand in de ogen te strooien. ... De bordjes gaan weg, terwijl het systeem zelf ongewijzigd blijft.'¹²⁹

In deze kritieken kon Korthuys zich absoluut niet vinden. In Nederland is men veel te kritisch, en is men niet in staat om de mening over Zuid-Afrika bij te stellen, is te lezen in zijn bevindingen:

Toen ik verdere ontwikkelingen ten goede zag, ook in de mentaliteit, zowel van blank als zwart, kreeg ik sterk het gevoel, dat veel van de kritiek in ons land ten achter is bij de feiten en slechts schopt tegen de olifant van vroeger.¹³⁰

Deze kritische blik die door de anti-apartheidsbewegingen werd gedeeld is wat hem betreft onterecht. Hij onderstreept dat de zwarte bevolking van Zuid-Afrika juist bevoorrecht is om in een land te leven waar ze het zo goed voor elkaar hebben. 'Wanneer je dan in Zuid-Afrika goed gevoede zwarten ziet, en merkt dat zij heel goed beseffen, er beter aan toe te zijn dan velen

¹²⁶ P.J. Van Winter, "Johannesburg Gaat Over tot Afschaffing Kleine Apartheid," *Maandblad Zuid-Afrika*, februari 1974, 23.

¹²⁷ P.J. Van Winter, "De Bordjes Weg," *Maandblad Zuid-Afrika*, april 1975, 49.

¹²⁸ Van Winter, "De Bordjes Weg," 49.

¹²⁹ Ibid., 49.

¹³⁰ Korthuys, "Kritiek Loopt Ver Achter," 105.

van hun broeders in de onafhankelijke landen, krijgt het optimisme de overhand.’ concludeert hij zijn bevindingen over zijn reis.¹³¹

De realiteit was anders. Het verzet tegen de apartheid laaide begin jaren zeventig op in Zuid-Afrika. Er was veel onrust in de vorm van stakingen, protesten en huurboycots.¹³² In juni 1976, exact een jaar na het bezoek van Korthuys aan Zuid-Afrika, breken de opstanden van Soweto uit. Duizenden scholieren uit deze zwarte woongemeenschap nabij Johannesburg nemen deel aan een protestmars tegen het voornemen om het Afrikaans als officiële taal verplicht te stellen op universiteiten.¹³³ De politie opende het vuur op de studenten, waarbij ten minste één van hen om het leven kwam.¹³⁴ Dit was het begin van een grote geweldsuitbarsting in Zuid-Afrika en resulteerde in grote rellen, stakingen en boycots die tot eind 1977 zou duren.¹³⁵ De hele wereld, waaronder ook Nederland, reageerde geschokt op de berichten uit Zuid-Afrika.¹³⁶ Alle kranten veroordelen het geweld. Zelfs Trouw en de Telegraaf, die net als het *Maandblad* over het algemeen vrij positief over het apartheidsbeleid berichtten, keurde het politiegeweld tegen de scholieren in Soweto af.¹³⁷ ‘Tegen protesterende kinderen passen andere middelen dan het afvuren van kogels,’ was bijvoorbeeld te lezen in de Telegraaf.¹³⁸ Deze protesten vormden het definitieve omslagpunt in de berichtgeving over de apartheid in Nederland. Kranten die het beleid eerst verdedigde, verwierpen het nu op humanitaire gronden.¹³⁹ De protesten zorgde ervoor dat de sympathie in Nederland voorgoed afnam.¹⁴⁰

Dit was niet het geval bij de NZAV. Als reactie op de geweldsuitbarsting schreven zij in het *Maandblad* dat alle proporties in de media verloren dreigen te gaan ‘in een golf van verontwaardiging, gestuwd door anti-apartheidsbewegingen en de zwarte Afrikaanse staten.’¹⁴¹ De tendentieuze berichtgeving in de Nederlandse media werd gehekeld, terwijl het

¹³¹ Korthuys, “Kritiek Loopt Ver Achter,” 112.

¹³² Caroline Van Dulleman, “Nederland Loopt te Hoop Tegen Apartheid,” in *Nederland Tegen Apartheid*, red. Carry van Lakerveld, (Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994), 61, 63-68.

¹³³ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 334.

¹³⁴ Van Dulleman, “Nederland Loopt te Hoop,” 61.

¹³⁵ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 334.

¹³⁶ Van Dulleman, “Nederland Loopt te Hoop,” 61-62.

¹³⁷ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 290, 360.

¹³⁸ Ibid., 360.

¹³⁹ Marise Sperling, “Die wit man altyd baas wees,” 39.

¹⁴⁰ De Boer, “*Van Sharpeville tot Soweto*,” 363.

¹⁴¹ P.J. Van Winter, “Schokkende Onlusten,” *Maandblad Zuid-Afrika*, juni 1976, 81.

optreden van de politie werd verdedigd. 'De politie had weinig andere keus dan de orde gewapenderhand te herstellen. Wat begon als een politiek protest van de jeugd ontaardde in brandstichting en plundering.'¹⁴² In hetzelfde artikel wordt wel duidelijk gemaakt dat er iets moet veranderen. 'Op wat langere termijn zullen zeker ingrijpende wijzigingen in het regeringsbeleid ten aanzien van de stedelijke zwarte bevolking niet kunnen uitblijven.'¹⁴³

Deze maatregelen komen er inderdaad, maar op een andere manier dan verwacht. In oktober 1977 is in het *Maandblad* te lezen dat de Zuid-Afrikaans regering 'een heilloze weg' is ingeslagen, door maatregelen te nemen tegen 17 zwarte organisaties en enkele dagbladen.¹⁴⁴ Door nieuwe regels worden zij beperkt in hun expressiemogelijkheden, met als doel de goede orde te herstellen schrijft Van Winter. 'Zo'n verklaring kan alleen nog geloofwaardig en afdoende zijn voor het meest verkrampste deel van de blanke bevolking. ... Een lichtpunt is dat ook in Zuid-Afrika zèlf veel blanken protesteren.'¹⁴⁵ Hiermee lijkt het dat de redactie van het *Maandblad* haar toon aanpast en zich tegen de gevestigde orde van de apartheidspolitiek keert. Hier komen ze echter snel op terug. Een maand later wordt er naar aanleiding van bovenstaand artikel een citaat van een ingezonden brief overgenomen. De redactie zou zich volgens de briefschrijver scharen 'aan de kant van Zuid-Afrika's belagers en meehuilen met de verschillende koren die kreten van ergernis of vijandschap ten beste geven.'¹⁴⁶ Van Winter verwerpt dit: 'Men vergist zich daarbij en miskent de geest waarin wij denken en schrijven,' reageert hij.¹⁴⁷ Hiermee geeft hij aan dat de redactie van het *Maandblad* nog steeds achter het apartheidsbeleid staat. Het is de buitenlandse media die zich bemoeien met alles wat er in Zuid-Afrika gebeurt. De redactie is van mening dat het de media is die verantwoordelijk te houden is voor de protesten in Zuid-Afrika.

Het lijkt daarmee of er in het *Maandblad* niets is veranderd in de berichtgeving over de apartheid, maar dit is niet waar. Tussen de regels door valt te lezen dat de redactie van het blad weldegelijk vindt dat iets moet veranderen in Zuid-Afrika. Het apartheidsbeleid in de huidige vorm heeft geen toekomst. Het doel van het apartheidssysteem was om een beleid

¹⁴² Van Winter, "Schokkende Onlusten," 81.

¹⁴³ Ibid., 81.

¹⁴⁴ P.J. Van Winter, "Een Heilloze Weg," *Maandblad Zuid-Afrika*, oktober 1977, 133.

¹⁴⁵ Van Winter, "Een Heilloze Weg," 133.

¹⁴⁶ P.J. Van Winter, "Een Woord van Verweer," *Maandblad Zuid-Afrika*, 1977, 150.

¹⁴⁷ Van Winter, "Een Woord van Verweer," 150.

van ‘rust en harmonie’ te ontwikkelen. ‘Wat zich in Zuid-Afrika nu al een jaar lang afspeelt, wijst erop dat juist die berusting ... *niet* in de geesten overheerst.’¹⁴⁸ Het toepassen van geweld op de protesterende Afrikanen gaat er niet voor zorgen dat die berusting er wel komt, is de mening van Van Winter:

Wij gaan hierbij niet uit van kwade trouw bij de ontwerpers maar zien er veeleer een aanwijzing in dat de regering nog altijd niet los is gekomen van de dwangvoorstellen die ... nu al jarenlang de geesten vasthouden die nu tot maatregelen van geweld aanleiding geven.¹⁴⁹

Het huidige beleid dat wordt uitgevoerd door de zittende regering gaat er niet voor zorgen dat de vrede in Zuid-Afrika hersteld wordt. Sterker nog, het is juist de oorzaak van het geweld dat plaatsvindt. Dat kan alleen opgelost worden als er daadwerkelijk iets verandert aan het apartheidsbeleid. Waar Van Winter in 1948 al bang voor was, is werkelijkheid geworden. ‘Van vrede [kan] geen sprake zijn, wanneer men één der partijen gaat treffen in wat hem het dierbaarst is,’ schreef hij al in dat jaar.¹⁵⁰ Met de kennis van nu bleek dit een vooruitziende blik.

4.4 Conclusie

Geconcludeerd kan worden dat het *Maandblad* in de periode tussen 1946 en 1977 een vrij consistente houding aanneemt in de berichtgeving over de apartheid. Op een aantal kleine uitzonderingen na, wordt er gedurende de gehele periode op een begripvolle manier over het apartheidsbeleid bericht waarbij opvalt dat er vrijwel niet wordt verwezen naar de gedeelde cultuur. Een van de felste kritieken vond plaats op het moment dat het beleid door, de toen nog oppositieleider Malan, werd geïntroduceerd. Het doel van het scheiden van de verschillende bevolkingsgroepen was volgens hem om de vrede in de steden te bewaren. In werkelijkheid wilde Malan de enorme toestroom van zwarte Afrikanen naar de steden tegenhouden. Pieter-Jan van Winter, hoofdredacteur van het *Maandblad*, vraagt zich in het

¹⁴⁸ Van Winter, “Een Woord van Verweer,” 150.

¹⁴⁹ Ibid., 150.

¹⁵⁰ Ibid., 150.

tijdschrift af of dit mogelijk is als ook de kleurlingen worden beperkt in hun vrijheden. Volgens hem zou dit voor veel frictie zorgen in de samenleving.

Het *Maandblad* benadrukt dat ze zich objectief opstelt in de berichtgeving over het beleid van de nieuwe president Malan, die tot ieders verbazing in Nederland, in 1948 de verkiezingen wint. Dit doen ze bijvoorbeeld door voornamelijk artikelen te publiceren waarin de actualiteit besproken wordt. Er verschijnen in deze eerste periode van de apartheid weinig gastcolumns of ingezonden brieven waarin het beleid van president Malan besproken wordt. Tussen de regels door is in de nieuwsberichten weldegelijk te lezen dat de redactie van het *Maandblad* het beleid nuanceert. Ze nemen het op voor de nieuwe president, schrijven dat de kritieken op hem onterecht zijn en verwerpen zijn ideeën niet. Dit kan verklaard worden door het feit dat Malan, leider van de Nasionale Party, een president was die de Afrikanercultuur hoog in het vaandel had staan. In tegenstelling tot zijn voorganger Smuts, had hij in Nederland gestudeerd en hij wilde zich inzetten voor het blanke, Afrikaanse sprekende deel van de bevolking. Dit kwam sterk overeen met de doelstellingen van de NZAV, de uitgever van het *Maandblad*. Bovendien dankte de NZAV haar bestaansrecht aan de goede verhoudingen tussen Nederland en Zuid-Afrika. Wanneer ze het beleid in dit land zouden verwerpen zou deze relatie onder druk kunnen komen te staan.

Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig neemt in Nederland de aversie tegen de apartheid toe. In het *Maandblad* worden alle kritieken in eerste instantie gepareerd. Er wordt gesteld dat er te ongenueanceerd wordt geoordeeld en veroordeeld. De algehele lijn in deze kritiek is dat mensen in Nederland niet weten wat er echt in Zuid-Afrika speelt. Laat staan hoe de regels daar geïnterpreteerd en geduid moet worden. Daarnaast wordt in het blad onderstreept dat er ook veel positieve aspecten aan de apartheid zitten. Het beleid zou zorgen voor betere woonvoorzieningen en goede toekomstperspectieven voor de ‘niet-blanke’ bevolking. Bovendien wordt benadrukt dat er in andere delen van de wereld ook dingen misgaan. Daar hoor je naar mening van de redactie echter weinig over. Dit is een interessante nuance in de berichtgeving, omdat hiermee erkend wordt dat er wel degelijk iets aan de hand is in Zuid-Afrika.

Als in 1960 grote protesten in Sharpeville uitbreken wordt dit eveneens genuanceerd in het *Maandblad*. De wijk is nou eenmaal een lastige buurt en de politie trad vast niet zomaar op, is de reactie op de gewelduitbarsting waarbij meer dan 60 gekleurde Zuid-Afrikanen

werden gedood. In de Nederlandse publieke opinie verandert er na deze gebeurtenis weldegelijk iets. Er ontstaat steeds meer aversie tegen de apartheid. Het *Maandblad* is zich hiervan bewust. Ze erkennen dat er twee 'kampen' ontstaan en blijven bezig om het beleid, dat wordt uitgevoerd door de Nasionale Party, goed te praten. Het algemene standpunt blijft dat men in Nederland niets van de apartheid afweet en zich er dus niet mee moet bemoeien. De Nederlanders zouden zich te veel laten lijden door emoties waardoor er geen objectief oordeel geveld kan worden. Vanaf deze periode verschijnen er steeds meer gastcolumns, bijvoorbeeld van schrijvers die in Zuid-Afrika zijn geweest, waarin dit standpunt wordt onderstreept. In het jaar voordat de gewelduitbarstingen van Soweto plaatsvinden wordt er zelfs geschreven dat de zwarte bevolking het ontzettend goed voor elkaar heeft, zeker in vergelijking met de bevolking uit andere Afrikaanse landen.

De protesten in 1976 zorgen ervoor dat de volledige publieke opinie over de apartheid in Nederland draait. Kranten die het beleid verdedigd hadden schreven nu kritische stukken. Zo niet het *Maandblad*. Hierin viel te lezen dat de berichten in de Nederlandse pers te gekleurd en niet objectief zijn. Wel wordt erkent dat er op de lange termijn iets moet veranderen. Het huidige beleid heeft geen toekomst meer. Het was ooit bedoeld om de vrede te bewaren, maar van die vrede is geen sprake meer. Hoe die veranderingen dan plaats moeten vinden, daar wordt in deze fase nog niet bij stilgestaan.

Uit deze analyse blijkt dat het *Maandblad* in de berichtgeving over de apartheid meebeweegt met de publieke opinie in Zuid-Afrika. Zodra er een nieuw beleid komt, wordt dit gesteund, althans niet tegengesproken. Toen er meer stemmen opgingen om iets te veranderen aan de apartheid, zoals het afschaffen van de bordjes, of het hervormen van het systeem, werd dit overgenomen. Hiermee stellen ze zich solidair op met de Afrikaners, ongeacht wat men daar in Nederland van vindt. Dit kan verklaard worden doormiddel van de verbeelde gemeenschap zoals omschreven door Anderson. De redactie van het *Maandblad* voelde zich dusdanig verbonden met de Afrikaners dat ze begrip toonden voor de situatie in het land. Een verklaring hiervoor is de vele samenwerkingen die de NZAV, de uitgever van het blad, met Zuid-Afrikaanse instellingen had. Zelfs de *vacant land myth*, waarbij werd gesteld dat de Afrikaners de Kaap eerder hadden ontdekt dan de Bantoestammen, werd overgenomen en werd een belangrijk argument om de apartheid goed te praten. In de artikelen die verschenen komt de gedeelde identiteit dus duidelijk naar voren. Bovendien

richtte de vereniging zich op Nederlanders die geïnteresseerd waren om te migreren naar Zuid-Afrika en dus ook een verbondenheid voelde met het land, dit versterkte ze zelf nota bene door te verwijzen naar de vele gemeenschappelijkheden. De NZAV kan dus letterlijk gezien worden als de representatie van de Afrikanercultuur in Nederland. De identiteit en het gedachtegoed van de vereniging kwam vrijwel een op een overeen met die van de Afrikaners.

5. Conclusie

Tussen 1946 en 1977 draaide de publieke opinie in Nederland over de 'stamverwante' Afrikaners honderdtachtig graden. Waar er in de eerste jaren na de Tweede Wereldoorlog veel sympathie was voor Zuid-Afrika en de Afrikanercultuur veranderde dit vanaf de tweede helft van de jaren '50 langzaam in aversie voor het apartheidssysteem. Vanaf de opstanden van Sharpeville in 1960 maakte ook het grote publiek in Nederland kennis met de gevolgen van de apartheid. Bij vreedzame protesten werden 69 zwarte Zuid-Afrikanen doodgeschoten door de politie. Dit zorgde ervoor dat de publieke opinie over het beleid in Zuid-Afrika, dat werd uitgevoerd door de Nasionale Party, langzaam begon te kantelen. In 1976 veranderde het beeld definitief. De reden hiervoor was opnieuw een geweldsuitbarsting. In Soweto werden honderden Zwarte Zuid-Afrikanen om het leven gebracht die vreedzaam protesteerden tegen de pasjeswetten.

Gedurende deze tijd verscheen het *Maandblad Zuid-Afrika*, een tijdschrift dat haar oorsprong vindt in het begin van de twintigste eeuw en werd uitgegeven door de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging (NZAV). Deze vereniging was opgericht om de culturele banden tussen beide landen te behartigen en de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika te bevorderen. In het *Maandblad*, dat zowel in Nederland als in Zuid-Afrika verscheen en waarin Nederlandse en Afrikaanse artikelen werden gepubliceerd, stonden berichten over de economische, culturele en politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika. In deze scriptie is onderzocht hoe dit transnationale tijdschrift met de verandering in de publieke omgng. De vraag die centraal stond was: *hoe veranderde de beeldvorming over het idee van stamverwantschap in vergelijking met de beeldvorming over apartheid in het Maandblad Zuid-Afrika in de periode tussen 1946 en 1977?*

Het antwoord op deze vraag begint in 1652, het jaar waarin de VOC-Koopman Jan van Riebeeck een verversingspost stichtte op de Kaap. De verversingspost ontwikkelde zich tot een kleine kolonie waarin verschillende Europese migranten samenkwamen. De inwoners werden Afrikaners of Boeren genoemd. Tot de tweede helft van de negentiende eeuw was er in Nederland weinig belangstelling voor deze groep. Dit veranderde toen de Boeren, die na de Grote Trek verder het binnenland in waren getrokken, zich succesvol wisten te verzetten tegen de Britten tijdens de Eerste Boerenoorlog. De Britten wilde graag het gebied veroveren, dat

rijk was aan kostbare mineralen, maar werden verslagen door de Boeren. Dit gebeurde in de periode waarin Nederland bezig was om haar positie in Indonesië te versterken en in Groot-Brittannië een gemeenschappelijke vijand zag. De Afrikaners werden gezien als 'verloren zonen,' met de Nederlander Van Riebeeck als geestelijk stamvader. De Afrikaners vertoonden veel overeenkomsten met de Nederlanders. Ze hadden met het Afrikaans weliswaar hun eigen ontwikkeld, maar dat leek sterk op het Nederlands. Daarnaast vertoonde de Afrikanercultuur veel overeenkomsten met die van de Nederlandse. De Afrikaners zagen er hetzelfde uit en hadden hetzelfde geloof. Op basis van al deze eigenschappen kan er worden gesproken van een verbeelde gemeenschap zoals omschreven door Benedict Anderson. Door al de overeenkomstige eigenschappen ontstond er een gevoel van een gedeelde identiteit, die werd gebaseerd op de aankomst van Van Riebeeck in 1652. De relatie tussen de Nederlanders en Afrikaners kan daardoor worden gezien als een mythe van ethische afkomst zoals omschreven door Anthony D. Smith.

Op basis van deze mythe ontstond er vanaf het eind van de negentiende eeuw een gevoel van stamverwantschap tussen de Nederlanders en Afrikaners. Dit resulteerde bijvoorbeeld in de steun van Nederland tijdens de Boerenoorlogen die de Afrikaners uitvochten tegen de Britten. Ook werden er verschillende organisaties opgericht om de relatie tussen beide volken te bevorderen. De bekendste was de NZAV, die zich voornamelijk bezighield met de migratie van Nederlanders naar Zuid-Afrika en het bestendigen van de culturele relatie tussen de landen.

Na het verlies van de Tweede Boerenoorlog door de Afrikaners in 1902 nam de belangstelling in Nederland voor de Afrikaanse 'stamgenoten' af. Hiermee kwam het bestaansrecht van de NZAV in gevaar. Als oplossing besloten ze een tijdschrift uit te geven. Het *Maandblad Zuid-Afrika* groeide uit tot een tijdschrift waarin Nederlanders en Afrikaners op de hoogte werden gehouden van de economische, culturele en politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Het *Maandblad* kan worden gezien als een middel om de gedeelde identiteit aan te wakkeren. Door te lezen over de gebeurtenissen in Zuid-Afrika kregen Nederlanders een beeld van wat er speelde in het land. Hierdoor kon het gevoel van de verbeelde gemeenschap worden versterkt. In een tijd waarin er weinig andere communicatiemiddelen waren was dit de een van de weinige manieren om het contact levend te houden en zo bewust te blijven van

het bestaan van beide volken en elkaars overeenkomsten. Het *Maandblad* vervulde dus een essentiële rol bij het bestendigen van het idee van stamverwantschap tussen beide volken.

In het vervolg van deze conclusie zal worden weergegeven hoe het beeld over het idee van stamverwantschap en apartheid zich ontwikkelde in de periode na de Tweede Wereldoorlog. Er is daarbij gekozen om onderscheid te maken in de verschillende periodes. Deze periodes zullen hieronder worden besproken.

5.1 De periode van Toenadering: 1946-1954

Allereerst was er de periode van toenadering tussen de Nederlanders en de Afrikaners. Deze periode begon meteen na de Tweede Wereldoorlog en bereikte een hoogtepunt in 1952, waarna het langzaam afzwakte.

Net voor de Tweede Wereldoorlog begon de historicus Pieter-Jan van Winter als hoofdredacteur van het *Maandblad*. Tijdens de oorlog verscheen het blad niet, maar na deze periode deed hij er alles aan om het blad zo snel mogelijk weer uit te kunnen geven. Ondanks dat Zuid-Afrika zich aansloot bij de geallieerden was de band tussen Nederlanders en Afrikaners tijdens de oorlog bekoeld. Dit kwam omdat er vrijwel geen contact mogelijk was tijdens de oorlog. Bovendien was er onder bepaalde Afrikaners sympathie voor het Naziregime ontstaan. Er heerste onder deze groep een anti-Brits sentiment omdat het verlies van de Tweede Boerenoorlog nog vers in het geheugen lag.

Na de oorlog werden de banden snel succesvol aangehaald. Dit blijkt onder meer uit de migratiecijfers van Nederlanders naar Zuid-Afrika. Veel Nederlanders dachten er na de oorlog aan om te emigreren vanwege de toenemende bevolking en de dreigende werkloosheid. Zuid-Afrika werd gezien als een aantrekkelijke bestemming omdat de taal die er gesproken werd vrijwel hetzelfde was, de mensen er hetzelfde uitzagen en er veel mensen hetzelfde geloof hadden.

Deze gevoelens van stamverwantschap werden bovendien benadrukt in artikelen uit het *Maandblad*. De berichtgeving die in deze tijd verscheen was vooral gericht op het herstellen van het vertrouwen tussen beide volken. Wat opvalt is dat er veel ingezonden stukken worden gepubliceerd van Nederlanders die zich dienstbaar opstellen om de banden te herstellen. Ze staan bijvoorbeeld stil bij het feit dat Nederlanders een voorsprong zouden hebben om andere migranten in Zuid-Afrika. Het was in het belang van de NZAV om de

migratie te stimuleren omdat de vereniging haar bestaansrecht voor een deel dankte aan het begeleiden van migranten naar Zuid-Afrika.

In het blad verschenen ook artikelen die door Afrikaners werden geschreven en waarin het idee van stamverwantschap een rol speelde. Het gevoel werd door deze groep echter op een andere manier geïnterpreteerd. Waar de Nederlanders de gedeelde nationale identiteit benadrukten, schreven de Afrikaanse schrijvers dat er wellicht een gedeelde oorsprong was, maar dat de Afrikaners zich hadden ontwikkeld als een eigen volk. De hautaine houding van Nederlanders, die bijvoorbeeld gewoon hun eigen taal bleven spreken, werd niet gewaardeerd. De Nederlanders moesten zich vanuit het Afrikaans perspectief aanpassen om de banden te bevorderen.

Het rassenprobleem heeft altijd een rol gespeeld in de berichtgeving van het *Maandblad*. Waar er eerder werd gesproken over de rassenaestie of rasserverhoudingen, verschijnt het woord apartheid voor het eerst in het blad in 1947. Dit gebeurt naar aanleiding van de plannen die de oppositieleider van de Nasionale Party D.F. Malan presenteert. Wat meteen opvalt is dat de berichten waarin de apartheid een rol speelt in de eerste jaren alleen worden geschreven door de redactie van het *Maandblad*. Er verschijnen geen berichten van opiniemakers en er worden ook geen ingezonden stukken over dit onderwerp gepresenteerd. Nadat Malan zijn plannen heeft bekendgemaakt schrijft de redactie van het *Maandblad* dat zij haar twijfels heeft. Het systeem dient ervoor om de vrede in Zuid-Afrika terug te brengen, maar dit kan volgens Van Winter niet gebeuren indien de ‘gekleurde’ Afrikanen worden uitgesloten. Dit is de enige kritiek die er in deze periode op het systeem komt. Er wordt vooral context geven bij het systeem en er wordt uitgelegd hoe het geïnterpreteerd moet worden. Daarbij stelt het *Maandblad* zich erg genuanceerd op.

Nadat Malan verassend de verkiezingen wint reageert men in Nederland verbaasd en met enige achterdocht. De meeste Nederlanders hadden liever gezien dat de zittende en westers-georiënteerde president Smuts de verkiezingen gewonnen had in plaats van de Nationalistische Malan. Het *Maandblad* is daarentegen positief over de uitslag. Malan, die in Nederland gestudeerd had, staat voor het versterken van de Afrikaner-cultuur. Dit zou het gevoel van stamverwantschap alleen maar ten goede kunnen worden.

Dit blijkt inderdaad het geval. De banden tussen Nederland en Zuid-Afrika worden op verschillende manieren bekrachtigd, bijvoorbeeld door het sluiten van een cultureel verdrag

in 1951. Het hoogtepunt in de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika vond plaats in 1952 doormiddel van de viering dat Jan van Riebeeck 300 jaar eerder voet aan land had gezet in Zuid-Afrika. Deze gebeurtenis werd uitgebreid gevierd in Nederland en Zuid-Afrika. Het aantal Nederlandse migranten dat in dit jaar de oversteek naar Zuid-Afrika maakte was ongekend hoog, net als de artikelen waarin het idee van stamverwantschap een rol speelde. Over de apartheid werd in dit jaar relatief weinig bericht.

5.2 De eerste kritieken op de apartheid: 1953-1960

Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig begint de berichtgeving over het gevoel van stamverwantschap af te nemen in het *Maandblad*. Na de Van Riebeeckviering in 1952 speelt het begrip een steeds minder prominente rol. Dit heeft drie oorzaken.

Allereerst is komt het omdat de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika in de voorgaande jaren succesvol is aangehaald. De banden zijn in deze fase genormaliseerd en behoeven niet te worden benadrukt in het tijdschrift.

Daarnaast werden de auteurs in Nederland zich bewuster van de van de onafhankelijke positie van de Afrikaner. Het blad gaf hiermee gehoor aan het verzoek van deze groep, die probeerde haar eigen ontwikkeling te benadrukken. Het gevoel van verbondenheid bleef nog steeds bestaan, maar deze werd minder expliciet benadrukt.

Een derde reden die gegeven kan worden voor de mindere berichtgeving over het idee van stamverwantschap is omdat de aandacht verschoof naar de apartheid. Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig ontstaat er langzaam kritiek in de Nederlandse publieke opinie op dit beleid. In het *Maandblad* worden deze kritieken fel gepareerd door te stellen dat Nederlandse journalisten en schrijvers niet kunnen oordelen over de situatie in Zuid-Afrika. Zij weten immers niets van de situatie af en kunnen zich niet verplaatsen in de Zuid-Afrikaanse cultuur. Toch valt tussen de regels door te lezen dat de redactie van het *Maandblad* weldegelijk erkent dat er zaken niet helemaal goed verlopen. Zo verschijnt er een artikel waarin wordt benadrukt dat Zuid-Afrika niet het enige land ter wereld is waar er dingen misgaan. Het is er zeker geen hel, maar ook geen hemel. Met deze houding wordt geprobeerd om de opvattingen over Zuid-Afrika in Nederland in perspectief te plaatsen. In ieder land gaan nou eenmaal zaken mis. Daartegenover worden de enorme ontwikkelingen gezet die Zuid-Afrika volgens de schrijvers van het *Maandblad* heeft doorgemaakt. In het blad verschijnen veelvuldig artikelen waarin

wordt benadrukt hoe goed de Zuid-Afrikaanse bevolking het heeft ten opzichte van omringende landen en hoe leefomstandigheden zijn verbeterd, ook voor de zwarte en gekleurde bevolking. Met dit argument proberen ze veel kritieken te pareren. Daarbij moet worden opgemerkt dat deze verhalen altijd zijn gebaseerd op persoonlijke ervaringen en nooit met cijfers worden onderbouwd.

5.3 Aversie tegen de apartheid door de protesten van Sharpeville en Soweto: 1960-1976

Het gevoel van stamverwantschap speelt in deze periode, net als in de jaren vanaf 1955, geen prominente rol meer in het tijdschrift. De aandacht ligt voornamelijk op de berichtgeving over de apartheid, al wordt niet meer elke publicatie waarin de apartheid wordt bekritiseerd verworpen. Er lijkt een soort bewustwording te zijn ontstaan. Er wordt erkend dat de publieke opinie in Nederland veranderd is en dat er nou eenmaal veel Nederlanders zijn die het systeem verwerpen. In het *Maandblad* worden de gebeurtenissen die voor deze omslag hebben gezorgd genuanceerd. Het is niet allemaal toe te schrijven aan de blanke bevolking. Waar twee vechten, hebben twee schuld, zo is de strekking in de berichten die verschijnen naar aanleiding van de opstanden in Sharpeville.

Het standpunt dat in de vorige periode is ingenomen blijft als een rode draad door de berichtgeving in het *Maandblad* lopen in deze periode. Nederlanders moeten zich niet bemoeien met de situatie in Zuid-Afrika omdat ze niet weten wat er speelt. Ze laten zich veel te veel lijden door emoties en kunnen daardoor geen objectief oordeel geven over de situatie. In het tijdschrift blijven er veel artikelen verschijnen die het beleid van de Nasionale Party, die nog steeds de grootste partij is, verdedigen. Dit is uiteraard in het belang om de migratie te bevorderen. Het opvallendste artikel verschijnt precies één jaar voor de opstand in Soweto. Daarin wordt geschreven dat de situatie in Zuid-Afrika sterk is verbeterd voor de gekleurde Afrikanen. In de praktijk blijkt daar niets van waar.

De studentenopstand in Soweto in 1976 zorgt er uiteindelijk dat de publieke opinie in Nederland, als ook in Zuid-Afrika, draait. In Nederland schrijven alle nieuwsmedia die het beleid tot dan toe verdedigden kritisch over de apartheid. Ook in Zuid-Afrika gaan er vanuit de blanke bevolkingsgroep stemmen op om het systeem aan te passen. Zelfs in het *Maandblad* wordt geschreven dat er iets moet veranderen aan de apartheid, al is dit alleen te lezen tussen de regels door.

De berichtgeving over stamverwantschap en de apartheid speelde dus een belangrijke rol in het *Maandblad*. In de jaren van toenadering stond vooral het benadrukken van het gedeelde verleden centraal. Het *Maandblad* had een belangrijke rol in het bestendigen van de verbeelde gemeenschap die tussen Nederlanders en Afrikaners bestond. Het *Maandblad* was een van de weinige manieren waarin dit idee tot uiting kon komen. Dit wordt duidelijk zichtbaar in de periode net na de Tweede Wereldoorlog.

Het *Maandblad* berichtte over culturele, economische en politieke ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Het doel was om Nederlanders te informeren over dat wat er speelde in het land. Hierdoor kon het gevoel van stamverwantschap blijven bestaan. De NZAV had bovendien een belang bij de goede relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika omdat zij haar bestaansrecht dankte aan dit idee van verbondenheid.

Een van de doelen van de vereniging was het begeleiden van Nederlandse migranten naar Zuid-Afrika. Dit ging voorspoedig in de periode net na de Tweede Wereldoorlog, maar door het apartheidsbeleid kwam de migratie onder druk te staan. Het *Maandblad* probeerde dit beleid zoveel mogelijk goed te praten, maar kon niet voorkomen dat de publieke opinie in Nederland veranderde. Het blad heeft zich tussen 1946 en 1977 continu solidair opgesteld met het beleid van de Nasionale Party. Er werden vrijwel alleen maar positieve berichten over Zuid-Afrika gepubliceerd.

De NZAV had een belang bij een goed beeld over het land. Om de migratie te bevorderen maar ook om haar eigen positie te bestendigen. Als de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika onder druk zou komen te staan zou dit doorwerken in de vereniging. Het relativiseren van de apartheid lijkt dan ook belangrijker dan objectief schrijven over de situatie in het land. De berichtgeving van het *Maandblad* spiegelde zich aan het beleid van de Nasionale Party. Zodra de standpunten van deze partij veranderde, veranderde de beeldvorming in het *Maandblad* mee. Dit komt duidelijk naar voren bij grote veranderingen, zoals de afschaffing van de kleine-apartheid en het hervormen van het gehele apartheidssysteem na de opstanden van Soweto. Het belangrijkste doel van het *Maandblad* was dus om een zo positief beeld van Zuid-Afrika te schetsen. Gezien de agenda van de NZAV is dit niet vreemd. Het idee van stamverwantschap werd vooral geuit door deze organisatie. Zij wilde kosten wat het kost dat dit gevoel bleef bestaan en voelde zich één met de Afrikaners.

Door dit gevoel van verbondenheid werd het apartheidsbeleid goedgepraat terwijl heel Nederland daar al anders over dacht.

Geconcludeerd kan worden dat de beeldvorming over het idee van stamverwantschap vooral een rol speelde in de jaren na de Tweede Wereldoorlog. Het werd gebruikt om de relatie tussen Nederlanders en Afrikaners te herstellen, maar speelde vanaf de tweede helft van de jaren vijftig een minder prominente rol in het blad. Vanaf dat moment kwam er juist meer aandacht voor het apartheidsbeleid. De beeldvorming over dit beleid werd vrijwel niet gevormd in combinatie met het idee van stamverwantschap, maar veranderde mee met het beleid dat de Nasionale Party voerde.

Verschillende wetenschappers die zijn aangehaald in de historiografie beweerden dat de publieke opinie over de apartheid na het bloedbad van Soweto definitief draaide. De artikelen uit het *Maandblad* die zijn geanalyseerd voor dit onderzoek onderschrijven dit. Toch heeft dit onderzoek laten zien dat er daarnaast weldegelijk organisaties en Nederlanders waren die het systeem bleven verdedigen. De NZAV valt hieronder. Dit kan verklaren waarom Schutte in zijn boek *Nederlanders en de Afrikaners* uit 1986, niet omschreef wat er tijdens de opstanden in Sharpeville gebeurde. Hij had er geen belang bij om deze gebeurtenissen opnieuw op te rakelen. De gebeurtenis vormde de aanzet die zou leiden tot de verandering in de publieke opinie. Schutte benoemt alleen dat er geen ruimte meer was voor een kritische dialoog. Blijkbaar werd de NZAV in deze periode niet meer gehoord in het debat. Het gevoel van stamverwantschap tussen de Nederlanders en Afrikaners verdween in deze periode voor het grootste deel. Daardoor kan worden geconcludeerd dat de gedeelde verbondenheid in de periode na de Tweede Wereldoorlog tot 1977 over het algemeen net zo mythisch was als in de periode na de Boerenoorlogen, zoals De Graaff al beschreef. Nederland profiteerde hiervan tijdens de wederopbouw, maar toen het geen belang meer had bij de goede band verwaterde dit gevoel. Althans, voor het grootste deel van de bevolking. Voor een kleine groep Nederlanders bleef het een belangrijke rol spelen, zoals dat volgens De Graaff ook het geval was in de periode na de Boerenoorlogen aan het eind van de negentiende eeuw. Het feit dat het Zuid-Afrikahuis vandaag de dag nog bestaat, laat zien dat dat gevoel van verbondenheid er onder een klein deel van de bevolking nog altijd is.

Toen ik met dit onderzoek begon was het mijn doel om in het *Maandblad* een omslagpunt in de berichtgeving over de apartheid te ontdekken. Ik had verwacht dat het *Maandblad* zich na verloop van tijd veel kritischer zou opstellen tegen dit systeem, net zoals dat ook gebeurde in de rest van Nederland. Deze omslag heb ik helaas niet gevonden, maar moet weldegelijk ergens zijn. Tijdens mijn stage en in mijn rol als vrijwilliger bij het Zuid-Afrikahuis, heb ik ervaren dat er van deze pro-apartheidshouding uiteraard geen sprake meer is. Dit blijkt bijvoorbeeld ook uit een deel van dit onderzoek dat als publicatie verscheen in *Spectrum*, de opvolger van het *Maandblad*. Het is dus erg interessant om in een vervolgonderzoek te analyseren waar dit omslagpunt ligt en wat de rede is waarom het *Maandblad* toen opeens wel anders ging berichten. Die vraag is met dit onderzoek helaas nog niet beantwoord.

6. Bibliografie:

6.1 Primaire bronnen:

Interview

Gerrit-Jan Schutte, Amsterdam, 14-04-2021

Jaarverslagen Nederlandse Zuid-Afrikaanse Vereniging:

Keunig, J, en J.H. Broekman. *Jaarverslag Nederlandsch Zuid-Afrikaansche Vereeniging 1951.*

Keunig, J, en H. Smitskamp. *Jaarverslag Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging 1956.*

Keunig, J, en H. Smitskamp. *Jaarverslag Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging 1960.*

Maandblad Zuid-Afrika:

B., J.H. “Zuid-Afrika’s apartheidsbeleid Onaanvaardbaar.” Maandblad Zuid-Afrika, december 1956.

Bloem, H. “Dr D.F. Malan over de Betrekkingen tussen Nederland en Zuid-Afrika: Een Onderhoud met de Eerste Minister.” Maandblad Zuid-Afrika, januari 1950.

Bloem, H. “Zuidafrikaansche Studentendagen.” Maandblad Zuid-Afrika, augustus 1946.

Bussy, J.H. de. “Zuidafrikaanse bezoekers in Nederland.” Maandblad Zuid-Afrika, maart 1938.

Gijmink, G.J.H. “Ter Overdenking.” Maandblad Zuid-Afrika, maart 1960.

Haveman, B.W.. “Bij de Nederlandse Emigranten in Zuid-Afrika.” Maandblad Zuid-Afrika, maart 1954.

Jan Donner. “Ten Geleide.” Maandblad Zuid-Afrika, april 1952.

Korthuys, Pieter. “Kritiek op Zuid-Afrika Loopt Ver Achter.” Maandblad Zuid-Afrika, augustus 1975.

Meyer, P.J.. “Die eerste Dietse Studiereis na die Nederlande.” Maandblad Zuid-Afrika, maart 1935.

Nicolaas van Wyk Louw. “n Afrikaner sien die Van Riebeeck-Feeste in Nederland.” Maandblad Zuid-Afrika, april 1952.

Wijnhold Heiko. “Geestelijke Factoren in de Handel met Zuid-Afrika.” Maandblad Zuid-Afrika, juli 1947.

- Winter, Pieter-Jan van. “Afrikaners Verwelkomen Nederlandse Immigranten in Pretoria.” Maandblad Zuid-Afrika, oktober 1948.
- Winter, Pieter-Jan van. “Analyse van een Schijngesprek.” Maandblad Zuid-Afrika, mei 1968.
- Winter, Pieter-Jan van. “Apartheid als Beginsel en Pracktijk.” Maandblad Zuid-Afrika, juli 1960.
- Winter, Pieter-Jan van. “Apartheid als Beginselprogramma van de Nationalisten.” Maandblad Zuid-Afrika, mei 1948.
- Winter, Pieter-Jan van. “De Bordjes Weg.” Maandblad Zuid-Afrika, april 1975.
- Winter, Pieter-Jan van. “De Plechtige Inwijding van het Voortrekkersmonument.” Maandblad Zuid-Afrika, januari 1950.
- Winter, Pieter-Jan van. “Deze Maand.” Maandblad Zuid-Afrika, april 1960.
- Winter, Pieter-Jan van. “Dr. Malan in Nederland.” Maandblad Zuid-Afrika, juni 1949.
- Winter, Pieter-Jan van. “Een Heilloze Weg.” Maandblad Zuid-Afrika, oktober 1977.
- Winter, Pieter-Jan van. “Een Woord van Verweer.” Maandblad Zuid-Afrika, 1977.
- Winter, Pieter-Jan van. “Emigratie: De “Nederlandsche Post” over Bestaanskansen van Nederlanders in Zuid-Afrika.” Maandblad Zuid-Afrika, maart 1948.
- Winter, Pieter-Jan van. “Emigratie: Grootscheepse emigratie uit Engeland.” Maandblad Zuid-Afrika, juni 1947.
- Winter, Pieter-Jan van. “Emigratie: stremming van emigratie uit Nederland.” Maandblad Zuid-Afrika, februari 1947.
- Winter, Pieter-Jan van. “Emigratie.” Maandblad Zuid-Afrika, augustus 1957.
- Winter, Pieter-Jan van. “Emigratie.” Maandblad Zuid-Afrika, november 1947.
- Winter, Pieter-Jan van. “Het Cultureel Accoord: ZuidAfrikaanse Persstemmen.” Maandblad Zuid-Afrika, augustus 1951.
- Winter, Pieter-Jan van. “Is Nederland en Suid-Afrika Vriende?.” Maandblad Zuid-Afrika 34, januari 1958.
- Winter, Pieter-Jan van. “Johannesburg Gaat Over tot Afschaffing Kleine apartheid.” Maandblad Zuid-Afrika, februari 1974.
- Winter, Pieter-Jan van. “Nederland en Zuid-Afrika.” Maandblad Zuid-Afrika, januari 1946.
- Winter, Pieter-Jan van. “Opwinding in de Nederlandse Pers.” Maandblad Zuid-Afrika, juli 1947.
- Winter, Pieter-Jan van. “Oude en Nieuwe Misvattingen.” Maandblad Zuid-Afrika, juni 1951.
- Winter, Pieter-Jan van. “Overzicht.” Maandblad Zuid-Afrika, april 1947.

- Winter, Pieter-Jan van. "Raportryers uit Nederland." Maandblad Zuid-Afrika, januari 1950.
- Winter, Pieter-Jan van. "Schokkende Onlusten." Maandblad Zuid-Afrika, juni 1976.
- Winter, Pieter-Jan van. "Terugblik op Emigratie." Maandblad Zuid-Afrika 37, december 1960.
- Winter, Pieter-Jan van. "Voorlichting over Zuid-Afrika: Meer Realisme, Minder Sentiment." Maandblad Zuid-Afrika, december 1953.
- Winter, Pieter-Jan van. "Vrij Nederland Geeft Feiten over Zuid-Afrika." Maandblad Zuid-Afrika, december 1954.
- Winter, Pieter-Jan van. "Zuid-Afrika en de Stormramp: Hulp in Nood." Maandblad Zuid-Afrika, april 1953.
- Winter, Pieter-Jan van. "Zuid-Afrika en de Stormramp: Nederlandse dank." Maandblad Zuid-Afrika, juni 1953.
- Winter, Pieter-Jan van. "Zuid-Afrika Revidius." Maandblad Zuid-Afrika, januari 1946.
- Winter, Pieter-Jan van. "Zwarte Steden: Enige Beschouwingen over de Verhouding Tussen Blank en Zwart." Maandblad Zuid-Afrika, november 1947.

6.2 Secundaire bronnen:

- Anderson, Benedict. *Imagined Communities; Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Londen/New York: Verso, 2006.
- Bastiaansen, Joppe. "Maandblad Zuid-Afrika en de Beeldvorming over Stamverwantschap, 1945-1960." *Spectrum* 4, (april 2021).
<https://www.zuidafrikahuis.nl/2021/04/29/maandblad-zuid-afrika-en-de-beeldvorming-over-stamverwantschap-1945-1960/>.
- Boer, Stefan de. "Van Sharpsville tot Soweto: Nederlands regeringsbeleid ten aanzien van apartheid, 1960-1977." PhD. Diss., Den Haag: Sdu Uitgeverij, 1999.
- Bornman, Elirea. "Emerging Patterns of Social Identification in Postapartheid South Africa." *Journal of Social Issues* Vol 66, nr. 2 (2010): 237–254.
- Bosma, Martin. *Minderheid in Eigen Land*. Amsterdam: Bibliotheca Africana Formicae, 2015.
- Crais, Clifton C. "The Vacant Land: The Mythology of British Expansion in the Eastern Cape, South Africa." *Journal of Social History* 25, nr. 2 (Winter 1991): 255-275.
- Dulleman, Caroline van. "Nederland Loopt te Hoop Tegen apartheid." In *Nederland Tegen apartheid*, redactie door Carry van Lakerveld, 61–94. Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994.

- Goldsby, Jacqueline. "The High and Low Tech of It: The Meaning of Lynching and the Death of Emmett Till." *The Yale Journal of Criticism* 9 nr. 2 (herfst 1996): 245-282. <https://doi.org/10.1353/yale.1996.0016>.
- Graaff, Bart de. *De Mythe van de Stamverwantschap*. Amsterdam: Vrije Universiteit, 1993.
- Graaff, Bart de. "De Nederlandse Publieke Opinie over Apartheid 1948-1963: Van Begrip tot Verwerping." *Internationale Spectator* 39 (1985): 679-685.
- Graaff, Bart de. "Van Huistafel tot Website: De Geschiedenis van het Maandblad Zuid-Afrika." *Maandblad Zuid-Afrika*, 2012.
- Groothoff, Geert. "Pieter Korthuys Overleden." *Neerlandia*, 1993.
- Guelke, Adrian. *Rethinking the Rise and Fall of Apartheid*. New York: Palgrave Macmillan, 2005.
- Harlaar, Martin. "Onderschat u vooral de mogelijkheden in Nederland niet." In *Nederland tegen apartheid*, redactie door Carry van Lakerveld, 43–57. Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994.
- Henkes, Barbara. "Een Warm Welkom voor Blanke Nieuwkomers? Nederlandse Emigratie en Zuid-Afrikaanse Natievorming (1902-1961)." *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 10, nr. 2 (maart 2013): 2–39. <https://doi.org/10.18352/tseg.184>.
- Henkes, Barbara. "Mag ons Daarop 'n Toekoms Bou?" *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis* 7, nr. 3 (2010): 56–86. <https://doi.org/10.18352/tseg.382>.
- Henkes, Barbara. *Negotiating Racial Politics in the Family: Transnational Histories Touched by National Socialism and Apartheid*. Leiden: Brill, 2020.
- Huigen, Siegfried. "De Weg naar Monomotapa; Nederlandse Representaties van Geografische en Historische Werkelijkheden in Zuid-Afrika." Proefschrift, Universiteit van Amsterdam, 1996.
- Kester, Bernadette. "Breuk En Continuüm: Erich Salomon En De Personalisering Van De Politiek in Geïllustreerde Tijdschriften." *TMG Journal for Media History* 15, nr. 2 (2013): 57–80. <https://doi.org/10.18146/tmg.288>.
- Kuitenbrouwer, Maarten. "Drie Eeuwen Nederlandse betrokkenheid bij Zuid-Afrika: 1652-1952." In *Nederland tegen apartheid*, redactie door Carry van Lakerveld, 15-42. Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994.

- Krutko, Erin Devlin. ““It’s Only Convincing If They Say It Is”: Documenting Civil Rights Progress in the USIA’s Nine from Little Rock.” *Film History: An International Journal* 30, nr. 4 (winter 2018): 22-47.
- Lakerveld, Carry van. *Nederland tegen apartheid*. Amsterdam: Amsterdams Historisch Museum, 1994.
- Ledden, Willem-Pieter van. *Jan van Riebeeck Tussen Wal en Schip*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2005.
- Limb, Peter. “The anti-apartheid movements in Australia and Aotearoa/New Zealand.” in *The Road to Democracy in South Africa, Volume 3, International Solidarity, Part II*, redactie door Bernard Magubane, 907-982. Austin: Pan-African University Press, Januari 2008.
- Meijers, Erica. *Blanke Broeders - Zwarte Vreemden: De Nederlandse Hervormde Kerk, de Gereformeerde Kerken in Nederland en de apartheid in Zuid-Afrika 1948-1972*. Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2008.
- Mellet, Patric Tariq. *The Lie of 1652: A decolonised history of land*. Kaapstad: Tafelberg, 2020.
- Muskens, Roeland. *Aan de Goede Kant: Biografie van de Nederlands anti-apartheidsbeweging 1960-1990*. Soesterberg: Uitgeverij Aspekt, 2014.
- NRC. “Bosma: Afrikaners zijn kanaries in de kolenmijn.” Geraadpleegd 6 december 2020. <https://www.nrc.nl/nieuws/2015/05/28/bosma-afrikaners-zijn-kanaries-in-de-kolenmijn-1498569-a844793>.
- Peberdy, Sally. *Selecting Immigrants: National Identity and South Africa’s Immigration Policies 1910-2008*. Johannesburg: Wits University Press, 2009.
- Roskam, Karel. “Werkelijkheid en mythe: Nederland’s verzet tegen de apartheid.” In *Nederland tegen apartheid*, redactie door Carry van Lakerveld, 107-116. Amsterdam: Sdu Uitgeverij, 1994.
- Rassool, Ciraj en Leslie Witz. “The 1952 Jan van Riebeeck Tercentenary Festival: Constructing and Contesting Public National History in South Africa.” in *Unsettled History: Making South African Public Pasts*, redactie door Leslie Witz, Gary Minkley en Ciraj Rassool, 52-76. Michigan: University of Michigan Press, 2017.
- Rozenburg, Rob. *De Bloedband Den Haag - Pretoria; Het Nederlandse Zuid-Afrikabeleid Sinds 1945*. Amsterdam: Uitgeverij Jan Mets, 1986.

- Schofield, Camilla en Ben Jones. ““Whatever Community Is, This Is Not It”: Notting Hill and the Reconstruction of “Race” in Britain after 1958.” *Journal of British Studies* 58, (januari 2019): 142-173. <https://doi:10.1017/jbr.2018.174>.
- Schutte, Gerrit-Jan. “Ds. Buskens’ “Onaanvaardbaar!” na 40 jaar.” *Maandblad Zuid-Afrika*, september 1995.
- Schutte, Gerrit-Jan. “Geschiedenis van de Nederlands-Zuid-Afrikaanse betrekkingen: Stamverwantschap als Imperialisme.” In *apartheid, Anti-apartheid, Post-apartheid*, redactie door S.W. Couwenberg, 11-19. Budel: Uitgeverij Damon, 2008.
- Schutte, Gerrit-Jan. *Nederlanders en de Afrikaners: Adhesie en Aversie*. Franeker: T. Wever B.V., 1986.
- Schutte, Gerrit-Jan. *Stamverwantschap Onder Druk: De Betrekkingen Tussen Nederland en Zuid-Afrika, 1940-1947*. Amsterdam: Suid-Afrikaanse Instituut, 2011.
- Slaa, Bernard. “Revitalising *Stamverwantschap*: The Role of the *Nederlands Zuid-Afrikaanse Werkgemeenschap* on Dutch-Afrikaner Relations in the Twentieth Century.” *South African Historical Journal* 65, nr. 4 (december 2013): 504–25. <https://doi.org/10.1080/02582473.2013.786752>.
- Smith, Anthony D. *Myths and Memories of the Nation*. Oxford: Oxford University Press, 2009.
- Smith, Anthony D. *The Ethnic Origins of Nations*. Malden: Blackwell Publishing, 1988.
- Sperling, Marise. ““Die wit man altyd baas wees”. De beeldvorming van de apartheid in Zuid-Afrika door Trouw en de Volkskrant in de periode 1948-1994.” *TMG Journal for Media History* 13 (1 juni 2010): 24. <https://doi.org/10.18146/tmg.575>.
- Thompson, Leonard. *The Political Mythology of Apartheid*. Yale: Yale University Press, 1985.
- Veltkamp-Visser, Sief. *Afrikaans in Amsterdam*. Amsterdam: Stichting Zuid-Afrikahuis, 2018.

7. Samenvatting

In de periode net na de Tweede Wereldoorlog tot aan de opstanden van Soweto in 1976 veranderde de verhoudingen tussen Nederlanders en Afrikaners sterk. Tussen beide volken heeft op verschillende momenten in de geschiedenis een sterk gevoel van stamverwantschap bestaan dat te herleiden is naar de aankomst van VOC-Koopman Jan van Riebeeck op de Kaap in 1652. Het idee van stamverwantschap zorgde voor een verbeelde gemeenschap die werd geuit door overeenkomsten in taal, ras en geloof. Tijdens de oorlog bekoelde de banden tussen Nederlanders en Afrikaners, maar door het organiseren van verschillende activiteiten en welwillendheidsbezoeken werden de banden al snel succesvol aangehaald. Zuid-Afrika was voor veel Nederlanders een interessante migratiebestemming na de oorlog vanwege het gevoel van stamverwantschap. In Zuid-Afrika konden ze de Nederlandse migranten goed gebruiken bij de ontwikkelingen die het land doormaakte.

Vanaf de tweede helft van de jaren vijftig kwamen de banden opnieuw onder druk te staan. Langzaam maar zeker rees er vanuit Nederland steeds meer kritiek op het apartheidsbeleid in Zuid-Afrika. Door gewelddadige politieoptredens bij vreedzame protesten in Sharpeville (1960) en Soweto (1976), die uitmondde tot gewelduitbarstingen in het hele land, veranderde de sympathie voor de Afrikaners in steeds meer aversie voor het apartheidsbeleid. Uiteindelijk zou de publieke opinie over de Afrikaners honderdtachtig graden draaien. Kranten die het apartheidsbeleid altijd genuanceerd hadden, of hadden verdedigd, verwierpen het beleid na de opstanden in Soweto.

Tijdens deze periode verscheen het *Maandblad Zuid-Afrika*, een tijdschrift dat berichtte over de culturele, politieke en economische ontwikkelingen in Zuid-Afrika. Het blad, dat zowel in Nederland als in Zuid-Afrika verscheen en waarin zowel Nederlandse als Afrikaanse artikelen werden gepubliceerd, dankte haar bestaansrecht aan het idee van stamverwantschap. Het werd uitgegeven door de Nederlands Zuid-Afrikaanse Vereniging, een organisatie die was opgericht om Nederlanders te begeleiden bij hun migratie naar Zuid-Afrika en als doel had om de culturele betrekkingen te bestendigen. In deze scriptie is onderzocht hoe het blad omging met de verandering in de publieke opinie gedurende deze turbulente periode. Het *Maandblad* gebruikte het idee van stamverwantschap in haar berichtgeving om de relatie tussen Nederland en Zuid-Afrika te herstellen. In tegenstelling tot de conservatieve

dagbladen, die uiteindelijk het apartheidsbeleid verwierpen, bleef het *Maandblad* het beleid verdedigen. Dit onderzoek heeft laten zien dat de NZAV zich in deze periode volledig schaarde achter het beleid van de Nasionale Party, de partij die de apartheid uitvoerde, en meebewoog met haar standpunten. Het probeerde daarmee het apartheidsbeleid te verdedigen.

Trefwoorden: stamverwantschap, apartheid, Maandblad Zuid-Afrika, Van Riebeeck, Malan, Sharpeville, Soweto, Zuid-Afrika

8. Appendix

8.1 Appendix 1: Analysemodel

Analysemodel beeldvorming over stamverwantschap in het Maandblad Zuid-Afrika

Algemene vragen per uitgave:

1. Hoeveel artikelen zijn er in het Maandblad per uitgave verschenen waarin stamverwantschap aan de orde kwam/een thema was?
2. Hoe verhoudt dit aantal zich ten opzichte van het totaal aantal artikelen in de uitgave?

Specifieke vragen per artikel:

1. Wat is de titel van het artikel?
2. Welke boodschap geeft de titel?
3. Wat wordt er beschreven in het artikel?
4. Wie was de auteur van het artikel?
5. Wordt het doel van de auteur duidelijk, zo ja wat was het doel?
6. Op welke manier wordt de term stamverwantschap gebruikt? (+toelichting)
 - a. Het wordt genoemd zonder inhoudelijke betekenis
 - b. Het wordt genoemd in relatie met de gedeelde geschiedenis tussen Nederland en Zuid-Afrika
 - c. Het wordt genoemd in de berichtgeving om de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika aan te halen op basis van de gedeelde geschiedenis
 - d. Het wordt op een andere manier gebruikt
7. Wat staat er niet in de tekst? Worden er zaken bewust niet genoemd?

Analysemodel beeldvorming over het apartheidsregime in het Maandblad Zuid-Afrika

Algemene vragen per uitgave:

1. Hoeveel artikelen zijn er in het Maandblad per uitgave verschenen waarin Apartheid aan de orde kwam/een thema was?
2. Hoe verhoudt dit aantal zich ten opzichte van het totaal aantal artikelen in de uitgave?

Specifieke vragen per artikel:

1. Wat is de titel van het artikel?
2. Welke boodschap geeft de titel?
3. Wat wordt er beschreven in het artikel?
4. Wie is de auteur van het artikel?
5. Wordt het doel van de auteur duidelijk, zo ja wat was het doel?
6. Op welke manier wordt de term Apartheid gebruikt? (+toelichting)
 - a. Het wordt genoemd zonder inhoudelijke betekenis
 - b. Het wordt genoemd in relatie met de gedeelde geschiedenis tussen Nederland en Zuid-Afrika
 - c. Het wordt genoemd in de berichtgeving om de banden tussen Nederland en Zuid-Afrika aan te halen op basis van de gedeelde geschiedenis
 - d. Er wordt kritiek geleverd op het Afrikaanse beleid
 - e. Het wordt op een andere manier gebruikt
7. Wat staat er niet in de tekst? Worden er zaken bewust niet genoemd?